

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav románských studií

Diplomová práce

**Španělské determinanty este, ese,
aquel a jejich české ekvivalenty**

*Spanish determiners este, ese, aquel and their Czech
equivalents*

Adéla Erbenová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Čermák Ph.D.

V Praze 18. května 2015

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svým rodičům za velkou podporu během studia a panu doc. PhDr. Petru Čermákovi Ph.D. za vedení této práce.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. května 2015

.....

Klíčová slova

determinanty, člen určitý, anafora, deixe, aktuální členění větné, korpus, španělština, čeština

Abstrakt

Tato práce je zaměřena na španělské determinanty *este*, *ese*, *aquel* a člen určitý a jejich konkurenci v nominální anafoře.

V teoretické části se vymezují pojmy důležité pro samotnou analýzu, stručně jsou charakterizovány uvedené determinanty spolu s anaforou jakožto prostředkem textové soudržnosti.

V praktické části je na základě příkladů získaných z paralelního korpusu InterCorp podrobně analyzována konkurence demonstrativ *este*, *ese*, *aquel* a členu určitého v různých typech nominální anafory. Jsou zkoumány rozličné faktory ovlivňující volbu těchto determinantů. Jednojazyčnou analýzu doplňuje analýza srovnávací, v níž jsou porovnávány české ekvivalenty španělských determinantů v týchž typech anafor.

Keywords

determiners, definite article, anaphora, deixis, functional sentence perspective, corpus, Spanish, Czech

Abstract

The thesis is focused on the Spanish determiners *este*, *ese*, *aquel*, the definite article and their anaphoric function.

First, the theoretical groundwork for the latter analysis is built: the determiners are characterized together with the anaphora as a device of discourse coherence.

Then, the choice between the demonstratives *este*, *ese*, *aquel* and the definite article in different types of nominal anaphora is analyzed using examples from the parallel corpus InterCorp. Diverse factors influencing this choice are examined. The analysis is extended with a comparative analysis in which Czech equivalents of the Spanish determiners in the same types of anaphora are compared.

Obsah

1	Úvod	7
2	Teoretické poznámky	9
2.1	Determinanty	9
2.1.1	Definice a klasifikace determinantů	9
2.1.2	Charakteristika determinantů, jejich vymezení vůči adjektivům	11
2.2	Demonstrativa	12
2.2.1	Upřesnění terminologie	12
2.2.2	Deixe. Deiktická a anaforická funkce demonstrativ . . .	14
2.2.3	Vzájemný vztah mezi demonstrativy <i>este, ese, aquel</i> . .	16
2.2.4	Deiktická a anaforická funkce určitého členu. Srovnání s demonstrativy	18
2.3	Anafora	22
2.3.1	Definice. Funkce v diskurzu	22
2.3.2	Typy anafor	23
2.4	Demonstrativa a anaforické odkazování v češtině	24
2.4.1	Upřesnění terminologie	24
2.4.2	Vzájemný vztah mezi demonstrativy	25
2.4.3	Užití identifikátoru vs. holého substantiva v češtině . .	26
3	Volba determinantů v různých typech anafor	30
3.1	Upřesnění metodologie	30
3.2	Přímá anafora – stejné lexikální obsazení antecedentu i post- cedentu	32
3.2.1	Vzdálenost	32
3.2.2	Rozvité substantivum	34
3.2.3	Aktuální členění větné	35
3.2.4	Více antecedentů	36
3.2.5	Generické chápání	37
3.2.6	Vlastní jména	39

3.3	Přímá anafora – jiné lexikální obsazení antecedentu i postcedentu	40
3.3.1	Vztah hyponymum – hyperonymum	40
3.3.2	Vztah synonymum – synonymum	43
3.3.3	Vztah obecné jméno – metaforické vyjádření	44
3.3.4	Vztah vlastní jméno – obecné jméno charakterizační	46
3.4	Difúzní anafora	49
3.5	Asociační anafora	52
3.6	Poznámka k distribuci demonstrativ v anaforách	53
4	Analýza českých prostředků odpovídajících zkoumaným determinantům	55
4.1	Upřesnění metodologie	55
4.2	Přímá anafora – stejné lexikální obsazení antecedentu a postcedentu	56
4.2.1	Vzdálenost	57
4.2.2	Aktuální členění větné	58
4.2.3	Generické chápání	61
4.2.4	Více antecedentů	62
4.2.5	Vlastní jména	63
4.3	Přímá anafora – jiné lexikální obsazení antecedentu a postcedentu	64
4.3.1	Vztah hyponymum – hyperonymum	65
4.3.2	Vztah synonymum – synonymum	68
4.3.3	Vztah obecné jméno – metaforické vyjádření	71
4.3.4	Vztah vlastní jméno – obecné jméno charakterizační	72
4.4	Difúzní anafora	76
4.5	Asociační anafora	81
4.6	Další prostředky odpovídající zkoumaným determinantům ve španělštině	82
5	Závěr	84
	Literatura	88

Kapitola 1

Úvod

Cílem této práce je analýza vybraných španělských determinantů v různých typech anafor. Práce se tak dotýká problematiky determinace a textové soudržnosti – otázek velmi obecných, proto bylo nutné omezit okruh našeho zájmu. Zaměřujeme se pouze na demonstrativa *este, ese, aquel* a určitý člen a necháváme stranou jiné prostředky anaforického odkazování v textu, jako například pronominalizaci či posesiva. Zároveň omezujeme své zkoumání na anaforické vztahy realizované jmenným syntagmatem, tj. plnovýznamovým pojmenováním. V části práce jsou analyzovány české ekvivalenty španělských determinantů v uvedeném typu anafory. Cílem práce je tedy také zjistit, jaké prostředky v češtině odpovídají zmíněným španělským determinantům.

Ve druhé kapitole uvádíme několik teoretických poznámek, které jsou důležité pro následující analýzy. Definujeme třídu determinantů a zabýváme se deiktickou a anaforickou funkcí demonstrativ *este, ese, aquel* a jejich vzájemným vztahem. Dále porovnáváme deiktickou a anaforickou funkci demonstrativ a členu určitého a věnujeme se i jejich funkci v diskurzu. Také vymezujeme typy anafor, jež v dalších kapitolách analyzujeme. Konečně shrnujeme důležité aspekty týkající se demonstrativ a anaforického odkazování v češtině.

Třetí kapitola je stěžejní kapitolou této práce. Je věnovaná jednojazyčné analýze příkladů z korpusu, v níž se soustředíme na to, jaké faktory ovlivňují volbu demonstrativa či členu určitého v nominální anafoře ve španělštině. Bereme v úvahu typ anafory a zkoumáme, zda je volba determinantu ovlivněna podobou antecedentu a anaforického pojmenování či jejich vzájemným vztahem. Dále si všímáme hlediska sémantického, tj. sémantiky antecedentu i anaforického substantiva, a syntaktického (např. aktuálního členění větného). Zohledňujeme též vzdálenost antecedentu a anaforického pojmenování a faktory pragmatické, komunikační. V neposlední řadě pozorujeme vliv jazykového kontextu. Naší snahou je podrobně popsat funkční zóny obou prostředků v rámci anaforického odkazování a zjistit jejich specifika.

Srovnávací analýza ve čtvrté kapitole doplňuje a rozšiřuje poznatky z kapitoly třetí. Zkoumáme v ní české ekvivalenty demonstrativ a členu určitého ve španělštině. Čeština nemá určitý člen, v nominální anafoře tak může být pro odkazování použito buď substantivum doprovázené demonstrativem (jako ve španělštině), nebo holé substantivum. Avšak na rozdíl od určitého členu holé substantivum neodkazuje k již zmíněné osobě či věci explicitně. Lze předpokládat, že volba jednotlivých prostředků anaforického odkazování bude v češtině ovlivňována i jinými faktory než ve španělštině. Abychom mohli porovnat užití jednotlivých prostředků v obou jazycích, vycházíme z identických jazykových kontextů. Zajímá nás, zda volbu demonstrativa na jedné straně a holého substantiva na straně druhé ovlivňují stejné faktory jako volbu determinantů ve španělštině, popřípadě jaké další faktory tuto volbu ovlivňují.

Jednojazyčná i srovnávací analýza jsou založeny na konkrétním jazykovém materiálu získaném z paralelního korpusu InterCorp verze 7. Z konkrétních příkladů, jež komentujeme, se snažíme vypozorovat faktory, které mohou volbu jednotlivých prostředků anaforického odkazování ovlivňovat. Naše pozorování konfrontujeme s odbornou literaturou na dané téma.

Kapitola 2

Teoretické poznámky

Než přistoupíme k samotné analýze užití demonstrativ *este*, *ese*, *aquel* a určitého členu v různých typech anafor, vyložíme nejprve místo těchto výrazů mezi ostatními determinanty a zmíníme něco o povaze a funkci těchto výrazů a jejich vzájemném vztahu (podkapitoly 2.1 a 2.2). Dále v krátkosti pojednáme o anafoře a jejích typech (podkapitola 2.3). Uvedeme také několik poznámek k demonstrativům a anaforickému odkazování v češtině (podkapitola 2.4).

Vzhledem k rozsahu a povaze této práce se samozřejmě nejedná o vyčerpávající vhléd do problematiky. Pouze shrnujeme její dílčí aspekty, které jsou pro naši práci podstatné, a upozorňujeme na vybrané náhledy na danou problematiku.

2.1 Determinanty

2.1.1 Definice a klasifikace determinantů

Výrazy *este*, *ese*, *aquel* bývají ve španělské lingvistické tradici řazeny do gramatické třídy tzv. determinantů. Podle *Nueva Gramática de la lengua española* (dále *NGDLE*) jsou determinanty slova, která doprovázejí substantivum a vymezují, k jakému referentu v dané promluvě odkazují (RAE, 2009, s. 1023). Sarmiento (1993, s. 23) za hlavní funkci determinantů považuje to, že konkretizují a identifikují jméno, k němuž poukazují. Trujillo (1987, s. 351) zase zdůrazňuje, že determinanty nemají význam deskriptivní, nýbrž situační a umísťují slova v rámci promluvy, a to několika způsoby: ukazují, že jejich referenční obsah je již znám; informují, jakou pozici zaujímají vzhledem k mluvčímu, jaký vztah mají k dalším výrazům v textu atd.

Determinací se podrobně zabýval Coseriu ve své studii *Determinación*

y *Entorno*. Pod determinaci zahrnuje všechny operace, které slouží k tomu, aby mohlo být znaky jazyka řečeno něco o něčem, neboli aby mohl být „virtuální“ znak aktualizován a ukotven v konkrétní skutečnosti (Coseriu, 1955-56, s. 34). Nominální determinace se podle něj může realizovat jednou ze čtyř operací, jež nazývá aktualizace (*actualización*), diskriminace (*discriminación*), delimitace (*delimitación*) a identifikace (*identificación*). Za nejdůležitější z těchto operací považuje aktualizaci.

Aktualizovat jméno znamená orientovat konceptuální znak do prostoru objektů. Je to proces, pomocí něhož se význam jména změní z „esence“ na „existenci“. Za nejtypičtější aktualizací prostředek ve španělském jazyce Coseriu (1955-56, s. 36) považuje určitý člen. Další z operací determinace, diskriminace, zahrnuje kvantifikaci (*cuantificación*), selekci (*selección*) a situaci (*situación*). Demonstrativa se spolu s posesivou uplatňují v situaci, jež označované entity situuje, spojuje s osobami přítomnými v promluvě a umísťuje vzhledem k časově prostorovým podmínkám promluvy (Coseriu, 1955-56, s. 40). Konečně delimitace omezuje denotaci směrem k části označovaného a identifikace specifikuje význam výrazu. Determinanty v pojetí Coseria by tak byla i adjektiva jako *rubio* ve spojení *niño rubio* nebo výraz *de papel* ve spojení *hoja de papel*.

Z výše uvedeného plyne, že Coseriu chápe determinaci velice široce. Determinant je podle něj každý výraz, jenž doplňuje smysl dalšího výrazu v promluvě. Vedle členu určitého, demonstrativ či posesiv to mohou být i adjektiva a další výrazy. Determinanty se však většinou pojímají v užším slova smyslu, jak jsme nastínili v jejich definici na začátku této kapitoly.

Podle *NGDLE* (RAE, 2009, s. 49-50) do třídy determinantů patří demonstrativa (*demonstrativos*), posesiva (*posesivos*), člen určitý (*artículo definido*), relativa (*relativos*), interogativa (*interrogativos*) a exklamativa (*exclamativos*).

Někteří autoři do třídy determinantů zahrnují i kvantifikátory (*cuantificadores*), které jsou v *NGDLE* považovány za další třídu slov.¹ Podle Leonettiho (2013, s. 18) jsou determinanty slova, která substantivům přiřazují deiktické, referenční či kvantifikační rysy. Zahrnuje tedy do této třídy slov i kvantifikátory. Avšak uvědomuje si specifčnost kvantifikátorů, a proto vymezuje determinanty v užším slova smyslu jako tzv. determinanty identifikační (*determinantes identificadores*), mezi něž kvantifikátory, na rozdíl od demonstrativ, posesiv a členu určitého, nepatří (Leonetti Jungl, 2013, s. 37). Vedle Leonettiho rozděluje determinanty na kvantifikátory a identifikační i Sarmiento (1993, s. 23-25). Mezi identifikační podle něj patří posesiva, člen

¹*NGDLE* determinanty, kvantifikátory a další třídy slov považuje za gramatické třídy, jež jdou „napříč“ ostatními slovními druhy (*clases transversales*). Viz oddíl 2.2.1

určitý a demonstrativa, ale také další výrazy jako interogativa či relativa.

Z tohoto stručného přehledu vyplývá, že pojetí determinace může být u různých autorů různá, podle toho, jak zeširoka na daný jev pohlížejí. Otázka klasifikace determinantů však není po tuto práci zásadní. Výrazy, kterými se v práci zabýváme (demonstrativa a člen určitý), zahrnuje do třídy determinantů většina autorů.

2.1.2 Charakteristika determinantů, jejich vymezení vůči adjektivům

Determinanty mají adjektivní povahu, stojí před jménem a shodují se s ním v rodě a čísle. Demonstrativa rozvíjejí substantiva, a jsou tak považována za větné členy.

Co se však týče určitého členu, objevují se rozdílné názory na jeho syntaktickou funkci.² Mnozí autoři považují člen za morfém, protože zdůrazňují jeho klitickou povahu a těsné sepětí se substantivem. Zatímco ostatní determinanty rozvíjejí substantivum a tvoří s ním syntagma (mají tedy syntaktickou funkci), člen podle nich syntaktickou funkci nemá, a tudíž je pouhým morfémem. Uvedený rozdíl mezi determinanty a členem určitým zdůrazňuje např. Álvarez Martínez (1989, s. 120). Jiní autoři ho pokládají za samostatný slovní druh (tak bývá klasifikován v mluvnicích). Zavadil a Čermák (2010, s. 393) člen považují za satelitní gramatický morfém, protože nefunguje jako větný člen, ale zároveň ho pokládají za specifický slovní druh.

V této práci se nebudeme dále problémem syntaktické funkce určitého členu zabývat. Pro naši analýzu je důležité, že člen určitý, stejně jako ostatní determinanty (demonstrativa a posesiva), „determinuje“ (tj. kontextově či situačně zapojuje do výpovědi) substantiva.

Zmínili jsme, že determinanty mají adjektivní povahu. Avšak musíme dodat, že se od nich také liší. Autoři zabývající se determinanty většinou upozorňují na rozdíly mezi nimi a adjektivy kvalitativními. Níže shrneme nejdůležitější z nich.

Zdůrazňuje se, že determinanty na rozdíl od adjektiv kvalitativních představují uzavřená paradigmata, lze sestavit jejich vyčerpávající výčet (Leonetti Jungl, 2013, s. 13). Například demonstrativ je ve španělštině jen pět (*este, ese, aquel, tanto, tal*),³ člen určitý je jediný.

²Tato problematika je popsána např. v *Mluvnici současné španělštiny* (Zavadil - Čermák, 2010, s. 393).

³Nepočítáme-li příslovce (*adverbios demostrativos*). Výše uvedený výčet demonstrativ jsme převzali z *NGDLE* (RAE, 2009, s. 1277).

Dále determinanty ve většině případů zaujímají pozici prenominální,⁴ kdežto adjektiva mohou zaujímat pozici postnominální i prenominální. Právě výrazná preference prenominální pozice demonstrativ ve španělštině vede k tomu, že bývají považována za jedny z nejtypičtějších představitelů determinantů (Álvarez Martínez, 1989, s. 112).

I sémantika determinantů a adjektiv kvalitativních je rozdílná. Adjektiva vyjadřují, o jakou „podtřídu“ objektů se jedná (omezují denotaci určité třídy), zatímco determinanty vyčleňují konkrétní objekty z označované třídy (Leonetti Jungl, 2013, s. 14). Alarcos Llorach (1976, s. 57) uvádí, že demonstrativa „neklasifikují“ objekty, nýbrž je „identifikují“.

Na rozdíl od kvalitativních adjektiv determinanty také umožňují, aby substantivum mohlo stát ve funkci subjektu. Věta *Este niño lloraba sin parar* je přijatelná, na rozdíl od věty **Niño travieso lloraba sin parar*.⁵

Ze všeho doposud řečeného plyne, že demonstrativa *este*, *ese*, *aquel* a člen určitý jsou takové výrazy, jež zaujímají první místo v nominálním syntagmatu (vyskytují se typicky v prenominální pozici) a jejichž funkcí je identifikovat referenci substantiva.

2.2 Demonstrativa

Mezi demonstrativa se ve španělštině kromě výrazů *este*, *ese*, *aquel* řadí také výrazy příslovečné, tzv. *adverbios demostrativos* (ukazovací příslovce).⁶ Ty však nepatří mezi determinanty, a proto se dále věnujeme jen demonstrativům *este*, *ese*, *aquel*. Vzhledem k tomu, že si v analýze různých typů anafor všímáme konkurence demonstrativ a členu určitého, považujeme za nezbytné na určitých místech této podkapitoly upozornit na jejich vzájemný vztah a na podobnosti a rozdíly mezi nimi.

2.2.1 Upřesnění terminologie

Než přistoupíme k charakterizaci demonstrativ ve španělštině, uvedeme několik poznámek k použité terminologii. V práci užíváme výrazu *demonstrativa*, abychom se vyhnuli slovu (*ukazovací*) *zájmeno*, které by mohlo být zavádějící.

⁴Demonstrativa mohou zaujímat také pozici postnominální (i když ne tak často), v takovém případě však musí substantivu předcházet jiný determinant. Postnominální pozici demonstrativ se v této práci nezabýváme.

⁵Příklad je z *NGDLE* (RAE, 2009, s. 1298).

⁶V *Mluvnici současné španělštiny* mluví Zavadil a Čermák (2010, s. 387) o demonstrativních proadverbích a zmiňují ještě výraz *tanto* jako zástupce demonstrativních pronumerálií.

V české tradici se běžně používá výraz *ukazovací zájmena*.⁷ Do třídy ukazovacích zájmen se zařazují i výrazy adjektivní povahy jako např. *ten, takový* atd. *Mluvnice češtiny 2* (1986, s. 85-86) rozlišuje substantivní zájmena a adjektivní zájmena. Vymezuje tedy zájmena se sémantickouází D/S (deikticko-substantivní) a D/A (deikticko-adjektivní). Podle toho, v jaké syntaktické pozici zájmeno ve větě stojí, přiřazuje se mu funkční příznak (adjektivní zájmena mají primární funkci atributu D/A^a, někdy však i subjektu či objektu D/A^s). *Mluvnice češtiny* tak pěkně řeší rozpor mezi povahou zájmenných tvarů a jejich syntaktickou funkcí ve větě.

Ve španělské tradici je podobný rozpor také pocíťován. Někteří autoři demonstrativa považují za zájmena, která se občas chovají jako adjektiva a občas jako substantiva. Jiní je zase pokládají za adjektiva, když rozvíjejí jméno, a za zájmena, když se chovají jako substantiva. Tak se uvedené výrazy někdy klasifikují jako dva slovní druhy: jsou to zájmena, jestliže stojí samostatně, a adjektiva (*adjetivos determinativos*), jestliže rozvíjejí substantivum (Álvarez Martínez, 1989, s. 109-110). Ve větě *Quiero este libro* by tak výraz *este* byl považován za determinální adjektivum. Naproti tomu ve větě *Quiero este* by výraz *este* byl klasifikován jako zájmeno.

Někteří autoři dnes upřednostňují demonstrativa takto nerozdělovat a považují je vždy za adjektiva.⁸ Ve větě *Quiero este* považují výraz *este* také za determinant, v tomto případě determinující nevyjádřené substantivum: *¿Qué libro quieres? Quiero este ø (libro)*. Tohoto pojetí se drží i *NGDLE*, v níž jsou determinanty považovány za gramatickou třídu, jež jde „napříč“ ostatními slovními druhy (*clase transversal*), podobně jako například třída kvantifikátorů. Jednotlivé výrazy v těchto třídách mohou vykazovat odlišné syntaktické vlastnosti, které však nejsou v rozporu (RAE, 2009, s. 46-47).

V této práci označujeme výrazy *este, ese, aquel* jako demonstrativa, a vyhýbáme se tím problému jejich slovnědruhové klasifikace, jež není pro stávající práci zásadní. Jelikož se v praktické části zabýváme distribucí demonstrativ a členu určitého v různých typech anafor, zajímají nás pouze ta demonstrativa, jež stojí v pozici, v níž se může vyskytovat i člen určitý, tj. v pozici prenominální, a nikoliv demonstrativa, jež stojí samostatně.

⁷Demonstrativům v češtině se budeme více věnovat v podkapitole 2.4. Štícha (2013, s. 397) například nesouhlasí s termínem „ukazovací“ zájmeno, navrhuje termín „odkazovací“ (anaforické) zájmeno.

⁸Např. Marsá (1984, s. 99): „Tanto los demostrativos como los posesivos – habrá que remarcarlo, por tratarse de cuestión muy debatida – son siempre adjetivos.“

2.2.2 Deixe. Deiktická a anaforická funkce demonstrativ

Demonstrativa jsou v jazyce nejtypičtějšími představiteli deiktických výrazů (RAE, 2009, s. 1269),⁹ mají nejvýraznější deiktickou funkci ze všech determinantů (Sarmiento, 1993, s. 100). Identifikují substantivum na základě jeho vzdálenosti od mluvčího či adresáta.

Deixe¹⁰ je druhem referenčního vztahu mezi lingvistickými výrazy a tím, co představují v mimojazykové realitě (Eguren Gutiérrez, 1999, s. 932). Interpretace deiktického výrazu záleží na tom, kdo promluvu pronáší, a také na místě a času promluvy (komunikace vždy probíhá na nějakém místě, v určitém čase a jsou v ní přítomny určité osoby). Stručně řečeno pronese-li výrok *Vpravo ode mne* a vyřkneme-li totéž poté, co se otočíme o 180 stupňů, budeme pokaždé odkazovat k jinému výseku mimojazykové reality.¹¹

Hlavní charakteristikou deiktických výrazů je tedy jejich závislost na komunikační situaci či kontextu: pokud mluvčí užije deiktického výrazu, musí adresát znát situaci či kontext, aby mu porozuměl.¹²

Na základě toho, k čemu deiktické výrazy odkazují, rozlišuje *Mluvnice češtiny 2* (1986, s. 81) situační deixi, kdy deiktické výrazy poukazují přímo ke skutečnosti, a kontextovou deixi, kdy poukazují k jejímu označení v kontextu.¹³

Podobné rozdělení deixe se objevuje i u dalších autorů. Známá je klasifikace Bühlera (1950, s. 95-96), který dělí deixi na tři typy. První z nich nazývá *deixis/demonstratio ad oculos*.¹⁴ Ta spočívá v prostém ukázání něčeho (někoho) přítomného v komunikační situaci. Druhým typem je *demonstratio reflexiva* (anafora), která poukazuje k něčemu již zmíněnému v promluvě. Konečně třetím typem je tzv. *deixis am phantasma*, založená na odkazování k něčemu, co není přítomné v komunikační situaci.

⁹Mezi další deiktické výrazy ve španělském jazyce patří např. osobní zájmena, přivlastňovací zájmena/adjektiva (*posesivos*), slovesné morfémy osoby a času nebo některá slovesa pohybu jako *ir*, *venir*, *traer*, *llevar* (RAE, 2009, s. 1270).

¹⁰V tomto oddílu pojednáme o deixi velice zkráceně a zjednodušeně, neboť vzhledem k zaměření a rozsahu této práce a také vzhledem k rozsahu a komplexnosti pojmu deixe není v našich možnostech zabývat se danou problematikou do hloubky.

¹¹Podobný příklad uvádí *NGDLE* (RAE, 2009, s. 1270).

¹²Termín kontext v této práci chápeme v užším slova smyslu, tedy jako kontext jazykový (kontext promluvy). Pro označení toho, co někteří autoři nazývají situačním kontextem, používáme termín komunikační situace.

¹³Situační deixe bývá také označována jako exofoara, kontextová deixe jako endofoara.

¹⁴Mnoho autorů s podobným rozdělením deixe pracuje, avšak jejich terminologie se liší. *NGDLE* například *deixi ad oculos* nazývá *deixis ostensiva* či *deixis sensible* (RAE, 2009, s. 1271).

Na tomto místě je nutné poznamenat, že ne všichni autoři klasifikují anaforu jako druh deixe. Eguren Gutiérrez tvrdí, že anaforické výrazy neidentifikují své antecedenty. Anafora je totiž založena na vztahu koreference, což znamená, že anaforické výrazy mají stejného referenta jako jejich antecedent. Proto v případě anafory mluví o „ne-deiktických anaforických užitích“ deiktických výrazů.¹⁵

Další autoři anaforu považují za poddruh deixe, ale upozorňují na rozdíly, jež mezi oběma jsou. Například Mondéjar (1985, s. 296) tvrdí, že anafora odkazuje k něčemu, co se objevilo dříve v promluvě, ale nikdy (na rozdíl od deixe) nemůže ukotvit promluvu v okolnostech - časových, místních atd. Podobně se u Fernández-Jardón Vindela (1983, s. 74) dočteme, že anafora je druh deixe, která nespočívá v *demonstratio ad oculos*, nýbrž v tom, že odkazuje k výrazu již řečené výpovědi. Fernández-Jardón Vindel rozděluje deixi na dva základní typy, a to na ukazování přítomné (*mostración de presencia*) – neboli *deixis ad oculos* - a ukazování nepřítomné (*mostración de ausencia*). Ukazování nepřítomné se dále dělí na podtypy. Jedním z nich je ukazování kontextové (*mostración contextual*), jež může být anaforické - dozadu v textu, či kataforické - dopředu v textu (Fernández-Jardón Vindel, 1983, s. 75-76).¹⁶

NGDLE zase zdůrazňuje, že forické užití demonstrativ nepřestává být užitím deiktickým a uvádí, že anaforická či kataforická reference představuje abstraktnější projev deixe. Odlišuje od sebe *uso ostensivo* a *uso discursivo* deiktických výrazů. V prvním případě se odkazuje k mimojazykovému kontextu, ve druhém ke kontextu jazykovému (RAE, 2009, s. 1271-1272).

Za účelem zjednodušení a zpřesnění budeme v této práci používat termín anaforická funkce, pokud budou demonstrativa či člen určitý odkazovat k jinému slovu v textu. Pod pojmem deiktická funkce pak rozumíme schopnost demonstrativ odkazovat k entitám přítomným v komunikační situaci (k mimojazykové realitě).¹⁷

Kromě výše uvedeného rozdělení můžeme deixi členit i podle jiných hledisek.

Z hlediska sémantického vymezuje NGDLE (RAE, 2009, s. 1273) deixi osobní (*personal*), časovou (*temporal*), místní (*locativa*), kvantitativní (*cuantitativa*) a modální (*modal*). Výrazové prostředky deixe osobní jsou osobní zájmena, přivlastňovací výrazy a slovesné morfémy osoby. Deixe časová se vyjadřuje prostřednictvím slovesných časů, deixe místní prostřednictvím demon-

¹⁵ „(...) hablamos de usos no deícticos anafóricos de las expresiones deícticas (...)“ (Eguren Gutiérrez, 1999, s. 936).

¹⁶ Někdy se rozlišuje mezi anaforou a kataforou, jindy však anafora označuje odkazování v textu obecně bez rozlišení toho, zda se odkazuje dozadu či dopředu v textu. V této práci se zabýváme pouze odkazováním dozadu v textu.

¹⁷ Anaforická funkce tak odpovídá kontextové deixi podle *Mluvnice češtiny 2* (viz výše).

strativ. Výrazovým prostředkem deixe kvantitativní je kvantifikátor *tanto* a prostředkem deixe modální adverbium *así*.

Poslední rozdělení, jež zmíníme, je rozdělení na deiktické výrazy průhledné (*deícticos transparentes*) a neprůhledné (*deícticos opacos*), které je uvedeno ve čtrnácté kapitole v *Gramática descriptiva* (Eguren Gutiérrez, 1999, s. 934-935). V tomto rozdělení se vychází z toho, do jaké míry jsou deiktické výrazy závislé na gestech či doplňující kontextové informaci, aby mohl být identifikován jejich referent. Průhlednými deiktickými výrazy by byla například osobní zájmena *yo* a *tú*, která určují druh referenta a priori a jejichž referent se nemůže změnit za pomoci gesta. Neprůhlednými deiktickými výrazy jsou například demonstrativa či osobní zájmeno *él*. Tyto výrazy se mohou vztahovat k různým elementům promluvy a jejich referent se může měnit použitím gesta. Jsou to také jediné deiktické výrazy, jež lze užívat anaforicky.

2.2.3 Vzájemný vztah mezi demonstrativy *este*, *ese*, *aquel*

Systém španělských demonstrativ je tripartitní stejně jako tomu bylo v latině (*hic*, *iste*, *ille*). Rozlišují se tedy tři stupně vzdálenosti (a to jak v prostoru, tak v čase) od mluvčího k referentu. Při popisu rozdílů mezi demonstrativy se autoři většinou zaměřují na deiktické užití těchto výrazů, méně již na jejich užití anaforické. Dále upozorníme jen na vybrané výklady vztahu španělských demonstrativ, nejedná se v žádném případě o vyčerpávající shrnutí dané problematiky.

NGDLE zmiňuje dvě interpretace rozdílu mezi výrazy *este*, *ese*, *aquel* (RAE, 2009, s. 1280-1281). Jednu „klasickou“, podle níž výraz *este* vyjadřuje blízkost u mluvčího, výraz *ese* blízkost k adresátovi a výraz *aquel* vyjadřuje vzdálenost od obou (demonstrativa jsou tak paralelní k osobním zájmenům: *yo* – mluvčí, *tú* – adresát a *él* – vše, co není mluvčí ani adresát). Druhá interpretace je založena na novějších analýzách. Podle ní tvoří opozici výrazy *este* (blízkost u mluvčího) a *aquel* (daleko od mluvčího). Výraz *ese* je členem nepříznačovým, jenž může nabývat obou hodnot a jenž se užívá v kontextech, ve kterých není ztvárnění vzdálenosti důležité.

Alarcos Llorach (1976, s. 62-63) opozici *este* - *aquel* také zmiňuje. Říká, že uvedené schéma funguje, vztahují-li se demonstrativa k referentům v čase (a to buď ke sledu reálných událostí či k posloupnosti výrazů v textu), nikoliv v prostoru. Jedná se o případy deiktického odkazování k něčemu nepřítomnému (anafora a *deixis am Phantasma* podle Bühlera). Výraz *este* slouží v těchto případech k vyjádření blízkosti, zatímco výraz *aquel* se vztahuje

k něčemu vzdálenému. Demonstrativum *ese* pak podle něj neutralizuje oba předešlé výrazy, zejména tehdy, když není potřeba zdůraznit vzdálenost.

Alarcos Llorach (1976, s. 62) dále připomíná subjektivní perspektivu ve vnímání vzdálenosti, již vyjadřují demonstrativa. Záleží podle něj vždy na záměru a vůli mluvčího, které demonstrativum zvolí. Výraz *este* tak může referenta situovat do blízkosti obou účastníků komunikace (je-li to záměrem mluvčího) a zbylé dva výrazy v takovém případě označují větší vzdálenost referenta. Výsledná opozice má podobu *este - ese, aquel*.

Faktor subjektivnosti ve vnímání a užití demonstrativ zmiňují i mnozí další autoři. Například Sarmiento (1993, s. 97-98) zdůrazňuje, že časové a prostorové rozvrstvení, které vyjadřují demonstrativa, není objektivní a už vůbec ne stejné pro všechny mluvčí. Cifuentes Honrubia (1989, s. 235-236) také podotýká, že prostor je spoluutvářen mluvčím a vnímání je tedy navýsost subjektivní, individuální. Proto může tripartitní systém jednou členit pouze bezprostřední prostor kolem mluvčího, jindy prostor, který se rozkládá do dále. Výraz *aquel* tak může například jednou ukazovat k něčemu vzdálenému pouze několik metrů a jindy k něčemu mnohem vzdálenějšímu. Cifuentes Honrubia (1989, s. 240-242) navrhuje schéma, podle něhož mluvčí užije demonstrativum *este*, jestliže místo objektu, k němuž odkazuje, může být zahrnuto do prostoru mluvčího (jinými slovy může-li být mezi místem objektu a místem mluvčího navázána interakce). Demonstrativum *ese* užije v případě, že vznikne interakce mezi objektem a prostorem dialogické výměny mezi mluvčím a adresátem (*yo - tú*). Konečně výraz *aquel* se uplatňuje, není-li objekt v oblasti interakce či nelze-li ho zahrnout do místa mluvčího.

Také *NGDLE* zdůrazňuje, že vzdálenost, již demonstrativa vyjadřují, není fyzická, ale je spíše hodnotícího, percepčního charakteru. V anaforickém užití pak často záleží na relativní vzdálenosti, kterou chce mluvčí od svých předchozích slov vyjádřit (RAE, 2009, 1282).

Co se týče užití demonstrativ v anafoře, shrnuje rozložení jednotlivých demonstrativ například Fernández-Jardón Vindel (1983, s. 81). Odkazuje-li se k jedné entitě, užívá se podle něj nejvíce výraz *este*, někdy i demonstrativum *ese* (které se běžně nevyskytuje v iniciální pozici). Zřídka se uplatňuje výraz *aquel*, pouze ve vyprávění v minulosti. Naopak výraz *este* může značit jen blízkou minulost či budoucnost a především přítomnost.

Podrobněji se použitím výrazů *este, ese, aquel* v anafoře zabývá i Fernández Ramírez. Všímá si anaforických výskytů demonstrativ v beletrii na jedné straně a v odborné literatuře na straně druhé. V případě beletrie zmiňuje používání výrazu *aquel* s minulými časy a výrazu *este* spíše s časem přítomným (Fernández Ramírez, 1987, s. 123-124). U odborné literatury pak předkládá i jiné aspekty rozhodující o použití jednotlivých demonstrativ. Výraz *este* podle něj slouží k navázání nového konceptu na předchozí, vyskytuje

se hojně v iniciální pozici a má povahu spojovacího výrazu. Jméno, jež doprovází, pak mívá často funkci subjektu. Výraz *ese* se podle něj vyskytuje spíše v etymologické anafoře,¹⁸ odkazuje k něčemu, co už bylo řečeno dříve a nebývá v iniciální pozici. Výraz *aquel* zase slouží v odborné literatuře k odkazování mimo text, k něčemu vzdálenému v čase a prostoru (Fernández Ramírez, 1987, s. 127).

Leonetti (2013, s. 69) předkládá i pro anaforické užití klasické schéma, v němž je blízkost k mluvčímu reprezentována výrazem *este*, velká vzdálenost výrazem *aquel* a demonstrativum *ese* zaujímá místo někde uprostřed. Termíny blízkost a vzdálenost je podle něj totiž třeba chápat jak v základním významu prostorovém, tak ve významech odvozených – ve významu časovém, textovém, empatickém atd.

2.2.4 Deiktická a anaforická funkce určitého členu. Srovnání s demonstrativy

Zabývali jsme se již vztahem mezi jednotlivými demonstrativy. V tomto oddílu zmíníme několik poznámek k vzájemnému vztahu mezi členem určitým a demonstrativy.

Člen určitý se sice vyvinul z latinského demonstrativa,¹⁹ ale dnes nemá schopnost plnit v jazyce deiktickou funkci, resp. *deixi ad oculos* (RAE, 2009, s. 1024).

Nicméně uplatňuje se, stejně jako demonstrativa, ve funkci anaforické. Rafael Lapesa dokonce tvrdí, že je to základní funkce členu.²⁰ S tímto tvrzením však všichni autoři nesouhlasí, například Mondéjar (1985, s. 296-297) polemizuje s Lapesovým příkladem: *Pedro venía con un amigo; el amigo se detuvo mientras Pedro se adelantaba*. Mondéjar na tomto příkladu ukazuje, že člen nemá deiktickou funkci, ale ani funkci anaforickou. Argumentuje tím, že výraz *amigo* se opakuje a člen určitý předchází jeho druhému výskytu ve výpovědi. Podle našeho názoru má člen anaforickou funkci i v této větě, byť se asi jedná o typ anafory, v němž je užití určitého členu nejméně problematické.²¹

¹⁸Tento typ anafory se podle něho vyznačuje tím, že antecedent i postcedent mají stejné lexikální obsazení (Fernández Ramírez, 1987, s. 126). O různých typech anafory píšeme v oddílu 2.3.2.

¹⁹Diachronnímu hledisku se v této práci nebudeme věnovat.

²⁰„En el artículo romance el uso anafórico no es exclusivo, pero sí fundamental” (Lapesa, Rafael, 1961). *NGDLE* zase říká, že se členu určitého nejvíce používá v anafoře: „Los usos más frecuentes del artículo determinado son, sin embargo, los anafóricos, en los que la denotación del grupo nominal definido que encabezan se identifica por su vinculación con un elemento previo del discurso“ (RAE, 2009, s. 1046).

²¹O různých typech anafor pojednáváme v oddílu 2.3.2.

Z hlediska sémantického je základní funkcí členu určitého identifikovat osobu či věc, o níž se mluví, tj. zaručit, aby mohla být identifikována jednoznačně v daném kontextu (RAE, 2009, s. 1042-1043). Tato jednoznačnost (*concepto de unicidad*) spočívá v tom, že člen označuje jedinou relevantní entitu v daném kontextu (Leonetti Jungl, 1999, s. 792). Neznamená to však, že tato entita musí být vždy přítomná v komunikační situaci či zmíněná dříve v promluvě. Mluvčí bere v potaz nejen situační kontext či předchozí kontext promluvy, ale i společně sdílené informace s adresátem založené na encyklopedických znalostech, společně sdílených zkušenostech atd. Mnohdy se identifikace referenta zakládá na pragmatické kompetenci a inferencích, jež lze z informace vyvodit.²²

Z toho plyne, že ve srovnání s členem určitým mají demonstrativa omezenější funkce a omezenější použití. Mají totiž specifitější význam (Leonetti Jungl, 2013, s. 69). Užití členu určitého je podmíněno tím, že referent musí být jednoznačně identifikovatelný v rámci daného kontextu. Pokud však mluvčí použije demonstrativum, je potřeba, aby byl referent nejen jednoznačně identifikovatelný, ale zároveň aby představoval známou informaci pro adresáta. Substantivum doprovázené demonstrativem se v takovém případě musí vztahovat k něčemu, co právě ukazujeme (k něčemu přítomnému v komunikační situaci), anebo k něčemu, o čem byla již v promluvě zmínka (Leonetti Jungl, 1999, s. 800). Jinými slovy je nutné znát kontext či komunikační situaci pro interpretaci nominálního syntagmatu s demonstrativem, zatímco v případě určitého členu to nemusí být podmínkou.²³

Specifitější charakter demonstrativ potvrzuje také to, že člen určitý má schopnost nahradit demonstrativum v jakémkoliv kontextu (byť se změnou významu), zatímco naopak je záměna omezenější (Álvarez Martínez, 1989, s. 120). Leonetti (1999, s. 800) z tohoto faktu vyvozuje, že demonstrativa jsou proti členu určitému příznaková.

V odborné literatuře je zmiňováno několik kontextů, v nichž nemůže být určitý člen zaměněn za demonstrativum. Níže uvádíme některé z nich:

1. asociační anafora
2. vztahné věty se slovesem v subjunktivu
3. tzv. *usos de primera mención*
4. věty s generickým významem

²²Pro více informací viz RAE, 2009, s. 1042, 1045; Leonetti Jungl, 1999, s. 791-800.

²³Leonetti (2013, s. 71) uvádí i příklad, kdy demonstrativum neodkazuje k ničemu známému pro adresáta: *Y luego me lo pide con esa sonrisa que tiene y...* Jedná se podle něj v tomto případě o aktualizované použití demonstrativa, mluvčí chce dosáhnout stylistického efektu. Snaží se navodit iluzi spikleneckví a představu, že něco s adresátem sdílí, tedy že je jim oběma něco známo – proto je užití demonstrativa možné.

5. neodkazuje-li se k něčemu v komunikační situaci či dříve zmíněnému

Ad 1) Z toho, co jsme napsali o významu členu určitého a demonstrativ, plyne, že demonstrativa nemohou být použita v anafoře asociační.²⁴ Ta je totiž založena na vztahu konceptuálním (vycházejícím z encyklopedických znalostí světa). Leonetti (2013, s. 71) uvádí následující příklad: *Es una historia increíble. No quiero contarte (el/*este) final*. Slovo *historia* aktivuje v našich myslích celou řadu pojmů patřících do tohoto konceptuálního pole. Proto slovo *final* doprovází člen určitý, byť nebylo dříve zmíněno. Mluvčí předpokládá, že adresát bude vědět, že se jedná o konec příběhu, o němž mluví. Demonstrativum však člen určitý nahradit nemůže, protože by nutně odkazovalo ke konkrétnímu slovu, které bylo zmíněno dříve.

Ad 2) Taktéž nemůže demonstrativum uvozovat vedlejší věty vztažné, v nichž se nachází sloveso v subjunktivu (Leonetti Jungl, 2013, s. 74). Takové věty mají nespecifické interpretace (*interpretación inespecífica*), mluvčí v nich odkazuje k hypotetickému referentu, nikoliv k referentu konkrétnímu, pro adresáta identifikovatelnému.²⁵ V tomto ohledu je velmi zajímavé chování demonstrativa *aquel*, které může v takových případech člen určitý nahradit (je tedy výjimkou mezi demonstrativy). *NGDLE* uvádí následující příklad: *Ten mucho cuidado con aquellas tentaciones que puedan distraerte de tus obligaciones* (RAE, 2009, s. 1294-1295).

Ad 3) Dále se demonstrativa na rozdíl od členu určitého neužívají, pokud je substantivum zmíněno poprvé, tzv. *los usos de primera mención* (Leonetti Jungl, 1999, s. 802). Výjimku představuje fungování výrazu *aquel* popsané v předešlém odstavci. Podobně se demonstrativ neužívá ani v názvech knih, obrazů atd.²⁶

Ad 4) Člen určitý se podle Álvarez Martínez (1989, s. 65) hojně uplatňuje v kataforách, například na začátku vyprávění, zatímco demonstrativa mají funkci kataforickou omezenější a uplatňují se zejména v anaforách.²⁷

Ad 5) Dalším kontextem, v němž se může vyskytovat člen určitý a nikoliv demonstrativum, jsou věty s generickým významem, ve kterých se neodkazuje ke konkrétním jednotlivinám, nýbrž obecně ke třídě či druhu (RAE,

²⁴Více o anafoře asociační a dalších typech anafoery uvádíme v oddílu 2.3.2.

²⁵„En general, el argumento es específico cuando hace referencia a un ser, real o imaginario, que se considera identificable, al menos para el emisor. En caso contrario, se dice que es inespecífico.“ (...) „Los grupos nominales que contienen una oración relativa especificativa con verbo en subjuntivo reciben la interpretación inespecífica“ (RAE, 2009, s. 1134 a 1136).

²⁶Jako název fotografie by například byla akceptovatelná sekvence *la casa de la sierra*, nikoliv však **esta casa de la sierra* (Leonetti Jungl, 1999, s. 802).

²⁷Demonstrativa se však mohou uplatňovat i v kataforách. *NGDLE* uvádí, že se v nich používá zejména demonstrativa *este* (RAE, 2009, s. 1290).

2009, s. 1128). Schopnost označovat celou třídu objektů má ve španělštině člen určitý (Rigau i Oliver, 1999, s. 327), zatímco generické užití demonstrativ je mnohem omezenější právě proto, že musejí odkazovat ke konkrétnímu referentu. Álvarez Martínez (1986, s. 136) uvádí jako příklad věty, v nichž je substantivum v singuláru, ale přitom se vztahuje ke všem objektům dané třídy jako k celku, věta má tedy význam plurálu. Pokud by byl člen určitý ve větě *El girasol varía su posición con el sol* nahrazen demonstrativem, vytratil by se význam plurálu (tj. generický význam), jenž daná věta má. Užití demonstrativa ve větě *Este girasol varía su posición con el sol* by bylo oprávněné pouze v případě, že by substantivum *girasol* bylo zmíněno již dříve v promluvě.

Ad 6) Rozdíl mezi demonstrativem a členem určitým je také v tom, že demonstrativum nikdy neodkazuje k encyklopedickým znalostem, směřuje vždy k situaci promluvy či k antecedentu v textu. Naproti tomu užití členu určitého může být založeno jen na společně sdílených znalostech účastníků komunikace, které nejsou s konkrétní komunikační situací nutně spojené (Leonetti Jungl, 1999, s. 801). Proto by mohl mluvčí použít výraz *el rey*, aniž by o králi před tím mluvil (odkazoval by prostě ke králi, kterého všichni znají). Naopak výraz *este rey* by nutně odkazoval ke králi již zmíněnému.

Co se týče užití členu určitého a demonstrativ v anafoře, Leonetti (1999, s. 804) uvádí, že jsou v zásadě zaměnitelné, a zmiňuje několik možných omezení jejich záměny.

Jedním z nich je potenciální generický význam členu určitého. Ve větách *El leopardo se escapó anoche. Nos preocupa porque, como se sabe, (el/este) leopardo es un animal peligroso* pouze určitý člen zajišťuje generické chápání substantiva v postcedentu (všichni leopardi jsou nebezpeční).

Dalším omezením jsou podle Leonettiho (1999, s. 804) případy, kdy je v postcedentu hyperonymické vyjádření. Člen určitý v těchto případech neodkazuje anaforicky ke konkrétnímu druhu, nýbrž genericky k celé třídě: *Teníamos un par de cerezos en el jardín. (Estos/*Los) árboles no resisten bien este clima tan frío.*

Dále podle Leonettiho (1999, s. 805) nelze demonstrativa a člen určitý v anafoře zaměnit v případech, kdy se srovnává nějaký objekt s objekty z jiné lexikální třídy. Schopnost takového kontrastu má pouze člen určitý: *Por allí pasaron un perro y un gato. (El/*Este) perro ni siquiera se detuvo.* Srovnávají-li se objekty v rámci jedné lexikální třídy, upřednostňují mluvčí zase demonstrativa.

Faktory ovlivňující volbu demonstrativa nebo členu určitého v anafoře podrobněji analyzujeme ve třetí kapitole na příkladech z korpusu.

2.3 Anafora

V této podkapitole nejprve charakterizujeme anaforu jako jeden z prostředků textové koherence a poté vymezíme typy anafor, jimiž se budeme zabývat ve třetí kapitole.

2.3.1 Definice. Funkce v diskurzu

Anaforické navazování znamená, že určitý výraz navazuje na jiný výraz z předchozí výpovědi (Karlík - Nekula - Rusínová, 2003, s. 685). Slovo či část textu, na nějž se navazuje, nazýváme v této práci antecedent. Slovo či část textu, jímž se na antecedent navazuje, nazýváme postcedent.²⁸ Vztah mezi postcedentem a antecedentem je nejčastěji koreferenční, tj. oba označují stejnou entitu.²⁹

Anaforické (izotopické) vztahy jsou podle Daneše (1985, s. 198) vztahy mezi předměty řeči,³⁰ které mluvčí postupně uvádí v textu a které jsou zcela či částečně totožné nebo jsou si alespoň významově blízké.³¹ Tyto vztahy významně přispívají k vnitřní souvislosti, soudržnosti textu.

Anafora je tedy jedním z prostředků koherence textu. Koherencí se rozumí soudržnost více výpovědí, neboli jejich obsahová souvislost. *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 633) ji definuje jako vztah dvou (nebo více) významových složek textu.³² Promluvě (textu) rozumíme díky navazování slov a výpovědí na předchozí výrazy a výpovědi.

Daneš rozlišuje tři druhy koreferenčních vztahů sloužících textové koherenci: vztahy tematické, obsahově-logické a kompoziční (Čmejrková – Daneš – Světlá, 1999, s. 106-108). Obsahově-logické vztahy se týkají věcné struktury sdělovaného obsahu a kompoziční vztahy souvisejí s výstavbou textu (s tím, jak je strukturován výklad). Konečně vztahy tematické souvisejí s aktuálním členěním větným, koherentní text totiž rozvíjí zřetelně svou tematickou linii.

Základem aktuálního členění větného je dichotomie téma – réma a východisko – jádro. Téma je část výpovědi, která vyjadřuje, o čem se v ní mluví. Réma je část výpovědi vyjadřující, co se o tématu tvrdí (*Mluvnice češtiny*

²⁸Tuto terminologii využívá např. *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 695).

²⁹Jen tzv. asociační anafora není založena na vztahu koreference, viz oddíl 2.3.2.

³⁰Předmět řeči je podle Daneše (1985, s. 198) „cokoli, čeho se jazykový projev týká, co má mluvčí na mysli a v promluvě uvádí, pojmenovává“.

³¹Daneš (1985, s. 201-207) rozlišuje vztahy založené na úplné identitě předmětu řeči, na částečné identitě předmětu řeči a na sémantické blízkosti pojmenování.

³²Někdy se od ní odlišuje koheze, jíž se rozumí propojení výpovědí pomocí gramatických a lexikálních prostředků jako jsou např. shoda, různé spojky atd. Jedná se o výrazové vyjádření koherence (Karlík - Nekula - Rusínová, 2003, s. 681-682).

3, 1987, s. 550). Východisko je kontextově zapojená část výpovědi, jádro výpovědi je kontextově nezapojená část, jež přináší novou informaci (Karlík – Nekula – Rusínová, 2003, s. 633). Tematická pozice většinou (pokud je téma zároveň i východiskem) signalizuje kontextovou zapojenost výrazu.

Demonstrativa a člen určitý mají v souvislosti se svou anaforickou funkcí i důležitou funkci v diskurzu. Zapojují slova do kontextu, naznačují vztahy mezi jednotlivými výrazy, a ulehčují tím identifikaci referenta v rámci daného kontextu (RAE, 2009, s. 335). Stručně řečeno, umožňují lepší pochopení a soudržnost promluvy a přispívají významně ke koherenci textu (Leonetti Jungl, 1999, s. 791).

2.3.2 Typy anafor

Anafory lze členit do několika typů anafory. *NGDLE* například rozlišuje anaforu přímou - *anáfora directa* a anaforu asociální - *anáfora asociativa* (RAE, 2009, s. 1046).³³ Také zmiňuje typ anafory, který označuje jako *anáfora de sentido* (RAE, 2009, s. 1288).

Anafora přímá se vyznačuje tím, že antecedent a postcedent se vztahují ke stejné osobě či věci (je mezi nimi vztah koreference). Postcedent přitom může mít stejné lexikální obsazení jako antecedent nebo může být vyjádřen synonymem, hyperonymem, hyponymem, metaforickým pojmenováním aj.:³⁴

- (1) (...) nuestra responsabilidad es tratar de ayudar a solucionar *un problema financiero*. En parte, **ese problema financiero** es un problema de balanza de pagos que tiene que ver con el endeudamiento del sector privado (...).
- (2) Naturalmente, ella estaba leyendo *Los tres mosqueteros*; incluso tenía **el libro** abierto cuando la vio por la ventana.

Anafora asociální je jiného charakteru. Nejde v ní o vztah koreferenční, nýbrž o vztah konceptuální (Leonetti Jungl, 1999, s. 797). Postcedent v tomto případě představuje novou entitu, která je spojena s entitou z antecedentu konceptuálně, na základě asociace. *NGDLE* proto uvádí, že asociální anafora je pouze nepřímým typem referenčního vztahu (RAE, 2009, s. 1047). Tak v následujícím příkladu doprovází slovo *película* určitý člen, i když nebylo toto slovo zmíněno dříve v promluvě. Je však spojeno konceptuálně se slovem *cine*:

³³Tyto typy rozlišuje i Leonetti (1999, s. 797) v *Gramática Descriptiva*. Anaforu asociální považuje za případ anafory nepřímé.

³⁴Všechny příklady uvedené v této práci jsou získané z paralelního korpusu InterCorp verze 7 (pro více informací o materiálové základně analýz viz oddíly 3.1 a 4.1). Pro větší přehlednost vyznačujeme postcedent tučně, antecedent je v kurzívě.

- (3) Unos cuantos días después del matrimonio de Pablito Cesárea se marchó para siempre del DF. Nos vimos de casualidad una tarde a la salida del *cine*, lo que ya es casualidad, ¿verdad? Yo había ido solo y Cesárea también y mientras caminábamos nos fuimos comentando **la película**.

Konečně *anáfora de sentido* se také nevyznačuje striktně koreferenčním vztahem mezi antecedentem a postcedentem, nýbrž laxnějším spojením. Domnívám se, že *NGDLE* jí myslí totéž co Fernández Ramírez (1987, s. 115) svým termínem *anáfora difusa* - difúzní anafora.³⁵ Slovo v postcedentu se v této anafoře většinou vztahuje k více slovům či k větším syntaktickým celkům, jež interpretuje na základě konceptuálního zpracování. Postcedent je vlastně výsledkem konceptuální interpretace antecedentu a k porozumění identity antecedentu a postcedentu se od adresáta vyžadují jisté inference (RAE, 2009, s. 1288):

- (4) Además, *llevaba los materiales a la imprenta, corregía los colores, las pruebas, la impresión, y comprobaba que la revista llegara a los suscriptores y lugares públicos*. Todo aquello lo divertía y se entregaba a **ese trabajo** con entusiasmo.

V práci používáme termín přímá anafora pro typ anafory, kdy je mezi antecedentem i postcedentem koreferenční vztah (ať má postcedent stejné lexikální obsazení jako antecedent, nebo je vyjádřen synonymem, hyperonymem atd.). Difúzní anaforou nazýváme typ anafory, kdy postcedent odkazuje k větším syntaktickým celkům než k jednomu slovu a kdy je výsledkem konceptuální interpretace antecedentu. Konečně posledním typem anafory, jímž se budeme zabývat, je anafora asociativní, v níž nejde o koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem.

2.4 Demonstrativa a anaforické odkazování v češtině

Ve čtvrté kapitole této práce zkoumáme české ekvivalenty španělských determinantů v různých typech anafor. Považujeme proto za nezbytné uvést několik poznámek k demonstrativům a jejich anaforické funkci v češtině.

2.4.1 Upřesnění terminologie

Jak jsme předeslali v oddílu 2.2.1, v české lingvistice se tradičně užívá termín *ukazovací zájmena*. Rusínová v *Příruční mluvnici češtiny* uvádí dva významy

³⁵Fernández Ramírez (1987, s. 126) rozlišuje mezi anaforou difúzní a anaforou etymologickou (*anáfora etimológica*), jež je přímou anaforou v terminologii *NGDLE*.

ukazovacích zájmen (demonstrativ), a to ukázání mimo text a ukázání vnitrotextové, realizující se jako odkaz zpět či odkaz dopředu (Karlík - Nekula - Rusínová, 2003, s. 291). Odlišuje tak ukazovací funkci (v situaci) a odkazovací funkci (v textu) těchto zájmen. V *Mluvnici češtiny 2* (1986, s. 92) se rozlišuje ukazování přímo (deixe situační, exofora) a ukazování v rámci textu (deixe kontextová, endofora), které slouží k organizaci textu a vyjadřování textových souvislostí.

Štícha a kol. v *Akademické gramatice spisovné češtiny* vymezují odkazovací zájmena (anaforická, anaforika) a zájmena ukazovací (demonstrativní, demonstrativa) jako samostatné třídy zájmen (Štícha, 2013, s. 397-399). Mezi zájmena odkazovací řadí výrazy *ten, tento, onen a takový*. Jako ukazovací zájmena označují lexémy *tenhle* a *tento*. Odkazovací zájmena jsou podle této gramatiky slova, „jejichž primární a centrální jazykovou funkcí v dnešní češtině je odkazovat k předmětu komunikace (...)“ (Štícha, 2013, s. 398). Zimová (1994, s. 30) připomíná, že podstata vnitrotextové úlohy zájmena *ten* spočívá v tom, „že toto zájmeno funguje jako kontextový identifikátor. Ve spojení s plnovýznamovým pojmenováním jím autor jazykového projevu odkazem ke koreferenčnímu pojmenování vymezuje daný objekt řeči, tímto pojmenováním označený, jako jedinečný a určitý“.

Ve čtvrté kapitole této práce, v rámci srovnávací analýzy různých typů anafor, se soustředíme pouze na endoforickou funkci těchto zájmen. Pro označení lexémů *ten, tento, onen* aj. používáme termíny demonstrativa, anaforická (odkazovací) zájmena nebo identifikátory.

2.4.2 Vzájemný vztah mezi demonstrativy

Co se týče rozdílů mezi jednotlivými výrazy, *Mluvnice češtiny 2* (1986, s. 92-93) zmiňuje opozici zájmen *tento, tenhle – onen, tamten*, vybudovanou na vztazích prostorové vzdálenosti od mluvčího, tedy ukazování entit mluvčímu bližších – vzdálenějších. Složka *-hle* přidává ráz mluvenosti, složka *-to* ráz výrazné spisovnosti. Zájmeno *ten* je vůči této opozici neutrální a funguje především v kontextové deixi.

Již Mathesius (1947, s. 185) si všiml skutečnosti, že přívlastkové zájmeno *ten* nemá v češtině schopnost samostatně ukazovat ve vnější situaci. Říká, že v tomto úkolu ho zcela vytlačily tvary složené. S tímto tvrzením nesouhlasí Schneiderová (1993, s. 36), která se zabývá funkcemi lexému *ten* v mluvených projevech a dokazuje, že demonstrativum *ten* má například při nakupování i funkci ukazovací.

Zimová (1994, s. 33) tvrdí, že i v endoforickém odkazování může zájmeno *tento* vyvolat představu bezprostřední blízkosti, zatímco užití zájmena *ten* v tomtéž kontextu by působilo dojmem jisté distance objektu řeči. Připouští

však, že za určitých kontextových podmínek může dojít k neutralizaci tohoto protikladu.

Akademická gramatika spisovné češtiny rozlišuje mezi jednotlivými anaforickými zájmeny z hlediska stylového příznaku: „Zájmeno *ten* je stylově neutrální, zájmeno *tento* je formální, zájmeno *onen* je knižní a obvykle slouží jako výrazný stylizační prostředek, mnohdy dodávající větě ironický či patetický ráz“ (Štícha, 2013, s. 398).

Štícha se jednotlivými anaforikami zabývá i ve svém článku *Anaforické ko-referenční substantivum*. Zdůrazňuje, že lexém *ten* může fungovat jednak jako atributivní anaforicko-deiktický identifikátor (může doprovázet substantivum) a také jako samostatné zájmené anaforikum. *Tento* stát samostatně v dnešní češtině v podstatě nemůže, ale oproti zájmenu *ten* má i lexikálně-textovou funkci identifikačně ukazovací. Jelikož patří spíše k vyššímu stylu, užívá se ve stylově neutrální řeči v této funkci více lexému *tenhle* (Štícha, 2001, s. 88–89). Štícha v článku dále rozpracovává rozdíly mezi anaforickým užitím zájmen *ten* a *tento*. Lexémem *ten* se podle něj odkazuje retrospektivně k tématu, a to z intersubjektivního nadhledu nad tímto tématem (tj. zájmeno *ten* vyjadřuje, že autor výpovědi sdílí vztah k tomuto tématu s adresátem sdělení). *Tento* verbálně ukazuje na danou skutečnost tak, že je činěna tématem nadcházející výpovědi (Štícha, 2001, s. 92).³⁶

2.4.3 Užití identifikátoru vs. holého substantiva v češtině

V oddílu 2.2.4 jsme se zabývali anaforickou funkcí demonstrativ a členu určitého ve španělštině. Čeština určitý člen nemá, substantivum v postcedentu může být doprovázeno demonstrativem, nebo může být holé, bez identifikátoru. Užití holého anaforického substantiva v češtině není vždy totéž jako užití substantiva s určitým členem ve španělštině. Holé substantivum nemusí mít schopnost jasně identifikovat osobu či věc, o níž se mluví (jako to dokáže určitý člen). Referenční vztah mezi antecedentem a postcedentem je v případě holého anaforického substantiva v češtině vyjádřen neexplicitně.

V tomto oddílu stručně shrneme, co uvádí o konkurenci substantiva s identifikátorem a bez něj odborná literatura. Postupně vyložíme nejdůležitější kritéria ovlivňující volbu jednoho či druhého prostředku, jež uvádějí různí autoři. Těmito kritérii jsou:

1. možnost generického chápání

³⁶Štíchovy argumenty blíže představíme v souvislosti s naším výzkumem ve čtvrté kapitole.

2. jazykový kontext a mimojazykové znalosti
3. aktuální členění větné
4. typ vztahu mezi antecedentem a postcedentem
5. sémantika pojmenování
6. faktor retrospektivního a intersubjektivního sdílení tématu
7. stylizace sdělované události.

Ad 1) Užití demonstrativa je v češtině závazné, pokud by anaforické substantivum mohlo být chápáno genericky, nikoliv koreferenčně. Zimová (1994, s. 144) uvádí příklad: *Gloria se přehrabovala v kabelce. Když vytáhla ruku, držela v ní malý revolver. Nikdy dřív jsem **ten revolver** neviděl, ale nepřekvapilo mě to.* V tomto případě by absence demonstrativa změnila smysl výpovědi. Avšak jak poznamenává Štícha (1999, s. 128), zůstává otázkou, za jakých podmínek má určité substantivum ve větě generický význam.

Ad 2) Pokud holé substantivum neumožňuje generickou interpretaci, nebývá užití identifikátoru obligatorní a závisí podle Zimové na jazykovém kontextu. Pokud je třeba zdůraznit signalizaci kontextové identifikace, užívá se identifikátoru, neboť vyjadřuje těsnější sepětí mezi antecedentem a postcedentem (Zimová, 1994, s. 147). Jestliže není přítomnost identifikátoru vyžadována, znamená to podle ní, že vztah k pojmenování v antecedentu je dostatečně zřejmý z jazykového kontextu. Zimová zdůrazňuje, že pokud je postcedentní pojmenování kontextem jakoby předznamenáno, pravděpodobnost užití identifikátoru je nižší, viz následující příklad:

- (5) Zatelefonoval *Concepción Garciové*. **Žena** mu sdělila ospalým hlasem, že manžel se zatím nevrátil.

Antecedentem je ženské jméno a postcedent *žena* nemusí být doprovázen demonstrativem, neboť je zřejmé (i z uspořádání reality ve světě), že *Concepción Garciová* je žena. Důležité je tedy nejen sepětí postcedentního pojmenování s celým kontextem promluvy, ale také další faktory jako například znalosti o faktech objektivní reality a jejich vzájemných vztazích (Zimová, 1994, s. 154–155).

Ad 3) Z hlediska aktuálního členění výpovědi zkoumá obligatornost a fakultativnost užití anaforického zájmena Štícha.

V pozici tematické je podle něj užití demonstrativa fakultativní. Pouze v případě, že kontextově zapojené téma stojí na konci věty, stává se jeho užití obligatorní (Štícha, 1999, s. 128–129). Zimová (1994, s. 168) v této souvislosti zmiňuje, že postcedent bez identifikátoru zaujímá často tematickou pozici, ale také že téma bývá zřetelně signalizováno zájmenem *ten*.

V rematické pozici podle Štíchy (1999, s. 129–131) demonstrativum stát nemusí pouze tehdy, pokud jsou antecedent a postcedent v bezprostřední

blízkosti. Pokud je vzdálenost velká, je užití identifikátoru nutné. V tom se shoduje se Zimovou (1994, s. 159), která také píše, že k užití identifikátoru v re-matickém postavení přispívá zejména velká vzdálenost mezi antecedentním a postcedentním pojmenováním.

Ad 4) Typy vztahu mezi antecedentem a postcedentem jsou klasifikovány v *Mluvnici češtiny 3* (1987, s. 696). Pokud se v postcedentu objevuje hyperonymické pojmenování, užívá se podle této mluvnice téměř vždy identifikátoru. Jestliže jsou pojmenování v antecedentu a postcedentu synonymní, uplatňují se holá substantiva i substantiva s demonstrativem. Vychodilová (2008, s. 71–72) vymezuje synonyma v úzkém smyslu a říká, že „jejich referenční identičnost je zřejmá a nemusí být podpořena užitím identifikátoru“. Referenční identičnost synonymních pojmenování však nemusí být vždy zřejmá, někdy mohou výrazy v postcedentu přinášet novou informaci či hodnotící soud o antecedentu. *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 703) tvrdí, že „informačně bohatší postcedenty posouvají sdělení kupředu, nesou relativně vysoký stupeň komunikativního dynamismu v textu, a to i tehdy, jsou-li tématem výpovědi“. Faktorem informační novosti se zabývá například Pešek (2014, s. 158–161). Pokud postcedent přináší o antecedentu novou informaci, užívá se podle něj demonstrativa.

Ad 5) Kolářová (2011, s. 982) zohledňuje sémantiku pojmenování a zmiňuje specifika chování některých výrazů v anaforách. Tvrdí, že koreferenční substantiva se bez přívlastkových zájmen užívají, jestliže se jedná např. o názvy předmětů každodenního užívání (oděvů – *košile, boty*), přírodních jevů (*skála, strom*), dopravních prostředků (*auto, vlak*) či o názvy abstraktních skutečností. Také připomíná, že bez přívlastkových zájmen *ten, tento* bývají užívána opakovaná substantiva označující jedinečné objekty, tj. především vlastní jména.

Ad 6) Výrazy, které Kolářová uvádí, jsou v podstatě příklady ze Štíchova článku (2001, s. 94–95), v němž autor tvrdí, že slova jako např. *košile* či *boty* „všedností své existence nedávají mnoho příležitostí k retrospektivní spoluúčasti“. Demonstrativum *ten* podle něj totiž odkazuje retrospektivně k tématu, a to z intersubjektivního nadhledu nad tímto tématem, tj. signalizuje, že autor výpovědi sdílí vztah k tomuto tématu s adresátem sdělení (Štícha, 2001, s. 92). Holé substantivum dojem retrospektivního a intersubjektivního sdělení tématu nenavozuje.

Ad 7) Zimová (1994, s. 148–150) hovoří také o stylizaci sdělované události. Poznává, že vyjádření postcedentu bez identifikátoru mluví někdy volí tehdy, když chce vyvolat v příjemci sdělení dojem bezprostředního vjemu sdělované situace, tj. pocitu, že je příjemce přímým účastníkem sdělované události. Naopak realizace postcedentu s identifikátorem působí dojmem, že jde o sdělení události, která je příjemci předkládána jako reprodukce.

Z výše uvedeného výčtu je patrné, že faktorů ovlivňujících volbu holého substantiva a substantiva s demonstrativem je v češtině mnoho. V jedné výpovědi se také mohou kombinovat. Zajímavá je poznámka Štíchy ohledně generické interpretace. Jistě by stálo za prozkoumání, za jakých podmínek může substantivum ve větě nabývat generický význam. Domníváme se také, že preference užití holého substantiva s výrazy, které uvádí Kolářová, by vyžadovalo podrobnější analýzu. Stejně tak je otázkou, zda lexém *ten* vždy do výpovědi vnáší dojem retrospektivního či intersubjektivního sdílení tématu.

Kapitola 3

Volba determinantů v různých typech anafor

3.1 Upřesnění metodologie

V této kapitole analyzujeme volbu determinantů v různých typech anafor ve španělštině. Všechny příklady, jež jsme analyzovali, jsou z korpusu InterCorp verze 7 – španělská část.¹ Původně jsme měli v úmyslu využít pro jednojazyčnou analýzu španělské korpusy CREA a CORPES XXI, avšak práce s nimi se ukázala být dosti obtížná – a to z několika důvodů.

Příklady anafor jsme v korpusu vyhledávali zadáváním výrazů jako *este hombre*, *ese animal*, *aquella película* atd. Cílem bylo analyzovat co nejvíce slov, aby naše příklady byly různorodé. S mnohými slovy však korpus našel obrovské množství příkladů, které nebylo v našich silách všechny prostudovat. Pro výraz *este hombre* našel například korpus CREA 1578 výskytů v 917 dokumentech. Pro výraz *esa película* našel korpus CORPES XXI 264 výskytů ve 230 dokumentech.

Ještě obtížněji se hledaly příklady anafor, v nichž je anaforické substantivum doprovázeno určitým členem. Jak jsme předeslali v teoretické části této práce, na rozdíl od demonstrativa, které má vždy funkci anaforickou, popřípadě deiktickou, určitý člen nemá jen odkazovací funkci. Příkladů slov se členem určitým bylo samozřejmě v korpusu ještě více než s demonstrativy. Tyto výskyty jsme museli procházet ručně, abychom z nich vybrali příklady, v nichž měl určitý člen anaforickou funkci. Pro naši práci se tak ukázalo ne-

¹U příkladů, které analyzujeme v této kapitole, neuvádíme přesné citace, neboť vzhledem k velkému počtu příkladů by se text práce velmi rozšířil. Všechny příklady jsme vyhledávali v korpusu ve dnech 3. 3-10. 3. 2015. Konkrétní díla, z nichž úryvky pocházejí, jsou v korpusu dohledatelné.

zbytné utvořit si z nalezených výskytů v korpusu náhodný vzorek, který jsme byli schopni analyzovat. Nicméně španělské korpusy, pokud víme, tuto funkci, na rozdíl od InterCorpu, postrádají. V korpusu CREA lze filtrovat příklady tak, že ve vzorku zůstane například každý desátý výskyt. Nejedná se však o vzorek náhodný, který je v případě velkého množství výskytů žádoucí.

Korpus InterCorp má ještě mnoho dalších užitečných funkcí, které u španělských korpusů chybí. Když jsme hledali příklady anafor se stejným lexikálním obsazením antecedentu i postcedentu, mohli jsme v korpusu InterCorp definovat, aby našel případy, kdy se nalevo od hledaného výrazu *aquella mujer* vyskytuje slovo *mujer* v libovolné vzdálenosti (například 30 pozic). Ve španělském korpusu CORPES XXI lze tuto funkci využít jen do tří pozic.

Z těchto a několika dalších důvodů² jsme se nakonec rozhodli příklady pro naši analýzu najít ve španělském InterCorpu verze 7. Vytvořili jsem si z něj vlastní subkorpus, v němž byly zahrnuty pouze originální texty ve španělštině, nikoliv překlady do španělštiny z jiných jazyků.³ Příkladů anafor bylo v subkorpusu dostatečné množství, často jsme museli vytvářet náhodný vzorek.

Základní postup byl následující: vyhledávali jsme různá slova doprovázená všemi zkoumanými determinanty a následně jsme prohlíželi širší kontext příkladů, abychom našli typy anafor, jež jsme pro svou analýzu potřebovali.⁴ Tento postup, jak již bylo zmíněno, byl obtížný zejména v případě určitého členu.

Jsmo si vědomi toho, že naše analýza se opírá o texty obsažené v korpusu, nevyovídá tedy téměř nic o mluveném jazyce. Zároveň je nutné mít na paměti složení textů v tomto korpusu. Jedná se převážně o beletristické texty či záznamy z jednání Evropského parlamentu.⁵ Výsledky naší analýzy se tak týkají uvedeného typu textů.

²CORPES XXI je navíc v současné podobě nestabilní a má dlouhé odezvy na zadané dotazy.

³Tento subkorpus obsahoval texty převážně z jádra, ale objevily se v něm texty i z kolekce, například z Evropského parlamentu, pokud byl jejich původní jazyk španělština.

⁴Celkem jsme shromáždili 513 příkladů anafory přímé ve španělštině. 18 jsme jich vyřadili, takže jsme pracovali s 495 příklady této anafory. Příkladů difúzní anafory jsme prostudovali 106. Asociační anafory jsme nevyhledávali zvlášť, byli pozorovatelné na získaných příkladech z korpusu.

⁵Informace o složení textů v korpusu InterCorp lze najít na stránkách Ústavu Českého národního korpusu: <https://ucnk.ff.cuni.cz/intercorp/?req=page:info>

3.2 Přímá anafora – stejné lexikální obsazení antecedentu i postcedentu

Tento typ anafory se vyznačuje tím, že postcedent má identické lexikální obsazení jako antecedent.

V postcedentu se uplatňovaly všechny zkoumané determinanty – demonstrativa *este, ese, aquel* i určitý člen. Zdá se, že se jedná o typ anafory, v níž je schopnost určitého členu signalizovat koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem nejméně problematická.

Při analýze příkladů jsme si všimli různých faktorů ovlivňujících volbu determinantu v postcedentu. Brali jsme v potaz vzdálenost mezi antecedentem a postcedentem, aktuální členění větné či možnost generického chápání postcedentu. Zvlášť jsme analyzovali případy, kdy se v antecedentu vyskytovalo více substantiv, kdy bylo substantivum v antecedentu rozvitě a kdy v antecedentu stálo vlastní jméno.

3.2.1 Vzdálenost

Z příkladů, jež jsme prostudovali, vyvozujeme, že vzdálenost mezi antecedentem a postcedentem nemá na druh determinantu ve španělštině zásadní vliv. Analyzovali jsme případy, kdy byla vzdálenost mezi antecedentem a postcedentem velmi malá, a stejně tak případy, kdy byla větší.⁶

V následujících příkladech⁷ je vzdálenost mezi antecedentem a postcedentem nepatrná:

- (1) ¿Sabes por qué huelo a tabaco? - Pues porque he estado muy cerca de *un hombre* y **ese hombre** estaba fumando un puro.
- (2) Conocí a *una mujer*. **Esta mujer**, cuyo nombre es preferible dejar en el anonimato, se enamoró de mí.
- (3) La luz de la luna rielaba chispeando en la estela que dejaba en pos de sí *una barca* que se dirigía a todo remo a la orilla opuesta. En **aquella barca** había creído distinguir una forma blanca y esbelta, *una mujer* sin duda, **la mujer** que había visto en los Templarios, la mujer de sus sueños.
- (4) Había *dos hombres* ayudándola a cocinar, **los hombres** no me miraron, pero presentí que algo sabían.

⁶Malou vzdáleností myslíme takovou vzdálenost, kdy postcedent stojí bezprostředně za antecedentem, většinou hned v následující větě. Velkou vzdálenost jsme si definovali jako vzdálenost 50 pozic a více mezi oběma pojmenováními.

⁷Pro větší přehlednost zvýrazňujeme postcedent v příkladech tučně. Antecedent je v kurzivě.

Výpovědi (1) – (4) ukazují, že mluvčí užívají demonstrativ i určitého členu, jestliže je vzdálenost mezi antecedentem a postcedentem malá.

Pokud byla vzdálenost větší, objevoval se v postcedentech spíše určitý člen, ale v některých příkladech i demonstrativa.

- (5) Lola, su doncella, aparece con una caja de madera lacada que contiene peines de nácar, cepillos de plata y todo lo necesario para conseguir un tocado espectacular, mientras Mme Dijon saca del armario del compartimento *los trajes* de París. La primera vez que vio **esos vestidos**, en el apartamento del St. James & Albany, Anita se los quedó mirando como si fuesen uniformes de trabajo. Estaba tan angustiada y desconcertada por la idea de separarse de sus padres que le costaba fijarse en las soberbias creaciones de Worth y de Paquin que el rajá iba sacando de entre delicados envoltorios de papel de seda, como un mago saca palomas de su chistera. Doña Candelaria miraba con los ojos muy abiertos, mientras Victoria, eufórica ante semejante despliegue de alta costura, jaleaba a su hermana: «No seas tonta... ¡Quién fuera tú!» Cuando Anita entró en su habitación para probarse **los vestidos**, se dio cuenta de que tenía lágrimas en los ojos.

V příkladu (5) se k šatům odkazuje dvakrát.⁸ Poprvé hned v další větě, kdy mluvčí použil demonstrativa. Podruhé až mnohem později a tentokrát dal mluvčí přednost členu určitému.

Pešek v souvislosti s anaforickým odkazováním ve francouzštině vyslovuje hypotézu, že určitý člen je preferován v případě větších časových či textových vzdáleností antecedentu a postcedentu (2014, s. 150-151). Tato preference podle něj souvisí s tím, že čím dále se postcedent nachází od antecedentu, tím bylo uvedeno více objektů z jiných lexikálních tříd, s nimiž postcedent kontrastuje. Člen určitý má na rozdíl od demonstrativa schopnost takového kontrastu.⁹

Podobně v příkladu (6) dal mluvčí přednost členu určitému v postcedentu. O muži z antecedentu se dlouho nemluví, v promluvě se mezitím objevují jiné entity. Zároveň v tomto případě zaručuje jasnou identifikaci antecedentu a postcedentu i přívlastek, který vždy substantivum rozvíjí (*un hombrazo bigotudo, el hombre de bigotes*). V podobných příkladech v korpusu převažoval v postcedentu člen určitý (viz následující oddíl).

- (6) Le abrió la puerta *un hombrazo bigotudo* con ojos de colegiala. - El compañero García no está - dijo sin invitarla a entrar. Entonces comprendió que lo había

⁸Jsme si vědomi toho, že v antecedentu se vyskytuje slovo *traje* a v postcedentu výraz *vestido*. Avšak do češtiny jsou obě slova přeložena jako šaty, a proto jsme si dovolili příklad použít v tomto oddílu. Navíc pěkně ilustruje, že demonstrativům se dává většinou přednost v případě malé vzdálenosti mezi antecedentem a postcedentem a v případě větší vzdálenosti mluvčí volí spíše člen určitý.

⁹Viz teoretické poznámky (oddíl 2.2.4). Příklady potvrzující tuto schopnost členu určitého rozebíráme také v oddílu 3.2.4.

perdido. Tuvo la fugaz visión de su futuro, se vio a sí misma en un vasto desierto, consumiéndose en ocupaciones sin sentido para consumir el tiempo, sin el único hombre que había amado en toda su vida y lejos de esos brazos donde había dormido desde los días inmemoriales de su primera infancia. Se sentó en la escalera y rompió en llanto. **El hombre de bigotes** cerró la puerta sin ruido.

Na rozdíl od předchozích příkladů zvolil mluvčí v příkladu (7) v postcedentu demonstrativum *este*, byť je vzdálenost mezi postcedentem a antecedentem také veliká. Domníváme se, že v tomto případě je užití demonstrativa možné proto, že se v celém úryvku mezi antecedentem a anaforickým substantivem mluví o uvedených námořnících (ačkoliv je pravda, že se objevují entity z jiných lexikálních tříd, s nimiž by mohl člen určitý kontrastovat). Navíc je v postcedentu slovo *marineros* rozvité jiným přívlastkem než v antecedentu, a demonstrativum tak lépe zajišťuje pochopení koreferenčního vztahu mezi oběma pojmenováními.

- (7) Buen número de *marineros de los barcos* que traían a París productos agrícolas desde Joigny y Auxerre, regresaban a su lugar de origen. Rodeaban a su patrón, un pelirrojo peludo, hosco y cincuentón con el que Flora tuvo una amigable charla. Sentado en la cubierta en medio de sus hombres, a las nueve de la mañana les dio pan a discreción, siete u ocho rábanos, una pizca de sal y dos huevos duros por cabeza. Y, en un vaso de estaño que circuló de mano en mano, un traguito de vino del país. **Estos marineros de mercancías** ganaban un franco y medio por día de faena, y, en los largos inviernos, pasaban penurias para sobrevivir.

3.2.2 Rozvité substantivum

Na základě příkladů z korpusu jsme si všimli jedné tendence. Pokud je podstatné jméno v antecedentu rozvito přívlastkem a se stejným přívlastkem je zopakováno v postcedentu, mluvčí dávají přednost určitému členu. Zdá se, že užití demonstrativa by v takových případech bylo nadbytečné, neboť stejné substantivum rozvité totožným přívlastkem zajišťuje dostatečnou identifikaci antecedentu a postcedentu. V korpusu se neobjevil podobný příklad jako (8) a (9) s demonstrativy.

- (8) Una mujer con los brazos en jarra se reía de lo que le decía *un hombre bajito* y con un bigote diminuto. **El hombre bajito** gritaba pero su voz apenas se oía.
- (9) Estaba sentada al lado de *una mujer mayor*, a la que miraba con expresión divertida. **La mujer mayor**, por el contrario, tenía un semblante serio y miraba a la cámara como si le pareciera una frivolidad tomarse una foto.

Odlišná je však situace, kdy jsou obě substantiva rozvita jiným přívlastkem. Těchto případů jsme se dotkli již v souvislosti s výpovědí (7). Zdá se, že jedině demonstrativum má schopnost zajistit identifikaci antecedentu

a postcedentu, je-li o obou řečeno něco jiného. V příkladu (10) by člen určitý nesignalizoval tak dobře jako demonstrativum koreferenční vztah mezi výrazy *gesto paralizado* a *gesto de gato alerta*.

- (10) Al ver *el gesto paralizado* del inspector detuvo su informe. Conocía **ese gesto de gato alerta**.

3.2.3 Aktuální členění větné

Dalším z faktorů potenciálně ovlivňujících volbu determinantu, který nás zajímal, byla funkční větná perspektiva. Zaměřili jsme se na to, zda volbu determinantu ve španělštině ovlivňuje pozice postcedentu ve výpovědi. Srovnali jsme výpovědi, v nichž se postcedent nacházel v tématu či rématu výpovědi.¹⁰

Pokud se postcedent vyskytuje v tématu výpovědi, zaujímá ve španělštině nejčastěji syntaktickou pozici podmětu. Podstatné jméno v této pozici rozvíjely všechny zkoumané determinanty:

- (11) Yo he traído aquí *un libro*, que es el Tratado por el que se establece una Constitución para Europa. **Este libro** fue aprobado por el 90% del electorado español y por la mayor parte de los Parlamentos nacionales de los países a los que pertenecen los diputados que estamos aquí.
- (12) *La película* que habla mucho de mí estaba hecha mucho antes de que rodara La ley. **Esa película** se llama Lo que el viento se llevó.
- (13) Los diálogos terminaban al nacer, y hasta el mismo silencio parecía clamar por *una palabra*, aunque fuese convencional, que lo apuntalara. Pero **la palabra** no se pronunciaba y era el portero quien se daba por derrotado y se marchaba.

Příklady (11) – (13) jsou si velmi podobné, i co se týče vzdálenosti mezi antecedentem a postcedentem. V této pozici se tedy ve španělštině mohou vyskytovat všechny zkoumané determinanty.

V tématu výpovědi však může substantivum zaujímat i jinou syntaktickou pozici než pozici podmětu. Může zde stát ve funkci předmětu či příslovečného určení. Těchto příkladů bylo v korpusu méně, ale i z menšího množství je patrné, že substantivum doprovázely demonstrativa i určitý člen.

- (14) Es un hombre que, de todo lo que hay que saber para ser un personaje discreto, conoce *sólo una ciencia determinada*, y aun de **esa ciencia** sólo conoce bien la pequeña porción en que él es activo investigador.
- (15) Hoy he vuelto a *casa* de las Font. Quim salió a abrirme y me dio un abrazo. En **la casita** encontré a María, Angélica y Ernesto San Epifanio.

¹⁰Téma je část výpovědi, která vyjadřuje, o čem se v ní mluví. Réma je část výpovědi, jež vyjadřuje, co se tvrdí o tématu (viz oddíl 2.3.1).

Ve výpovědi (14) je zřetelná schopnost demonstrativa rozlišovat mezi sebou více entit z jedné lexikální třídy.¹¹ Zdůrazňuje se v něm, že se jedná o jednu konkrétní vědu a ne jinou (i v první části výpovědi je tento fakt akcentován: **sólo una ciencia determinada**).

Pokud se postcedent nacházel v rématu výpovědi, fungoval zde nejčastěji jako předmět – (16), (17), popřípadě příslovečné určení – (18) či jmenná část přísudku – (19). Opět jsme našli příklady, v nichž se objevovaly všechny determinanty.

- (16) De hecho, todos conocemos los parámetros de *la solución* desde hace tiempo, pero lo importante ahora es que haya voluntad política entre israelíes y palestinos para poner en práctica **esta solución** (...).
- (17) La perra súbitamente le arrebató con los dientes *el libro* que Juan intentaba leer. El animal le tiró una rápida ojeada al texto y al momento destruyó **el libro** a mordiscos.
- (18) La granja resulta ser *una casa* antigua de techo de pizarra rodeada por un muro de piedra. Un jardín enorme se extiende tras **la casa**.
- (19) Para corresponder a tal sacrificio, era necesario que *un hombre*, en representación de todos los hombres, hiciera un sacrificio condigno. Judas Iscariote fue **ese hombre**.

Příklady (16) a (17) ukazují, že mluvčí může jednou použít demonstrativa, podruhé členu určitého, i když postcedent v obou případech zaujímá pozici předmětu v rématu výpovědi. V příkladu (19) je podle našeho názoru opět výrazná funkce demonstrativa vymezovat entity v rámci jedné lexikální třídy (vymezuje se jeden muž zastupující všechny muže).

Z výše uvedených příkladů je patrné, že funkční větná perspektiva nemá ve španělštině na volbu determinantu velký vliv. Při volbě determinantu ve výpovědích (11) – (19) vstupovaly do hry jiné faktory než pozice postcedentu ve výpovědi.

3.2.4 Více antecedentů

Příklady z korpusu potvrdily, že pokud je antecedentů více a postupně se odkazuje ke každému z nich, užívá se pouze určitého členu. V takových případech se totiž většinou uvádí do kontrastu různé lexikální třídy a schopnost rozlišení entit z jiných tříd má právě člen určitý.¹²

V následujících příkladech od sebe člen určitý odlišuje muže, ženy a děti.

¹¹Tento faktor ovlivňující výběr determinantu analyzujeme v následujícím oddílu.

¹²Viz teoretické poznámky, oddíl 2.2.4

- (20) Aparecieron dos gitanos jóvenes - *un hombre y una mujer* - , con un teclado eléctrico, un micrófono y un altavoz, y se pusieron a tocar frente a la clientela. **El hombre** tocaba y **la mujer** cantaba.
- (21) Eran *dos hombres, una mujer y un niño*; parecían contentos andando por el sendero. **Los hombres** tendrían treinta años cada uno; **la mujer** algo menos; **el niño** no pasaría de los seis.

Jiný je příklad (22). Nejedná se v něm (na rozdíl od předchozích příkladů) o dvě různé entity, které by byly přítomné najednou v konkrétní situaci a bylo by potřeba je od sebe odlišit. Mluvčí udává dvě možnosti: buď vidí muže, nebo skupinu a v postcedentu se tyto dvě možnosti znovu opakují.

- (22) Cuando veo que hacia *un hombre o grupo* se dirige fácil e insistente el aplauso, surge en mí la vehemente sospecha de que en **ese hombre** o en **ese grupo**, tal vez junto a dotes excelente, hay algo sobremanera impuro.

Demonstrativa na rozdíl od členu určitého neumí vyjádřit kontrast různých lexikálních tříd. Vyjadřují kontrast v rámci jedné lexikální třídy.¹³ Tak v následujícím příkladu demonstrativum *ese* pomáhá zdůraznit, že jde právě o jednoho konkrétního muže a ne o žádného jiného. Vyčleňuje jednoho muže (*sólo un hombre*) ze třídy ostatních mužů.

- (23) Sólo *un hombre* es dueño — pensó — de todas las imágenes secretas de Regina y **ese hombre** la posee y jamás renunciará a ella.

3.2.5 Generické chápání

Gramatiky shodně uvádějí, že užití členu určitého v postcedentu může být někdy omezeno jeho potenciálním generickým významem.¹⁴ Abychom mohli analyzovat tento typ příkladů, vyhledávali jsme v korpusu substantiva jako *tristeza, felicidad, amor, dolor, miedo* atd. Jedná se o substantiva, jež mohou být chápána genericky ve spojení s určitým členem. Náš předpoklad byl následující: bude-li chtít mluvčí zdůraznit, že odkazuje ke konkrétnímu smutku, lásce či bolesti, bude muset užít demonstrativa. Ukázalo se, že v mnoha případech tomu tak skutečně je, někdy je však situace komplikovanější.

Ve výpovědích (24) a (25) demonstrativa *aquel* a *ese* zřetelně odkazují ke konkrétní lásce (v antecedentu je substantivum *amor* vždy specifikováno).

- (24) Ana Karenina abandonó a su hijo por *el amor del teniente Vronski*, y se dejó arrollar por un tren cuando creyó que había perdido **aquel amor**.

¹³Viz také předchozí příklady (14) a (19)

¹⁴Viz teoretické poznámky, oddíl 2.2.4

- (25) *El amor que había vivido ese hombre* me despertaba una enorme envidia, más allá de la piedad que me suscitara la tragedia en la que **ese amor** había terminado naufragando.

V korpusu jsme nenašli příklady, kdy by substantivum *amor* s určitým členem nemělo generický význam.

Podobně se chovalo například substantivum *miedo*. V příkladu (26) mluvčí odkazuje demonstrativem ke strachu, o němž mluví v antecedentu.

- (26) Sentí que otra vez me invadía, no *el miedo de aquel otoño*, pero sí un rescoldo de **aquel miedo**.

Slovo *miedo* s určitým členem mělo v korpusu vždy generický význam, neodkazovalo ke konkrétnímu antecedentu. Nicméně u některých dalších slov nebyla situace tak jednoznačná. Našli jsme i příklady, kdy určitý člen odkazoval k pocitu, o němž se mluvilo dříve. Příklad (27) se týká slov *tristeza* a *asco*.

- (27) El temor se perdió en *la tristeza* de su cuerpo, en *el asco*. **El asco** y **la tristeza** la encadenaban, pero Emma lentamente se levantó y procedió a vestirse.

V postcedentu se k oběma pocitům odkazuje určitým členem. Přitom zůstává jasné, že dotyčnou spoutával smutek a hnus, o nichž se mluví v předchozí větě. Domníváme se, že možnost generického chápání záleží vždy na sémantickém kontextu věty, na její formulaci.¹⁵ Tento faktor ovlivňující volbu postcedentu můžeme pozorovat na příkladech (28) a (29).

- (28) Después de siete días sin tomar agua, la sed es una sensación distinta, es *un dolor* profundo en la garganta, en el esternón y especialmente debajo de las clavículas. Y es la desesperación de la asfixia. El agua de mar me aliviaba **el dolor**.
- (29) Lo que a veces nos conmueve *del dolor ajeno* es el temor atávico de que **ese dolor** nos transite a nosotros.

Ve výpovědi (28) mluvčí užil v postcedentu určitý člen. Přitom je zřejmé, že odkazuje ke konkrétní bolesti (bolesti z žízně). Předchozí kontext jasně signalizuje, že se jedná o bolest zakoušenou poté, co člověk nepil celých sedm dní. Je tedy zřejmé, že mořská voda ulevila mluvčímu od této bolesti (mluvčí očekává od adresáta jisté inference: mluvčí se vody napil, a uhasil tak žízeň). Generický význam slova *dolor* zde nepřichází v úvahu.

Naproti tomu v příkladu (29) by určitý člen nejspíše sugeroval generické chápání. Se členem určitým by bylo možné postcedent chápat tak, že námi projede jakákoliv bolest, nikoliv bolest, již zakouší druhý. Demonstrativum *ese* zde jednoznačně odkazuje k bolesti někoho druhého.

¹⁵Tuto skutečnost zmiňujeme i v oddílu 3.3.1.

3.2.6 Vlastní jména

V anaforách přímých se stejným lexikálním obsazením antecedentu a postcedentu se vyskytovala i vlastní jména. Ta se většinou s determinanty nepojí, protože v sobě sama zahrnují jedinečnost (*unicidad*), kterou do nominálního syntagmatu tvořeného apelativem vnáší determinanty. *NGDLE* uvádí, že se s vlastními jmény snadněji pojí demonstrativa (RAE, 2009, s. 1297). Data, která jsme prostudovali z korpusu, ukazují, že se s vlastními jmény opravdu užívá spíše demonstrativ.

- (30) Del grupo de intelectuales, el más joven era *Joaquín Andieta*, de apenas dieciocho años, pero compensaba su falta de experiencia con una fluida vocación de liderazgo. Su personalidad electrizante resultaba aún más notable, dadas su juventud y pobreza. No era hombre de muchas palabras **este Joaquín**, sino de acción (...).
- (31) La única pintura que era capaz de discernir en aquel refectorio que olía a humedad y polvo era *una María Magdalena* aferrada a los pies de la cruz de Cristo. Lucía sobre el muro meridional del salón y lloraba con amargura frente a la mirada extática de santo Domingo. **Aquella Magdalena** tenía sus rodillas apoyadas sobre una piedra rectangular (...).
- (32) *Pepe* era una de las personas más graciosas que he conocido. Nadie sabía más chistes verdes que él. Pero **ese Pepe** ya no existe. Mi primo hoy es un hombre enfermo.

V příkladech (30) – (32) nelze v postcedentu použít člen určitý, protože ten se s vlastními jmény pojí pouze tehdy, pokud jsou vlastní jména dále rozvitá (RAE, 2009, s. 1297).¹⁶ Korpus toto potvrdil. Jestliže se v postcedentu s vlastním jménem vyskytoval člen, bylo jméno v postcedentu vždy rozvité. V příkladu (33) mluvčí v postcedentech Boba charakterizuje, jméno je rozvito vedlejšími větami.

- (33) Todo el tiempo pensando en *Bob*, en su pureza, su fe, en la audacia de sus pasados sueños. Pensando en **el Bob** que amaba la música, en **el Bob** que planeaba ennoblecer la vida de los hombres construyendo una ciudad de engeguedora belleza para cinco millones de habitantes, a lo largo de la costa del río; **el Bob** que no podía mentir nunca.

V příkladu (32) by tak mohl být použit určitý člen s vlastním jménem za podmínky, že by konstrukce vypadala jinak:

- (32b) Pero el Pepe que sabía tantos chistes verdes ya no existe.

¹⁶Vlastní jména se mohou pojít se členem také ve familiárním jazyce, příp. v nižším stylu.

3.3 Přímá anafora – jiné lexikální obsazení antecedentu i postcedentu

Tento typ anafory se vyznačuje tím, že postcedent má jiné lexikální obsazení než antecedent. Mezi oběma pojmenováními mohou být různé významové vztahy. K antecedentu lze odkazovat hyperonymem, synonymem, metaforickým vyjádřením atd. Je-li antecedent vyjádřen vlastním jménem, může k němu odkazovat obecné jméno charakterizační. Důležité je, že u tohoto typu anafory je vždy zachován vztah koreference. Aby však adresát tento vztah pochopil, jsou od něho vyžadovány jisté inference. *NGDLE* uvádí příklad: „Han contratado a *un nuevo defensa central*. **Este jugador**...“ V tomto případě je nutné, aby adresát věděl, že obránce je hráč (RAE, 2009, s. 1289).

Jistě jsme v následující analýze neobsáhli všechny možné významové vztahy mezi antecedentem a postcedentem v nominální anafoře, avšak analyzovali jsme ty, jež se v korpusu vyskytovaly nejčastěji.

V postcedentu se ve větší míře uplatňovala demonstrativa, avšak členu určitého mluvčí také užívali. Všimli jsme si postupně různých významových vztahů mezi antecedentem a postcedentem a analyzovali jsme, zda mají vliv na volbu determinantu, popřípadě jaké jiné faktory výběr determinantu ovlivňují.

3.3.1 Vztah hyponymum – hyperonymum

V tomto typu anafory se v postcedentu více vyskytovala demonstrativa. Člen určitý s hyperonymem totiž často může odkazovat genericky k celé třídě, nikoliv ke konkrétním hyponymům (viz teoretické poznámky, oddíl 2.2.4).

Abychom z korpusu získali příklady pro tento typ anafory, vyhledávali jsme kromě jiných například hyperonyma *animal* či *pájaro*. Pokud byla tato slova v plurálu, objevovaly se v postcedentu pouze determinanty *este*, *ese* a *aquel*.

(34) Cinco años después de la muerte de Florrie, el primer ministro de Patiala anunciaba que el maharajá Rajendar Singh había sufrido una caída de *caballo* que le había causado la muerte. Un final glorioso para alguien tan amante de **estos animales**.

(35) ¿Qué pasó por aquí? - *Un correcaminos*, señor. Así les nombran a **esos pájaros**.

V příkladu (34) by jistě člen určitý byl zavádějící, poněvadž by neměl schopnost odkazovat ke konkrétnímu druhu zvířat – ke koním. Vnášel by do výpovědi generický význam, maharádža by najednou byl milovníkem (všech) zvířat, nikoliv jen koní. V příkladu (35) by určitý člen také na rozdíl od

demonstrativa zatemnil vztah k určitému druhu ptáků. Z výpovědi by se rozumělo, že výrazem *correcaminos* lidé označují ptáky obecně. Jen demonstrativum v těchto případech zaručuje, že je reference individuální a specifická, nikoliv generická.¹⁷

Demonstrativa mají tedy schopnost jasně odkazovat k určitému zvířeti. Toto je v souladu s jejich funkcí vymezovat entity v rámci jedné lexikální třídy.

Co se týče užití hyperonyma *animal* v singuláru, vyskytoval se v příkladech z korpusu v postcedentu i určitý člen. Ve výpovědi (36) se v postcedentu objevuje demonstrativum. Avšak v příkladech (37) a (38), jež jsou velmi podobné, užil mluvčí určitý člen, aniž by do výpovědi vnesl generický význam. Slovo *animal* se v obou výpovědích jasně vztahuje jednou k opici – (37), podruhé ke klisně – (38). Domníváme se, že zde hraje velkou roli sémantický kontext věty, v níž se nachází anaforické substantivum. Ve výpovědi (37) se například nejprve popisuje, jak opice skákala a tahala svou paní za šaty, a poté se říká, že ji zvíře nenechalo na pokoji (tj. nepřestalo skákat a tahat ji za šaty). Generický význam slova *animal* je zde tedy vyloučen a jedná se o referenci specifickou individuální.

- (36) No había nadie en aquella habitación, a excepción de *un loro* que rumiaba cosas suyas, casi riendo. Yo siempre creí que **aquel animal** estaba loco.
- (37) *El mono* comenzó a dar saltos, tironeando la ropa de su ama, inquieto. Al principio Nadia pretendió ignorarlo, pero **el animal** no la dejó en paz hasta que ella se puso de pie.
- (38) *La yegua* se movía hacia el rincón. Me arrimé; llegué hasta poder darle una palmada en las ancas. **El animal** estaba despierto, como impaciente.

I další slova se chovala podobně jako hyperonymum *animal*: například slova *lugar* a *sitio* či slovo *edificio*.

Jestliže bylo v postcedentu hyperonymum v plurálu, mluvčí volili spíše demonstrativum. Zdá se, že člen určitý v takových případech ztrácí schopnost jasně odkazovat k antecedentu a že je hyperonymické vyjádření příliš obecné. V příkladu (39) by určitý člen nevyjadřoval, že místa se vztahují k diskotékám.

- (39) La muchacha dijo que nunca habían estado en *una discoteca*, que a Estrella no le gustaban **esos sitios**.

¹⁷Pergler (2014, s. 15-23) se zabývá referencí a koreferencí v češtině. Na základě dvou kritérií (generičnosti a specifičnosti) vymezuje čtyři typy reference podle toho, zda se jedná o referenci specifickou či nspecifickou a individuální či generickou.

Pokud byl postcedent v singuláru, vyskytovala se hojně jak demonstra-
tiva, tak člen určitý. V příkladu (40) nehrozí, že by člen určitý zatemnil
koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem, nepřipadá v úvahu
generické chápání. Také v příkladu (41) je koreferenční vztah mezi antece-
dentem a postcedentem zřejmý. Z kontextu je patrné, že se muž nacházel
právě v továrně, když ji navštívil, a ne nikde jinde.

(40) Nos fuimos a bañar en *una quebrada del Mipaya*, a unos quince minutos de marcha del pueblo, guiados por los dos aviadores del Instituto. Era el comienzo del crepúsculo, la hora más misteriosa y más bella de la Amazonía siempre que no haya aguacero. **El sitio** era un verdadero hallazgo .

(41) Nada supe de él hasta el viernes siguiente, cuando realizó una visita sorpresa a *la fábrica*. Al saber que estaba en **el edificio**, me di cuenta de que lo había esperado durante días.

Avšak ve výpovědi (42) je situace trochu jiná. Postcedent i antecedent jsou sice v singuláru jako v předchozích příkladech, ale slovo *edificio* je rozvito přívlastkem. V postcedentu se vyskytuje nová informace o antecedentu a v takovém případě mluvčí většinou volí demonstrativum, aby byla zaručená identifikace antecedentu s postcedentem.¹⁸

(42) Le ordenó que una vez instruido en los ritos, lo enviara al otro *templo* despedazado cuyas pirámides persisten aguas abajo, para que alguna vez lo glorificara en **aquel edificio** desierto.

Z výše uvedených příkladů z korpusu je patrné, že nachází-li se v postcedentu hyperonymické vyjádření, může mluvčí za určitých okolností užít i určitý člen. Tato možnost je nejčastěji omezena potenciálním generickým významem postcedentu. Riziko generického chápání postcedentu je mnohdy menší, jestliže je v antecedentu slovo v singuláru a hyperonymický výraz je také v singuláru. Záleží vždy na kontextu výpovědi a na sémantice daných lexémů, zda může určitý člen vnést do postcedentu generický význam.

V příkladu (43) se vyskytuje v antecedentu i v postcedentu pojmenování v singuláru. Určitý člen by přesto do výpovědi mohl vnést generický význam. Slovo *felicidad* má se členem určitým často generický význam a zde by se nabízel i na základě sémantického kontextu výpovědi: ne všichni jsou schopní radosti.¹⁹

(43) Afirmaba también que de las diversas felicidades que puede ministrar la literatura, la más alta era *la invención*. Ya que no todos son capaces de **esa felicidad**, muchos habrán de contentarse con simulacros.

¹⁸Viz také příklady (7), (10) a následující oddíly

¹⁹Jsmo si vědomi toho, že se v příkladu nejedná o typické hyponymum a hyperonymum. Avšak mluvčí považuje invenci za druh radosti a odkazuje k ní tak i v postcedentu.

Konečně příklad (44) ilustruje další zajímavý faktor ovlivňující výběr determinantu. Nejde v něm toliko o zamezení generického chápání, mnohem spíše je demonstrativa užito proto, že postcedent následuje po shluku dvou předložek (výraz *pareciéndose al del animal* by byl problematický).

- (44) No probaba la carne, la leche ni los huevos, su dieta era la de *un conejo* y poco a poco su rostro ansioso fue pareciéndose al de **ese animal**.

3.3.2 Vztah synonymum – synonymum

Mnohdy se k antecedentu neodkazuje stejným slovem, nýbrž synonymním pojmenováním. V takovém případě v korpusu převažovaly příklady s demonstrativy, nicméně vyskytovaly se i příklady se členem určitým.

V některých případech může být užití určitého členu v postcedentu omezeno možností generické interpretace. V příkladu (45) by tak člen určitý v postcedentu umožňoval interpretaci, že nevědomost se týká všech mužů (lidí), nikoli jen dělníků, o nichž se mluví.

- (45) Gracias a ellas, Flora pudo celebrar reuniones con *los obreros de las fábricas de paños* y con *los trabajadores del ferrocarril Avignon-Marsella*, los mejor pagados de la región (dos francos al día). Pero, no fueron muy exitosas, debido a la prodigiosa ignorancia de **estos hombres**.

V mnoha situacích však slova *hombre* či *mujer* nemohla být chápána genericky. Bylo zjevné, že odkazují k jednomu antecedentu, a v postcedentech se proto objevovaly všechny determinanty. Výpovědi (46) – (48) jsou velmi podobné, v prvních dvou se v postcedentu vyskytuje demonstrativum a v poslední člen určitý.

- (46) He visto a *un pescador* llevar en la tarde su comida al mar y arrojarla entre las olas, en el mismo lugar donde un día le fuera arrebatada su mujer. Todas las tardes **aquel hombre** esperaba un rato antes de echar la comida al agua, como si tuviera la esperanza de verla aparecer aún.
- (47) Y entró *la criada* a poner la mesa para el desayuno. Como la noche anterior, **esta mujer** se llevó detrás toda mi atención.
- (48) Los salvó *un soldado español*, fugado de la justicia del Perú, que vivía en Chile desde hacía años. **El hombre** había perdido las dos orejas por ladrón y, avergonzado, huyó de todo contacto con los de su raza y se refugió entre los indígenas.

Také v příkladech s jinými slovy mluvčí používali v postcedentech demonstrativa i člen. Následující dva příklady jsou opět velmi podobné, v jednom se odkazuje k antecedentu demonstrativem, ve druhém určitým členem. V obou

výpovědích je zřejmé, že kniha se vztahuje k rukopisu či k edici, které dotyční četli. Domníváme se, že identifikaci antecedentu s postcedentem napomáhá samotný kontext (slova jako *leí*, *lectura*), ale také průhledný synonymní vztah.²⁰ Tím, že mluvčí knihu označuje jako rukopis, verše či edici, nepřináší žádnou novou, subjektivní informaci. Vztah synonymie mezi těmito slovy je intersubjektivně vnímán mluvčími daného jazyka.

- (49) Tomé *un manuscrito* de su mesa de trabajo. Eran versos. Versos dedicados a Yocandra... De buenas a primeras sentí unos celos sordos, de esos que dan ganas de golpear las paredes, pero me contuve. Con los ojos inmóviles y ardientes leí **aquel libro** hasta la última palabra.
- (50) Estiró las piernas, sacando del bolsillo *la ajada edición* en rústica de “El barco de la muerte”, de Traven, que por fin había comprado en la cuesta Moyano. Durante un rato intentó concentrarse en la lectura; pero justo en el momento en que el ingenuo marinero Pippip, sentado en el muelle, imagina al “Tuscaloosa” en mar abierto y volviendo a casa, Coy cerró **el libro** y se lo metió de nuevo en el bolsillo.

Stejného rázu je příklad (51), v němž se objevují synonyma *novela* a *libro*.

- (51) En 1989 yo había publicado *mi primera novela*; como el conjunto de relatos aparecido dos años antes, **el libro** fue acogido con notoria indiferencia.

Ve výpovědi (52) by užití členu určitého bylo problematické, podobný příklad s členem určitým v postcedentu se v korpusu nevyskytoval. V postcedentu se objevuje nová informace o antecedentu: kamarádka mluvčí byla žena v červeném stojící u klece s opicemi. Člen určitý by v tomto případě nedokázal, na rozdíl od demonstrativa, jasně signalizovat koreferenční vztah mezi výrazy *mi amiga* a *esa mujer vestida de rojo*.

- (52) Yo le había hablado a menudo de *mi amiga*, pero de todos modos él no esperaba ver junto a la jaula de los monos a **esa mujer vestida de rojo** cuya hermosura lo dejó aturdido y puso patas arriba sus prejuicios al respecto.

3.3.3 Vztah obecné jméno – metaforické vyjádření

Pokud mluvčí v postcedentu užije metaforické vyjádření, volí demonstrativum, neboť určitý člen by zastřel koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem (interpretace výpovědi by mohla být nejednoznačná). Domníváme se, že tato skutečnost souvisí s tím, co jsme nastínili i v předchozích oddílech.²¹ Jestliže mluvčí ztotožňuje antecedent s metaforickým vyjádřením,

²⁰Vychodilová (2008, s. 71-72) v této souvislosti mluví o synonymech v úzkém smyslu. Říká, že „jejich referenční identičnost je zřejmá a nemusí být podpořena užitím identifikátoru“.

²¹Viz příklady (7), (10), (42) a (52)

vnáší o něm do své výpovědi novou informaci. Metaforické vyjádření bývá navíc většinou velmi expresivní, mluvčí o antecedentu pronáší svůj vlastní názor (metaforickým vyjádřením často antecedent hodnotí).²²

V příkladu (53) výraz *esa maravilla* odkazuje k popisovanému muži. Aby bylo jasné, že výrazem *maravilla* označuje mluvčí právě jeho, je potřeba použít demonstrativum.

- (53) No te olvides que he venido a Lima a buscarte un marido. Y creo que esta vez he encontrado lo que me conviene. *Buen mozo*, culto, con buena situación y con canas en las sienas. -¿Estás segura que **esa maravilla** se va a casar contigo?

Ve výpovědi (54) je použit metaforický výraz *esa basura* pro označení toho, co dotyčný čte. Opět se jedná o hodnocení mluvčího, který subjektivně spojuje četbu s expresivním výrazem *basura*.

- (54) En cuanto al contenido, por ese poco que he hojeado, son *ejercicios de manera*. Ya sabe usted cómo se escribía en aquel Siglo... Era gente sin alma. — No entiendo por qué lees **esa basura**.

Příklady tohoto typu anafory, které jsme prostudovali, byly často difúzního rázu, tj. postcedent interpretoval větší syntaktické celky. I v takových případech však platilo, že slovo v postcedentu se pojilo s demonstrativem, pokud se jednalo o metaforický vztah. V příkladu (55) se v celém odstavci popisují útrapy, které prožili dva Španělé, a na konci se k nim odkazuje výrazem *esta pesadilla*. V korpusu jsme nenašli příklad, kdy by toto slovo ve spojení se členem určitým metaforicky odkazovalo k antecedentu v textu.

- (55) Fueron detenidos en Riga dos españoles, Miguel Ángel López y Edén Galván, junto con cinco portugueses, por llevarse unas banderas letonas que estaban colgadas de unas farolas. *No tuvieron ningún ánimo de ofender; carecieron de asistencia letrada hasta la vista preliminar, en la que no tuvieron intérprete, disponiendo sólo de unos segundos de abogado. Fueron golpeados por la policía, permanecieron incomunicados. Uno estuvo una semana sin las medicinas para su enfermedad. Esta pesadilla* acabó con una multa de 4 000 euros a cada uno el pasado noviembre.

Z výše uvedených příkladů se tedy zdá, že pokud je vztah slova v postcedentu a antecedentu volnější, je založený na přenesení významu (na metafoře), mluvčí volí demonstrativum pro zdůraznění koreference mezi antecedentem a postcedentem. Tato preference souvisí s přidáním hodnotícího hlediska mluvčího a nové informace o antecedentu.

²²Pešek (2014, s. 153) u těchto případů mluví o re-evaluaci ze strany mluvčího: „Užití jiného substantiva v rámci anaforického koreferenčního řetězce bývá v naprosté většině případů důsledkem takovéto re-evaluace, která v konečném důsledku představuje informační novum. Čím je re-evaluace (a potažmo novost informace) výraznější, tím je užití demonstrativa naléhavější.“

3.3.4 Vztah vlastní jméno – obecné jméno charakterizační

Vyskytuje-li se v antecedentu vlastní jméno, bývá k němu v postcedentu odkazováno demonstrativem.

Určitého členu mluvčí používají tehdy, když obecné jméno charakterizační nepřináší o antecedentu žádnou novou informaci a koreferenční vztah se jeví jako průhledný.

V příkladech (56) a (57) hraje roli sémantika slov *mujer* a *hombre*. Adresát již na základě jména pozná, že Regina je žena a don Mario muž.

(56) No le había abierto la puerta una criada, como esperaba, sino la propia *Regina*. **La mujer** la recibió con una sonrisa, pero no la saludó con dos besos, ni le tendió la mano.

(57) Antes de llegar a la esquina la alcanzó *don Mario*. **El hombre** se llevó la mano al sombrero.

Ve velmi podobných případech se samozřejmě může v postcedentu vyskytovat i demonstrativum. Ve výpovědi (58) je lexikální obsazení postcedentu identické jako ve výpovědi (56). V příkladu (59) mluvčí jistě také předpokládá znalost adresátů o tom, že Amazonie je místo. Přesto v obou příkladech používají demonstrativa.

(58) Yo mismo no puedo perdonarme mi lujuria hacia *Ama*. **Esa mujer** me ha enfermado el cuerpo y el alma...

(59) Vi un documental sobre *el Amazonas*, **ese lugar** está lleno de mosquitos, caimanes y bandidos.

Z výše uvedených a podobných příkladů z korpusu se zdá, že další možný faktor, ovlivňující v některých případech volbu determinantu, by mohl být typ promluvy. Ve výpovědích (56) a (57) se jedná o prosté neosobní vyprávění ve 3. osobě. Naproti tomu v příkladech (58) a (59) je vyprávěčem sám mluvčí, promluva je subjektivněji zabarvená.

Ve zmíněných příkladech je užití členu určitého bezproblémové i díky sémantice slov *hombre* a *mujer*, respektive díky tomu, že se v postcedentu nevyskytuje pro adresáta žádná nová informace. Jakmile jsou však slova v postcedentu rozvitá a mluvčí sděluje novou informaci, dotyčnou entitu nějak popisuje či hodnotí, vyskytovaly se v korpusu pouze příklady s demonstrativy. V příkladech (60) a (61) se k antecedentu odkazuje také slovy *hombre* a *mujer*, jako tomu bylo v příkladech (56) a (57), avšak o dotyčné osobě se

tentokrát říká něco nového, charakterizuje se. V takovém případě demonstrativum jasně identifikuje postcedent s antecedentem, člen určitý tuto schopnost nemá.²³

- (60) *Catarina* se limitó a hacer un ligero movimiento de cabeza. **Esta mujer flaca, triste y callada** resultaba un misterio para él.
- (61) *Mi amigo Ildemaro* vino en el primer vuelo que consiguió en Caracas durante una interminable huelga de pilotos y se quedó conmigo una semana. Por más de diez años **este hombre cultivado y suave** ha sido para mí un hermano.

Snad ještě naléhavější je užití demonstrativa v případě, že se v postcedentu objevuje jiné slovo než velmi obecné *hombre* či *mujer*, a informativní přínos je tak větší. Ve výpovědi (62) se k antecedentu odkazuje slovem *amigo*, které je ještě navíc rozvitě (*antiguo amigo*).

- (62) *Iván Radovic*, único médico en quien Paulina del Valle confiaba, estuvo plenamente de acuerdo con tales medidas. Fue bueno volver a ver a **ese antiguo amigo**.

Následující příklad vypadá velmi podobně jako výpověď (62), a přitom je v něm užito určitého členu. Domníváme se, že ho lze v této promluvě uplatnit, poněvadž je již z předešlého kontextu známo, kdo je pan Muñoz (již dříve muselo být řečeno, že je hráčem šachů). Mluvčí pak použil obecné jméno charakterizační, aby nemusel stále opakovat vlastní jméno.

- (63) Entonces levantó los ojos hacia *Muñoz* en demanda de auxilio, y vio que **el jugador de ajedrez** movía pensativo la cabeza, mientras una profunda arruga vertical le dividía la frente.

Na základě analýzy těchto a podobných příkladů z korpusu shrnujeme, že užití členu určitého v tomto typu anafory je možné. Velmi záleží na sémantice obecného jména charakterizačního a na tom, zda se v postcedentu objevuje pro adresáta nová informace.

Stejně jako v případě anafory se stejným lexikálním obsazením antecedentu a postcedentu mluvčí užívají výhradně určitého členu, jestliže odkazují ke dvěma lexémům z různých lexikálních tříd.²⁴ V příkladu (64) od sebe určitý člen odlišuje knihu a automobil, demonstrativum by takovou schopnost nemělo. Zároveň jsou pro pochopení koreferenčního vztahu v tomto případě nutné znalosti o mimojazykové realitě. Mluvčí jistě předpokládá adresátovu znalost o tom, že Quijote je kniha a Volkswagen automobil.

- (64) Entre mis escasas posesiones se cuentan *un Quijote de Ibarra* y *un Volkswagen*. Por supuesto, **el automóvil** me costó más que **el libro**.

²³Viz příklady (7), (10), (42), (52) a předchozí oddíl 3.3.3

²⁴Viz oddíl 3.2.4

Naproti tomu demonstrativum vymezuje objekt vůči jiným objektům z téže lexikální třídy. Ve výpovědi (65) mluvčí nejspíše opět nepochybuje o adresátově znalosti Don Quijota jakožto knihy. Postcedent tedy nepřináší o antecedentu novou informaci. Demonstrativum *este* však lépe vymezuje právě tuto knihu z lexikální třídy ostatních knih.²⁵ Zdůrazňuje, že tato, a ne jiná kniha, je prvním moderním románem.

- (65) Miguel de Cervantes, máxima figura de la literatura española, es universalmente conocido por su *Don Quijote*; existe acuerdo en señalar **este libro** como la primera novela moderna y una de las mejores obras de la literatura universal.

Také v následujícím příkladu nejspíše vyčleňuje demonstrativum *ese* film od ostatních filmů. Domníváme se, že ani určitý člen by zde nebránil porozumění. I kdyby adresát nevěděl, že *La leyenda de la ciudad sin nombre* je film, dozvěděl by se to z kontextu (výrazy *videoclub*, *los clásicos del oeste* či *hace un papelazo*), postcedent tedy o antecedentu nevypovídá mnoho nového.

- (66) Yo salía del edificio al videoclub, con la intención de alquilar *La leyenda de la ciudad sin nombre*, porque soy un forofo de los clásicos del oeste y Lee Marvin hace un papelazo en **esa película**.

Analyzovali jsme i příklady, kdy antecedent a postcedent byly ve vztahu adordinace.²⁶ Nejednalo se tedy o příklady, kdy by se k antecedentu odkazovalo v další výpovědi, nýbrž o takové případy, kdy se k němu bezprostředně připojovalo nominální syntagma s referenční totožností.

Typicky se v takových případech užívá určitého členu – příklad (67).

- (67) Aquellos días rondaba *la Atunara*, **el antiguo barrio pescador de La Línea**, donde el paro había reconvertido a los pescadores en contrabandistas.

Užití demonstrativa v tomto typu adordinačního vztahu je omezenější. Používá se tehdy, kdy je nominální syntagma rozvito, kdy je o antecedentu sdělováno něco nového. Álvarez Martínez (1986, s. 148-149) tak toto užití demonstrativ nazývá kataforické. V příkladu (68) mluvčí obšírně popisuje daný film a v příkladu (69) zase sděluje něco nového o Kafkovi.

- (68) El fútbol es tan cinematográfico que me vino a la memoria *Los duelistas*, **aquella película** basada en un relato de Conrad en que dos oficiales napoleónicos se batían interminablemente a lo largo de los años (...).

- (69) (...) y es también precedente incluso del propio *Kafka*, **ese escritor** solitario que veía que la oficina en la que trabajaba significaba la vida, es decir su muerte.

²⁵Viz teoretické poznámky (oddíl 2.2.4) a příklady (14), (19), (23)

²⁶„Adordinace je vztah syntaktické ekvivalence, který volně spojuje prvky s totožnou referencí“ (Zavdil - Čermák, 2010 s. 430).

Álvarez Martínez (1986, s. 148-149) dále tvrdí, že v těchto případech je demonstrativum zaměnitelné za určitý člen. Následující příklad (70) z korpusu to potvrzuje. Stejně jako v příkladu (68) se popisuje film.

- (70) Por aquellos años estaba de moda la música de *Desperado*, **la película** de Robert Rodríguez donde se encontraban Antonio Banderas, Quentin Tarantino y Buscemi.

3.4 Difúzní anafora

Tento typ anafory se vyznačuje tím, že antecedent většinou odpovídá větším syntaktickým celkům. Postcedent tedy odkazuje k celé výpovědi, k více výpovědím, k celému odstavci atd. Je výsledkem interpretace, konceptuálního zpracování rozsáhlejšího antecedentu.

V příkladech, jež jsme analyzovali, se velmi často v postcedentu objevovala demonstrativa. Někdy se v něm však vyskytoval i člen určitý. Pokusíme se shrnout, kdy se užívalo kterého determinantu a jaké faktory volbu ovlivňovaly.

Abychom našli příklady difúzní anafory v korpusu, vybrali jsme si slova, která jsou obecná a mají schopnost shrnout delší sekvenci.²⁷ Byla to slova jako *suceso*, *accidente*, *solución*, *problema*, *método*, *trabajo*, *sensación* atd.

Jestliže bylo substantivum v postcedentu rozvité a přinášelo novou informaci, bylo doprovázeno pouze demonstrativy.²⁸ V příkladu (71) je v postcedentu předchozí popis zhodnocen mluvčím jako absolutní metoda, v příkladu (72) mluvčí přidává informaci o tom, že se jednalo o gesto z nervozity.

- (71) Soy esclavo de un rigor perfeccionista que me fuerza a *hacer un cálculo previo de la longitud del libro, con un número exacto de páginas para cada capítulo y para el libro en total*. Una sola falla notable de estos cálculos me obligaría a reconsiderar todo, porque hasta un error de mecanografía me altera como un error de creación. Pensaba que **este método absoluto** se debía a un criterio exacerbado de la responsabilidad, pero hoy sé que era un simple terror, puro y físico.
- (72) La perilla finamente recortada del copto se encogió, mientras *se mordía su labio inferior*. Al corso no se le escapó **aquel gesto de nerviosismo**.

Člen určitý se v postcedentu vyskytoval, pokud nebylo pojmenování v postcedentu dále rozvité a bylo zřetelné, k čemu odkazuje – příklad (73).

- (73) El jefe, indignado, *llevó la mano a uno de sus puñales*, pero no pudo completar **el gesto**.

²⁷V české tradici bývají nazývána zobecňující substantiva nebo krajní generalizátory, viz podkapitulu 4.4.

²⁸Na faktor informačního přínosu jsme upozorňovali i v předešlých podkapitolách.

V takových případech však vedle členu mluvčí hojně užívali i demonstrativ – příklad (74).

- (74) No tuve sueños de ninguna especie. Al despertar *no sabía dónde estaba*, pero **esta sensación** sólo duró unos segundos.

Pešek (2014, s. 154) v souvislosti s difúzní anaforou ve francouzštině vyslovuje domněnku, že čím má anaforické substantivum obecnější sémantiku, tím spíše se v postcedentu užije demonstrativa, které lépe než určitý člen signalizuje, k čemu se v promluvě odkazuje.²⁹

Abychom zjistili, zda má tento faktor vliv na volbu determinantu ve španělštině, podívali jsme se na anafory se slovy *suceso* a *accidente* (podobná slova zmiňuje právě Pešek). Slovo *suceso* má jistě obecnější sémantiku než slovo *accidente*. Označuje událost v obecném slova smyslu, zatímco výraz *accidente* pouze určitý typ událostí. Přesto se výraz *suceso* v příkladech z korpusu vyskytoval v postcedentech jak s demonstrativy, tak s určitým členem. V příkladu (75) je k předchozí výpovědi odkazováno výrazem *aquel suceso*, v příkladu (76) zase výrazem *el suceso*.

- (75) Recuerdo que, cuando tenía aproximadamente tu edad, un poco menos tal vez, *el estudiante Princip mató en Sarajevo al archiduque austríaco Francisco Fernando y a su mujer*, desencadenando así, con sólo un par de balazos, la Primera Guerra Mundial. **Aquel suceso** hizo que me sintiera vacío, ausente, distanciado. Del mundo, de la historia, del futuro.
- (76) Durante las primeras horas de la mañana se propagó la atroz noticia de que *varias niñas habían sido secuestradas*. Casi todas las tiendas permanecieron cerradas y las puertas de las casas abiertas, mientras los habitantes de la apacible capital se volcaban a las calles a comentar **el suceso**.

V příkladu (77) se k nehodě odkazuje dvěma slovy, nejprve výrazem *el accidente* a poté slovem s obecnější sémantikou, *el suceso*. Substantivum v postcedentu vždy doprovází určitý člen. Domníváme se, že zde identifikaci postcedentu s antecedentem napomáhá i typ promluvy – jedná se o novinový článek a je zřejmé, že se bude hovořit o konkrétní události/nehodě.

- (77) *Francesc Robellades Marí, de veintiocho años, ha ingresado cadáver esta madrugada en el Hospital Clínico de Barcelona a consecuencia de las heridas sufridas al precipitarse el vehículo que conducía en la excavación de un parking en construcción*, sito en la confluencia de Travessera de Les Corts y Jaume Guillamet. En **el accidente** se vio implicado un segundo automóvil que según declaraciones de un testigo presencial a la Guardia Urbana se alejó a toda velocidad tras **el suceso**, ocurrido alrededor de la medianoche.

²⁹Pešek tento typ anafory nazývá anaforou konceptuální.

Zajímavé byly příklady se slovem *problema* v postcedentu. Pokud byl postcedent v singuláru, bylo substantivum doprovázeno demonstrativy i určitým členem. Například výpovědi (78) a (79) jsou velmi podobné, a jednou se přitom v postcedentu objevuje demonstrativum, podruhé člen určitý.

- (78) *Declaró que los paquidermos no se reproducían en cautividad, y ello no porque fueran tímidos, sino porque necesitaban una postura y un ángulo especiales que no podían conseguir ni en el zoológico ni en las cuerdas. Se le había ocurrido un truco para solucionar **este problema**.*
- (79) *Los indios carecían de defensas; habían vivido aislados por miles de años y su sistema inmunológico no resistía los virus de los blancos. Un resfrío común podía matarlos en pocos días, con mayor razón otros males más serios. Los médicos que estudiaban **el problema** no entendían por qué ninguna de las medidas preventivas daba resultados.*

Jestliže se však vyskytovalo slovo *problema* v postcedentu v plurálu, bylo vždy doprovázeno demonstrativy.

- (80) Señor Comisario, muchas gracias por estar aquí presente y por haber demostrado tanta sensibilidad ante esta iniciativa parlamentaria tan importante y tan necesaria para el sector ganadero europeo. Este sector es particularmente vulnerable frente a las crisis que afectan a todo el agro comunitario, debido a múltiples factores: *los elevados costes de los inputs, la caída de los precios del mercado, desequilibrios de poder en la cadena alimentaria y el incremento coyuntural de los precios de los cereales*. La ganadería europea tiene que afrontar **estos problemas** al igual que el resto de los sectores agrícolas.

Demonstrativum v příkladu (80) zřetelněji vyjadřuje, že sektor chovu dobytka musí čelit právě těmto problémům (zmíněným dříve v promluvě), nikoliv problémům obecně. Je-li substantivum v plurálu, může označovat problémů více, a proto je naléhavější užít demonstrativa, jež mezi sebou lépe vymezuje entity z jedné lexikální třídy.

Analýza difúzní anafory na základě materiálu z korpusu ukázala, že se v tomto typu anafory užívá jak určitého členu, tak demonstrativ. Demonstrativa v mnohých případech lépe vyjadřují koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem (zvláště tehdy, je-li v postcedentu uvedena nová informace). Nepotvrdilo se, že by obecnější sémantika některých výrazů sama o sobě ovlivňovala volbu determinantu ve španělštině. Mnohdy se v podobných promluvách užívá se stejným slovem jednou demonstrativa, jednou určitého členu - viz příklady (75) a (76) či výpovědi (78) a (79), jakožto následující výpovědi (81) a (82).

- (81) *Se vendó apretadamente el torso con una faja de seda, segura que si **ese método** había funcionado por siglos para reducir los pies de las chinas, como decía su tío John, no había razón para que fallara en el intento de aplastar los senos.*

- (82) *Podía hacer siestas profundas de cinco a diez minutos aun sentado en el escritorio, y despertaba como nuevo mientras sus colaboradores se caían de sueño. El método, por azaroso que pareciera, tenía la virtud de disparar la acción con más apremio y energía que los memorandos formales.*

3.5 Asociační anafora

Tento typ anafory se vyznačuje tím, že mezi antecedentem a postcedentem není koreferenční vztah, jsou spojeny pouze na základě asociace. Antecedent aktivuje konceptuální pole, jehož součástí mohou být různé další entity. Proto je v tomto typu anafory „antecedent“ ve španělských lingvistických pracích nazýván *punto de anclado* či *ancla*, tedy bodem zakotvení (RAE, 2009, s. 1047).

Z povahy asociační anafory plyne, že se v postcedentu vyskytuje pouze člen určitý. Demonstrativum na tomto místě stát nemůže, poněvadž mu musí vždy předcházet konkrétní antecedent, k němuž odkazuje (s nímž je v koreferenčním vztahu).³⁰

V příkladu (83) se mluví o stavbě domu. Proto dále ve výpovědi mohou stát slova *tablones*, *vigas* a *adobes* s určitým členem, ačkoliv nebyla zmíněna dříve. Prkna, trámy i nepálené cihly jsou totiž součástí obecně sdíleného mentálního obrazu, který vyvolává představa stavby.

- (83) Fue así como nació la Casa Verde. *Su edificación* demoró muchas semanas; **los tablones, las vigas y los adobes** debían ser arrastrados desde el otro límite de la ciudad y las mulas alquiladas por don Anselmo avanzaban lastimosamente por el arenal. El trabajo se iniciaba en las mañanas, al cesar la lluvia seca, y terminaba al arreciar el viento.

Podobně v příkladu (84) mluvčí říká, že někdo četl a pak zavřel knihu. Sloveso *leer* aktivuje v myslích adresátů konceptuální pole, do něhož slovo *libro* určitě patří. Užití demonstrativa však není možné, protože dříve v promluvě o žádné knize zmínka není.

- (84) Después de almorzar, entré a su cuarto a ver cómo estaba. *Leía*, con la radio encendida. Cuando me vio entrar, cerró **el libro**, después de doblar el ángulo superior de la página que estaba leyendo. Apagó la radio.

V příkladu (85) se však objevuje se slovem *mirada* demonstrativum, aniž byla dříve o tomto slově zmínka.

- (85) A Brinda *se le abren mucho los ojos*. ¿Sorpresa, ilusión o espanto? Anita no sabe muy bien cómo interpretar **esa mirada**.

³⁰Viz teoretické poznámky, oddíl 2.2.4

Zdá se, že v tomto případě jde o velmi těsné sepětí výrazů *los ojos*, *abrir los ojos*, *mirada* atd. a mohli bychom zde spíše mluvit o synonymech, než o asociaci. Výpověď (85) se totiž blíží anafoře se stejným lexikálním obsazením, avšak se slovnědruhovou transpozicí. Takovou anaforou je například následující příklad (86), v němž je v antecedentu užito sloveso a v postcedentu podstatné jméno.

(86) Rangel *miró* al diplomático. Ahora sí que es de veras tu turno, decía **aquella mirada**.

3.6 Poznámka k distribuci demonstrativ v anaforách

V předchozích podkapitolách jsme se zaměřovali na volbu demonstrativ na jedné straně a členu určitého na straně druhé. Tato skutečnost nebyla nepodstatná. Opozice určitý člen – demonstrativa je zajímavá vzhledem k rozdílné sémantice a funkcím těchto determinantů a bývá v teoretických pracích zmiňována. Proto jsme chtěli za pomocí korpusu teze z gramatik ověřit. Navíc jsou rozdíly mezi těmito determinanty markantnější než rozdíly mezi demonstrativy *este*, *ese*, *aquel*. Na základě analýzy příkladů z korpusu jsme neobjevili výraznější tendence v užití jednoho či jiného demonstrativa.

Nejméně výskytů anaforických substantiv bylo v korpusu s demonstrativem *aquel*. Zároveň se potvrdilo, že se uplatňuje pouze ve vyprávění v minulosti.³¹

Nejvíce výskytů anaforických substantiv bylo v korpusu s demonstrativem *ese*.³² Tento fakt by mohl potvrzovat domněnku, že výraz *ese* je nepříznačným členem mezi demonstrativy a užívá se tehdy, kdy mluvčí nepotřebuje vyjádřit vzdálenost.³³ Příklady z korpusu neprokázaly, že by se demonstrativum *ese* nevyskytovalo v iniciální pozici:³⁴

(87) *Liliana Emma Colotto de Morales*. **Ese nombre** sí guardaba un registro muy desvaído en mi memoria.

³¹Tuto skutečnost zmiňují např. Fernández-Jardón Vindel a Fernández Ramírez, viz oddíl 2.2.3.

³²V našem subkorpusu se například vyskytovalo 467 spojení *ese hombre*, 221 spojení *este hombre* a 219 spojení *aquel hombre*. Markantnější byl úbytek příkladů s demonstrativem *aquel* u jiných slov: *ese libro* - 106 příkladů, *este libro* - 80 příkladů a *aquel libro* - 19 příkladů.

³³O nepříznačnosti demonstrativa *ese* a o jeho neutrální pozici mezi ostatními demonstrativy píše např. Alarcos Llorach a NGDLE, viz oddíl 2.2.3.

³⁴Tuto domněnku vyslovuje např. Fernández-Jardón Vindel, viz oddíl 2.2.3.

Nepodařilo se nám tedy objevit výrazný faktor, jenž by volbu určitého demonstrativa ovlivňoval. Vzdálenost antecedentu a postcedentu hrát roli určitě nemůže. I demonstrativum *aquel*, které vyjadřuje největší vzdálenost, mluvčí užívali, pokud byl postcedent a antecedent v bezprostřední blízkosti:

(88) Tenía ganas de ver a *Jesús*. **Aquel hombre** irradiaba algo extraordinario.

Zdá se, že jednotlivá demonstrativa lze v anaforách užívat bez větších omezení a že volba jednoho či druhého z nich závisí na rozhodnutí mluvčího.

Kapitola 4

Analýza českých prostředků odpovídajících zkoumaným determinantům

4.1 Upřesnění metodologie

V této kapitole analyzujeme české prostředky odpovídající zkoumaným determinantům používaným v různých typech anafor ve španělštině. Abychom mohli porovnat prostředky anaforického odkazování v obou jazycích, bylo nutné prozkoumat stejné příklady anafor - identické kontexty. Potřebný jazykový materiál jsme získali z paralelního korpusu InterCorp verze 7 (španělská a česká část).¹ Postup hledání příkladů různých typů anafor byl stejný jako u analýzy jednojazyčné (viz podkapitulu 3.1). Vyhledávali jsme pokud možno stejná slova, aby byly příklady podobné.²

Dbali jsme na to, aby texty byly vždy v původním jazyce. Pro vyhledávání španělských příkladů anafor jsme používali subkorpus ze španělské části InterCorpu, který obsahoval jen originální texty ve španělštině, nikoliv texty přeložené.³ Tyto příklady spolu s jejich českými překlady tvoří základnu materiálu, který jsme pro tuto část práce prostudovali. Aby naše analýza nebyla jednostranná, vyhledali jsme i příklady anafor v původně českých textech

¹U příkladů, které analyzujeme v této kapitole, neuvádíme přesné citace, neboť vzhledem k velkému počtu příkladů by se text práce velmi rozšířil. Všechny příklady jsme vyhledávali v korpusu ve dnech 27. 3.–31. 3. 2015. Konkrétní díla, z nichž úryvky pocházejí, jsou v korpusu dohledatelné.

²V této kapitole jsme analyzovali celkem 256 příkladů anafory přímé a 101 příkladů anafor difúzní. 12 příkladů jsme celkem vyřadili.

³Tento subkorpus obsahoval texty převážně z jádra, ale objevily se v něm texty i z kolekce, například z Evropského parlamentu, pokud byl jejich původní jazyk španělština.

a srovnávali je s jejich překlady do španělštiny. Zkoumali jsme především výskyt lexému *ten* v postcedentech a jeho protějšky ve španělštině. Opět jsme si z české části InterCorpu vytvořili subkorpus, který obsahoval pouze originální texty v češtině. Pokud je uvedený příklad v této kapitole z původně českého textu, upozorňujeme na to v poznámce. Nečiníme-li tak, je příklad z původně španělského textu.

Úskalím srovnávací práce však je, že ať už je analyzován příklad španělský a jeho překlad do češtiny, nebo naopak, v každém případě je text v jednom z jazyků nepůvodní, překladový. Toto je asi nejzávažnější námitka proti metodě paralelních korpusů. Nicméně vycházíme z předpokladu, že texty v korpusu byly vytvořeny profesionálními překladateli, a tudíž nepochybujeme o jejich jazykové správnosti či přijatelnosti pro rodilé mluvčí.

Stejně jako analýza jednojazyčná i tato srovnávací analýza se zakládá především na textech beletristických, což je dáno složením textů v paralelním korpusu InterCorp. Na rozdíl od předchozí analýzy, kdy jsme původně zamýšleli využít materiál z jiných korpusů, neměli jsme v tomto případě mnoho jiných možností. Pro srovnávací analýzu jsou totiž nezbytné identické dvojjazyčné texty vytvořené rodilými mluvčími, které se nejsnáze získávají z korpusů paralelních.

4.2 Přímá anafora – stejné lexikální obsazení antecedentu a postcedentu

V této podkapitole porovnáváme podobu postcedentů v typu anafory, který se vyznačuje tím, že postcedent má identické lexikální obsazení jako antecedent.

Budeme si všimnout stejných faktorů, jež jsme rozebírali v podkapitole 3.2, abychom zjistili, zda v češtině mají tyto faktory na podobu postcedentu také vliv, a popřípadě našli jiná kritéria ovlivňující jeho podobu.

V češtině se v tomto typu anafory nejčastěji objevovalo holé substantivum bez identifikátoru nebo substantivum doprovázené demonstrativem.⁴

Co se týče frekvence a distribuce jednotlivých demonstrativ v češtině, v korpusu se nejvíce vyskytoval identifikátor *ten* a *tento*, výrazy *tenhle* či *onen* málo.⁵ Důvodem může být stylistické zabarvení těchto výrazů. V oddílu

⁴V překladech španělských příkladů se ojediněle vyskytovaly i jiné prostředky. Ty shrnujeme v podkapitole 4.6.

⁵V 357 prostudovaných příkladech v této kapitole se lexém *onen* objevil desetkrát a lexém *tenhle* jedenáctkrát. Příkladů s demonstrativem *tento* bylo 73, příkladů s demonstrativem *ten* 126.

2.4.2 jsme zmínili, že lexém *ten* je považován za neutrální, *tenhle* za hovorový a *onen* za knižní. Vliv na frekvenci zájmen může mít i typ textů.⁶

4.2.1 Vzdálenost

V oddílu 3.2.1 jsme zjistili, že vzdálenost antecedentu a postcedentu nemá na volbu determinantu ve španělštině velký vliv, ačkoliv v případě velké vzdálenosti se zdá, že mluvčí dávají přednost určitému členu. Pešek (2014, s. 150-151) tuto skutečnost připisuje tomu, že se mezi antecedentem a postcedentem objevuje více objektů z jiných lexikálních tříd, s nimiž určitý člen kontrastuje. Tuto skutečnost potvrzují následující příklady (1) a (2).

V promluvě (1) je v postcedentu ve španělštině použit určitý člen, v češtině holé substantivum.

- (1) Pocos meses después del regreso de Aureliano José, se presentó en la casa *una mujer exuberante*, perfumada de jazmines, con un niño de unos cinco años. Afirmó que era hijo del coronel Aureliano Buendía y lo llevaba para que Úrsula lo bautizara. Nadie puso en duda el origen de aquel niño sin nombre: era igual al coronel, por los tiempos en que lo llevaron a conocer el hielo. **La mujer** contó que había nacido con los ojos abiertos mirando a la gente con criterio de persona mayor, y que le asustaba su manera de fijar la mirada en las cosas sin parpadear.

Několik měsíců po návratu Aureliana Josého přišla k Buendíovým *krásná žena*, vonící jasmínovou voňavkou, s přibližně pětiletým chlapcem. Prohlásila, že je to syn plukovníka Aureliana Buendí a že ho přivádí proto, aby ho Úrsula pokřtila. Nebylo pochyb, že *onen* bezejmenný chlapec je skutečně plukovníkovým synem; vypadal stejně jako on v dobách, kdy ho otec vzal k cikánům, aby si prohlédl led. **Žena** jim vyprávěla, že se narodil s otevřenými očima a prohlížel si přítomné se soudností dospělého a že ji leká, jak upřeně pozoruje věci kolem sebe, aniž pohne brvou.

V příkladu (2) se však v češtině objevuje identifikátor *onen*, přestože je ve španělštině v postcedentu určitý člen jako v předchozím příkladu.

- (2) Marco Valoni lo había dicho: *los accidentes* se habían sucedido desde que la Síndone estaba en la catedral de Turín. Tomó una decisión: una vez que se hubiera empapado lo suficiente de las peripecias de la Sábana Santa, pediría unos días de vacaciones e iría a Turín. Era una ciudad que nunca le había gustado demasiado, no la habría elegido para pasar unas vacaciones pero tenía el palpito de que Marco Valoni tenía razón, que detrás de **los accidentes** había una historia, una historia que ella quería escribir.

⁶Na tento faktor upozorňuje Uhlířová (2011, s. 1004-1005), která se zabývá frekvencí a distribucí zájmen *ten*, *tento*, *onen* a zkoumá jejich výskyt v různých typech textů v korpusu. Zjistila, že zájmeno *onen* se vyskytuje velmi málo ve všech textech a zájmeno *tento* nejméně v beletristických textech (relativní frekvence těchto zájmen v beletrii je podle Uhlířové: *tento* – 4%, *ten* – 95%, *onen* – 1%).

Jak to řekl Marco Valoni: k *neblahým událostem* v turínské katedrále docházelo od té doby, co tam byla Síndone. Rozhodla se: až do sebe nasaje dostatek vědomostí o osudech Svatého plátna, požádá o několik dnů dovolené a pojedje do Turína. Ono město se jí nikdy zvláště nezamlouvalo a na dovolenou by si ho určitě nevybrala, měla však tušení, že Marco Valoni má pravdu a za **oněmi neblahými událostmi** se něco skrývá: příběh, který hodlala napsat.

V případě menší vzdálenosti antecedentu a postcedentu se ve španělštině používají všechny determinanty (viz oddíl 3.2.1). V češtině je tomu také tak. V příkladu (3) je ve španělštině i v češtině užito demonstrativum (výrazy *esa película* a *ten film*). V příkladu (4) se ve španělštině objevuje demonstrativum *este* a v češtině je holé substantivum bez identifikátoru. Zdá se tedy, že vzdálenost antecedentu a postcedentu nemá ani v češtině na přítomnost či nepřítomnost identifikátoru zásadní vliv.

- (3) Una ojeada a la cartelera previno a Lucio que en el Gran Cine Ópera daban *una película* de Anatole Litvak que se le había escapado en la época de su paso por los cines del centro. Le llamó la atención que un cine como el Ópera diera otra vez **esa película**, pero en el 47 Buenos Aires ya andaba escaso de novedades.

Lucio si na plakátu všiml, že v kině Ópera dávají *film* Anatola Litvaka, který mu ušel v době, kdy běžel v kinech ve středu města. Zaujalo ho, že kino jako Ópera promítá **ten film** znovu, ale v roce 47 se už v Buenos Aires dávalo málo novinek.

- (4) Fui la primera mujer lectora en toda Cuba, gracias a la insistencia de *un vecino* que una vez me oyó leer, y dijo que mi voz y mi dicción eran muy buenas para aquel oficio. **Este vecino** se dedicaba a vender tabaco en rama (...).

Byla jsem první žena na Kubě, která to místo dostala, na naléhání *mého souseda*, který mě jednou slyšel číst a řekl, že můj hlas a dikce se na tu práci skvěle hodí. **Soused** dodával doutníky do obchodů (...).

4.2.2 Aktuální členění větné

Tak jako jsme zkoumali, zda má funkční perspektiva výpovědi vliv na volbu determinantu ve španělštině, analyzovali jsme vliv téhož faktoru i v češtině. Ve třetí kapitole jsme zjistili, že ve španělštině aktuální členění větné příliš neovlivňuje podobu postcedentu. Podobně se jeví situace i v češtině.

Nejprve uvedeme několik příkladů, kdy postcedent stál ve španělštině i v češtině v tematické pozici (a to nejčastěji ve funkci podmětu či předmětu). Ve španělštině může v takovém případě být anaforické substantivum doprovázeno demonstrativem i určitým členem. V příkladu (5) je ve španělštině v postcedentu užít výraz *este* a v češtině je koreference také posílena identifikátorem *tento*.⁷

⁷Jedná se o příklad (11) ze třetí kapitoly.

- (5) Yo he traído aquí *un libro*, que es el Tratado por el que se establece una Constitución para Europa. **Este libro** fue aprobado por el 90% del electorado español y por la mayor parte de los Parlamentos nacionales de los países a los que pertenecen los diputados que estamos aquí.

Přinesl jsem *knihu*, kterou je Smlouva o Ústavě pro Evropu. **Tato kniha** byla schválena 90% španělských voličů a většinou vnitrostátních parlamentů zemí, k nimž my, poslanci EP, patříme.

Podobně se identifikátory objevovaly v tematické pozici v textech českých a jejich překladech do španělštiny, viz příklad (6).

- (6) Zpod štítku na mě zvědavě hleděly *oči* v barvě mělkých pobřežních vod. **Ty oči** anebo ještě spíš jejich pohled mi připadaly povědomé.

Por debajo de la visera me observaban, curiosos, *unos ojos* azules como el agua de los bajíos. **Esos ojos**, o más bien esa mirada, me resultaban familiares.

Nicméně z výše uvedeného příkladu (4) je patrné, že někdy identifikátor v češtině může být vynechán, byť ve španělštině mluvčí užil v postcedentu demonstrativum. Naopak příklad (7) ukazuje, že v češtině může být užito identifikátoru, ačkoliv ve španělštině je v postcedentu člen určitý.

- (7) Otra vez le conté de *un accidente* que tuve. Creo que se lo conté porque me di cuenta que miraba de soslayo mis cicatrices. **El accidente** fue en Mallorca. Un accidente de coche.

Jindy jsem mu vyprávěl o *své nehodě*. Myslím, že jsem mu to pověděl, protože jsem si všiml, že si poočku prohlíží mé jizvy. **Ta nehoda** se stala na Mallorce. Autonehoda.

Konečně byly hojné i příklady, kdy ve španělštině mluvčí v postcedentu užívali určitého členu a v českém překladu se vyskytovalo substantivum bez identifikátoru, viz příklad (8).⁸

- (8) Los diálogos terminaban al nacer, y hasta el mismo silencio parecía clamar por *una palabra*, aunque fuese convencional, que lo apuntalara. Pero **la palabra** no se pronunciaba y era el portero quien se daba por derrotado y se marchaba.

Dialogy zmíraly hned na začátku a samo ticho jako by volalo po *slovech*, třeba konvenčních, aby trochu vyztužila jeho klenbu. **Slova** však nebývala vyřčena a vrátňý to nakonec pokaždě vzdal a odešel.

Z výše uvedeného plyne, že užití identifikátoru je v češtině fakultativní, pokud stojí postcedent v tematické pozici, tj. absence identifikátoru v této pozici může být omezená pouze jinými faktory, kterých si budeme všítmat

⁸Překladatel mění číslo, to však podle našeho mínění není zásadní.

v následujících oddílech (například možností generické interpretace postcedentu). Pozice tématu již sama o sobě dostatečně signalizuje kontextovou zapojenost.

Postcedent může stát také v rematické pozici. Ve španělštině se opět užívaly všechny determinanty a v češtině byla situace podobná.

Někdy mluvčí dávají ve španělštině přednost demonstrativu. V češtině pak v postcedentu také může stát identifikátor. Tuto situaci ilustruje například výpověď (3) v prvním oddílu této podkapitoly.

V dalších případech může mluvčí ve španělštině užít určitého členu a v češtině může identifikátor chybět, viz příklad (9).

- (9) Fue a buscar *un libro* que había dejado, medio salido de un bolso, en otra roca, a unos cinco metros. Volvió a sentarse. Abrió **el libro**, posó la mano en una hoja y quedó como adormecida, mirando la tarde.

Šla ke skále asi pět metrů opodál a vzala si *knihu* vyčnívající z odložené tašky. Znovu si sedla. Otevřela **knihu**, položila ruku na stránku a strnula, jako by spala, dívajíc se na soumrak.

Štícha a Zimová pro češtinu uvádějí, že užití anaforika *ten* je v případě kontextově zapojeného rématu nutné pouze tehdy, je-li vzdálenost mezi antecedentem a postcedentem větší (nebo pokud je možná generická interpretace). V ostatních případech, tj. když jsou antecedent a postcedent v bezprostřední blízkosti, je možná i absence identifikátoru (Štícha, 1999, s. 129-130; Zimová, 1994, s. 159).⁹ Avšak pouze tehdy, kdy je užito identifikátoru, je podle Štíchy vyjádřena kontextová zapojenost rématu. Domníváme se, že lexém *ten* sice vyjadřuje kontextovou zapojenost explicitně, ale i v příkladu (9), kdy není užito identifikátoru, je zřejmé, že výraz *knihu* ve větě *Otevřela knihu*, je kontextově zapojený. Adresát bezpečně identifikuje tuto knihu s knihou, již si dotyčná vzala z tašky.

V mnohých případech, kdy stojí ve španělštině postcedent v pozici kontextově zapojeného rématu, je v češtině vhodnější jiný slovosled a postcedent stojí v pozici tématu. V příkladu (10) je ve španělštině postcedent v rematické pozici a mluvčí použil určitý člen. V češtině odkazovací zájmeno chybí a postcedent zaujímá tematickou pozici.

- (10) Esta tarde, en el metro, vi a 13, sin que él advirtiera mi presencia, yo dormitaba, sentado, y dejaba que los trenes pasaran, y 13 leía *un libro* en el banco vecino, un libro sobre hombres invisibles, hasta que apareció su tren y entonces se levantó, se subió, sin cerrar **el libro**, pese a que el tren venía lleno.

Dnes odpoledne jsem v metru viděl třináctku, nevšiml si mě, seděl jsem a podřimoval a nechával soupravy odjíždět a třináctka si na vedlejší lavičce četl nějakou *knihu* o neviditelných lidech, pak přijelo jeho metro, vstal a nastoupil, ale **knihu** nezavřel, ačkoli metro přijelo plné.

⁹Viz teoretické poznámky, oddíl 2.4.3

Naproti tomu v příkladu (11) je anaforické substantivum v češtině ve stejné pozici doprovázeno lexémem *ten*.

- (11) Todo se debió a una crítica que hizo Echavarne sobre *el libro* de un amigo de Baca, no sé si la crítica estaba justificada o no, yo no he leído **el libro**.

Za všechno mohla recenze, kterou napsal Echavarne na *knihu* Bacova kamaráda, nevím, jestli byla na místě, nebo ne, já **tu knížku** nečetl.

Zdá se tedy, že aktuální členění větné nemá v češtině vliv na obligatornost užití identifikátoru v postcedentu. Někdy mluvčí vyjádření kontextové zapojenosti identifikátorem ještě posílí, jindy užijí pouze holé substantivum. Užití demonstrativa by bylo obligatorní pouze v případě, že by nebyla zřejmá kontextová zapojenost výrazu.

4.2.3 Generické chápání

Stejně jako ve španělštině i v češtině je omezena absence identifikátoru v postcedentu možností generické interpretace. Tak by v příkladu (12) substantivum v postcedentu bez anaforického zájmena neodkazovalo jasně k smutku, který hnízdí na onom místě. Výpověď *A zachce-li se vám, můžete smutek spatřit, kdykoli se vám bude chtít* by nejspíše vedla adresáta k otázce *Jaký smutek?* Koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem by nebyl dostatečně vyjádřen.

- (12) Yo diría que es el lugar donde anida *la tristeza*. Donde no se conoce la sonrisa, como si a toda la gente le hubieran entablado la cara. Y usted, si quiere, puede ver **esa tristeza** a la hora que quiera.

Já bych řekl, že je to místo, kde hnízdí *smutek*. Kde neznají úsměv - všichni lidé jako by tam měli tvář ze dřeva. A zachce-li se vám, můžete **ten smutek** spatřit, kdykoli se vám bude chtít.

Také ve výpovědi (13) se v obou jazycích v postcedentu objevuje demonstrativum. Určitý člen či absence identifikátoru by v tomto případě vedly ke generickému chápání (zde by generickou interpretaci podporovalo nejspíše i slovo *obvykle*: *bolest, která z práce obvykle vzchází*).

- (13) Lo conocía lo suficiente para saber que le gustaba su *trabajo*, aunque no disfrutaba del dolor del que solía nacer **ese trabajo**.

Znal jsem ho natolik, abych věděl, že má rád svou *práci*, i když ho netěší bolest, která z **té práce** obvykle vzchází.

Naproti tomu v příkladu (14) je v českém překladu v postcedentu užito holé substantivum, ačkoli ve španělštině stojí na stejném místě determinant

este. Sémantický kontext věty neumožňuje generické chápání. V první části se mluví o tom, že dotyčného postihla silná bolest. V následující výpovědi se zmiňuje vpád bolesti, a je tedy jasné, že se jedná o stejnou bolest. Proto v češtině nemusí být identifikátoru užito.

- (14) He tenido que interrumpir, hace un rato, mi diario, porque he sido alcanzado por *un fuerte dolor de cabeza*, por el mal de Teste, que diría Valéry. Es muy probable que la irrupción de **este dolor** se haya debido al ejercicio de atención al que me ha sometido Kafka con su teoría inesperada sobre el arte del No.

Musel jsem na chvíli psaní deníku přerušit, protože mě postihla *silná bolest hlavy*, mal de Teste, jak by řekl Valéry. Je značně pravděpodobné, že vpád **bolesti** způsobilo soustředění, k němuž mě donutil Kafka svou nečekanou teorií o umění negace.

4.2.4 Více antecedentů

V oddílu 3.2.4 jsme na příkladech z korpusu ukázali, že mluvčí ve španělštině užívají člen určitý, jestliže odkazují k více entitám. Toto je v souladu se schopností určitého členu vymezovat mezi sebou entity z různých lexikálních tříd. Demonstrativum tuto funkci postrádá. V češtině se v podobných případech také většinou v postcedentu objevuje jen holé substantivum.

- (15) Pensaba seriamente en marcharme cuando un segundo coche aparcó en la entrada de Los Calamares Felices. De él descendieron *un hombre y una mujer*. Tras contemplar el primer coche **el hombre** se llevó las manos a la boca y dio un grito o un silbido, no lo sé porque en ese momento pasó un camión a mi lado y no pude oír nada. Durante un momento **el hombre** y **la mujer** esperaron y luego avanzaron hacia la playa por un caminito de tierra.

Vážně jsem pomýšlela na to, že odjedu, když vtom zaparkoval u vchodu do Šťastných krevet další vůz. Vystoupili z něho *muž* a *žena*. **Muž** si prohlédl první auto, zvedl ruce k ústům a vykřikl nebo zapískal, to nevím, protože v tu chvíli kolem mě projížděl kamion a nic jsem neslyšela. **Muž** a **žena** chvíli čekali a potom se vydali po cestičce na pláž.

Avšak příklad (16) ukazuje, že v češtině není vyloučeno ani demonstrativum.¹⁰ V tomto případě se mluví o muži a ženě (o entitách z odlišných lexikálních tříd), a přitom se v postcedentu objevuje lexém *ten*. Naproti tomu v překladu do španělštiny se vyskytuje v postcedentu člen určitý. Zíková a Machač (2014, s. 98-99) zabývající se problematikou vývoje lexému *ten* v určitý člen uvádějí, že toto zájmeno (na rozdíl od demonstrativ) často odkazuje k objektům, které nekонтрастují s objekty z téže lexikální třídy.¹¹ I proto asi může být identifikátor *ten* užit v případě, že se jedná o kontrast objektů z jiných lexikálních tříd, jako tomu je v následujícím příkladu.

¹⁰Původním jazykem tohoto příkladu je čeština.

¹¹Tato tendence byla zmiňována již Mathesiem (1947, s. 188).

- (16) Drkotal zuby, třásl se a díval se; polozatažená záclona mu bránila rozeznat s jistotou, zda tělo *ženy* přikryté tělem *muže* patří filmařce, ale všechno nasvědčovalo tomu, že ano; vlasy **té ženy** byly černé a dlouhé. Ale kdo je **ten muž**?

Le castañeteaban los dientes, temblaba y miraba; la cortina entrecerrada le impedía saber con seguridad si el cuerpo de *mujer* cubierto por el cuerpo del *hombre* pertenecía a la cineasta, pero todo parecía indicar que sí: el pelo de **la mujer** era largo y negro. Pero ¿quién era **el hombre**?

Ve španělštině demonstrativum na rozdíl od určitého členu lépe vyčleňuje jednotlivé entity z téže lexikální třídy. Tuto funkci má i v češtině.¹² V následujícím příkladu (17) se vyčleňuje jeden člověk mezi všemi ostatními.¹³ V češtině je v této výpovědi také demonstrativum, holé substantivum by v tomto případě nebylo přijatelné.

- (17) Sólo *un hombre* es dueño — pensó — de todas las imágenes secretas de Regina y **ese hombre** la posee y jamás renunciará a ella.

Pouze *jeden člověk* je pánem všech Regininých tajných představ - myslel si - a **ten člověk** ji má a nikdy se jí nevzdá.

4.2.5 Vlastní jména

Vlastní jména již samy o sobě zahrnují znak určitosti. *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 386) uvádí, že „jejich základní funkcí je totiž právě objekt jednoznačně identifikovat“. Identifikátory, které také slouží k identifikaci objektu v komunikační situaci či v kontextu, se tak s nimi užívají méně než s apela-tivy. V oddílu 3.2.6 jsme zmínili, že se ve španělštině v anaforách s vlastními jmény v postcedentech častěji objevují demonstrativa než určitý člen. Člen určitý se vyskytoval pouze v případě, že bylo vlastní jméno rozvité (v anaforách málokdy). Následující příklad ukazuje, že pokud mluvčí ve španělštině užije člen určitý s vlastním jménem, v češtině se dává přednost jménu bez identifikátoru.¹⁴

- (18) Todo el tiempo pensando en *Bob*, en su pureza, su fe, en la audacia de sus pasados sueños. Pensando en **el Bob** que amaba la música, en **el Bob** que planeaba ennoblecir la vida de los hombres construyendo una ciudad de engeguedora belleza para cinco millones de habitantes, a lo largo de la costa del río.

A po celou tu dobu myslím na *Boba*, na jeho čistotu, na jeho víru, na odvážnost jeho minulých snů. Myslím na **Boba**, který miloval hudbu, který měl v úmyslu zušlechtit život lidí a postavit na březích řeky město oslepující krásy pro pět miliónů obyvatel.

¹²Mathesius (1947, s. 185-187) mluví o rozlišovací funkci zájmena *ten*.

¹³Jedná se o příklad (23) ze třetí kapitoly.

¹⁴Jedná se o příklad (33) ze třetí kapitoly.

Jestliže se ve španělštině vedle *propria* vyskytovalo demonstrativum, v češtině bylo také vždy doprovázeno lexémem *ten*, *tento* či *tenhle*.¹⁵

- (19) Uno de ellos contó la historia del boxeador mexicano *Hércules Carreño*. Era un tipo que medía casi dos metros. Algo nada usual en México, donde la gente más bien es bajita. **Este Hércules Carreño**, además, era fuerte, trabajaba descargando sacos en un mercado o en una carnicería, y alguien lo convenció para que se dedicara al boxeo.

Jeden vyprávěl příběh mexického boxera *Hérculese Carreña*. Ten chlap měřil téměř dva metry. V Mexiku, kde jsou lidé spíš menší, něco hodně neobvyklého. **Tenhle Hércules Carreño** byl navíc silák, pracoval jako nosič na trhu a na jatkách, a někdo ho přesvědčil, že má zkusit box.

- (20) (...) pues *Enrique* no sólo leía con las manos cruzadas sobre la espalda sino que también lo hacía paseándose por el jardín. Lo cual a veces era muy grato, según el suizo, que resultó ser el único de los presentes que en ocasiones leía caminando. - También cabía la posibilidad - dijo la correctora- de que **este Enrique** hubiera inventado un artefacto que le permitiera leer sin sostener el libro con las manos.

(...) protože *Jindřich* nejenom že čte s rukama za zády, ale ještě se přitom prochází po zahradě. Což může být někdy velmi příjemné, soudil Švýcar, z přítomných jediný, kdo si občas čítal při chůzi. „Také je ovšem možné,“ řekla redaktorka, „že **ten Jindřich** vymyslel nějaký držák, aby si mohl číst a nepotřeboval k tomu ruce.“

Štícha a Pešek se shodují na tom, že lexém *ten* navozuje situaci retrospektivního a intersubjektivního sdílení tématu. Jinými slovy vyjadřuje, že autor výpovědi sdílí vztah k tématu s adresátem sdělení (Štícha, 2001, s. 92; Pešek, 2014, s. 157).¹⁶ Zdá se nám, že v příkladu (20) se jedná o takovou situaci. Druhá mluvčí odkazuje k antecedentu, o němž mluvil bezprostředně předtím někdo jiný – téma hovoru, *Jindřich*, je tedy intersubjektivně sdíleno účastníky komunikační situace.

Co se týče lexému *tento* (*tenhle*) zmínění autoři říkají, že vyzdvihuje danou skutečnost a činí z ní téma nadcházející výpovědi (Štícha, 2001, s. 92; Pešek, 2014, s. 158). V příkladu (19) demonstrativum *tenhle* opravdu vytýká vlastní jméno jako téma pro nový soud.

4.3 Přímá anafora – jiné lexikální obsazení antecedentu a postcedentu

V této podkapitole porovnáváme podobu postcedentů v typu anafory, který se vyznačuje tím, že postcedent má jiné lexikální obsazení než antecedent.

¹⁵Rozdíl mezi lexémy *tento* a *tenhle* vidí Štícha i Pešek pouze ve stylu, *tento* patří do stylu formálního, zatímco *tenhle* do stylu hovorového (Štícha, 2001, s. 89; Pešek, 2014, s. 155).

¹⁶Viz teoretické poznámky, oddíl 2.4.3

Mezi oběma pojmenováními mohou být různé významové vztahy. K antecedentu lze odkazovat hyperonymem, synonymem, metaforickým vyjádřením atd. Je-li antecedent vyjádřen vlastním jménem, může k němu odkazovat obecné jméno charakterizační. Postupně budeme analyzovat stejné významové vztahy mezi antecedentem a postcedentem jako v podkapitole 3.3.

4.3.1 Vztah hyponymum – hyperonymum

Podle *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 696) se téměř vždy užívá identifikátoru, představuje-li výraz v postcedentu hyperonymum. V korpusu se vyskytovaly většinou příklady s identifikátorem, ale situace není tak jednoznačná. V některých případech je bezproblémová i absence identifikátoru (či použití určitého členu ve španělštině).

Nejprve uvedeme několik příkladů, v nichž se vyskytovalo ve španělštině i v češtině demonstrativum.

V následujícím příkladu by určitý člen ve španělštině či absence identifikátoru v češtině umožňovaly generickou interpretaci této výpovědi.¹⁷ Koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem by nebyl zřejmý, rozumělo by se, že maharádža miloval všechna zvířata.

- (21) Cinco años después de la muerte de Florrie, el primer ministro de Patiala anunciaba que el maharajá Rajendar Singh había sufrido una caída de *caballo* que le había causado la muerte. Un final glorioso para alguien tan amante de **estos animales**.

Pět let po smrti Florrie první ministr Patialy oznámil, že maharádža Radžindár Singh utrpěl pád z *koně*, který mu způsobil smrt. Skvělý konec pro někoho, kdo **tato zvířata** tolik miloval.

V příkladu (22) je použití determinantu nutné také proto, že se v postcedentu objevuje informační novum. Informace, že mouchy jsou živočichy hodnými lepšího osudu, představuje hodnotící soud mluvčího, jedná se o jeho názor. *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 703) uvádí, že „informačně bohatší postcedenty posouvají sdělení kupředu, nesou relativně vysoký stupeň komunikativního dynamismu v textu, a to i tehdy, jsou-li tématem výpovědi“. Takové postcedenty tedy pouze neodkazují k antecedentu, nýbrž o něm zároveň sdělují novou informaci, z předešlého kontextu neznámou. Proto je ve španělštině v případech, že je synonymní vyjádření v postcedentu ještě dále rozvitě, nutné použít demonstrativum a v češtině identifikátor.¹⁸

- (22) En seguida inventaron el cazamoscas con un terrón de azúcar dentro, y muchas *moscas* morían desesperadas. Así acabó toda posible confraternidad con **estos animales dignos de mejor suerte**.

¹⁷Jedná se o příklad (34) ze třetí kapitoly.

¹⁸Viz třetí kapitolu, například oddíl 3.3.3

Okamžitě vynalezli mucholapku s kostkou cukru vevnitř a spousta *much* bídne pomřelo. A bylo po příležitosti ke sbratření s **těmito živočichy hodnými lepšího osudu**.

I v příkladu (23) přináší postcedent novou informaci o antecedentu. V češtině stojí v postcedentu lexém *tento*, zájmeno *ten* by zde nejspíše bylo nevhodné. Možným zdůvodněním je Štíchův názor, že anaforium *tento* vytýká dané téma pro nový soud, zdůrazňuje ho.¹⁹ V této výpovědi o takové zdůraznění jistě jde.

(23) Salieron a cazar *mapaches*. Era el deporte favorito de los jóvenes del pueblo. **Ese animal carnívoro**, de origen americano, tiene un difícil nombre algonquin, "arouch-gun", y despliega una prodigiosa actividad nocturna.

Vyjdou si na lov *mývalů*, oblíbený sport místní mládeže. **Toto masožravé zvíře** amerického původu s obtížně vyslovitelným algonquinským jménem, arahkun, se vyznačuje úžasnou noční aktivitou.

Následující výpověď ukazuje, že vedle lexémů *ten*, *tento* a *tenhle* lze v češtině k odkazování užít i výraz *takový*.²⁰ Kolářová (2011, s. 982) uvádí, že koreferenční substantivum spojené se zájmenem *takový* odkazuje zpravidla k pojmenování, které danou skutečnost současně charakterizuje. V příkladu (24) tomu tak není, spojení *taková místa* odkazuje k substantivu *diskotéka*, které v tomto případě není charakterizováno explicitně (avšak implicitně má určitou intersubjektivně sdílenou charakteristiku). Člen určitý ve španělštině či absence identifikátoru v češtině by zde nesignalizovaly zřetelně koreferenční vztah mezi slovy *diskotéka* a obecným vyjádřením *místa*.

(24) La muchacha dijo que nunca habían estado en *una discoteca*, que a Estrella no le gustaban **esos sitios**.

Dívka řekla, že na žádné *diskotéce* nikdy nebyly, že Estrella se **taková místa** nelíbila.

V mnoha případech však lze použít ve španělštině určitý člen. V češtině je pak přijatelná i absence identifikátoru v postcedentu. Většinou se jedná o případy, kdy je hyperonymum v postcedentu v singuláru. Domnívám se, že některé lexémy v plurálu jsou v určitých kontextech příliš obecné, jako například slovo *místo*. Proto ve výpovědi (24) byl determinant nutný, zatímco v následujícím příkladu může i určitý člen (absence identifikátoru v češtině) signalizovat koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem. Slovo *místo* v singuláru zde jasně odkazuje k *restauraci* v předchozí větě.

¹⁹Viz také příklad (19)

²⁰Jedná se o příklad (39) ze třetí kapitoly.

- (25) Cuando regresaron Amalfitano los esperaba en compañía del hijo de Guerra, el cual los invitó a cenar a *un restaurante* especializado en comida norteña. **El sitio** tenía cierto encanto, pero la comida les sentó fatal.

Když se vrátili, čekal na ně Amalfitano s Guerrovým synem a pozval je na večeři do *restaurace* zaměřené na severské speciality. **Místo** nepostrádalo kouzlo, ale jídlo jim těžce nesedlo.

Stejně v příkladu (26) i slovo *budova* bez identifikátoru zřetelně odkazuje ke kostelu z dřívějšího kontextu. Ve španělštině mluvčí užil demonstrativa *aquel*, v tomto kontextu by nejspíše byly přijatelné všechny determinanty.

- (26) Más allá de los conocidos muros del Palacio de los Capitanes Generales se alzaba la torre de *una iglesia* hermosísima que ella jamás había visto. - Ahí ta cura dominico - le dijo la negra. Tras revolver su memoria, Claudia llegó a la conclusión de que **aquel edificio** debía ser el legendario convento de Santo Domingo con su maravillosa torre de tres cuerpos, una de las más elevadas de La Habana de intramuros.

Za známými zdmi paláce Generálního kapitanátu se tyčila věž nádherného *kostela*, který nikdy předtím neviděla. „Tam sou mniši dominikáni,“ řekla jí černoška. Claudia zapátrala v paměti a došla k závěru, že **budova** bude bezpochyby legendárním klášterem svatého Dominika s půvabnou trojdílnou věží, jež patřivala k nejvyšším ve vnitřní Havaně.

Avšak uvedeme i příklad, který dokazuje možnost použití členu určitého ve španělštině (a možnost absence identifikátoru v češtině) v případě, že se v postcedentu objevuje hyperonymum v plurálu. Kontext výpovědi, v níž se nachází postcedent, je podobný kontextu z příkladu (21), o němž jsme uvedli, že může být interpretován genericky. Věta *Doktorova žena měla ptáčky ráda* by mohla být jistě chápána genericky – měla ráda všechny ptáčky. Přesto se domníváme, že v tomto případě postcedent odkazuje zjevně k antecedentu. Porozumění napomáhají i následující věty – kočky jí je mohly sežrat, tj. kanáry, které měla doma.

- (27) En la terraza interior donde ponían la mesa en los días de calor, habían muchas macetas con flores y dos jaulas con *canarios*. A su esposa le gustaban **los pájaros**, y le gustaban tanto que odiaba a los gatos porque eran capaces de comérselos.

Na terase do dvora, kam za parných dnů vynášeli jídelní stůl, stály mezi kvetoucími kořenáči i dvě klíčky s *kanáry*. Doktorova žena měla **ptáčky** ráda. Měla je tak ráda, že nenáviděla kočky, jelikož byly schopné jí je sežrat.

Příklad (28) ilustruje obrácený vztah: hyperonymum – hyponymum. Tentokrát je text původně v češtině, překlad je do španělštiny. V češtině v postcedentu mluvčí užil lexém *ten* a ve španělštině se objevuje určitý člen. Koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem je přitom jasný. Mluvčí předpokládá, že identifikace výrazu *auto* a *citroen* nečiní adresátům potíže (spoléhá na mimojazykové znalosti adresátů).

- (28) *Auto* proletělo velkou rychlostí vesnicí, pak ještě jednou vesničkou. Prosila jsem Břetu, aby zastavil, že už toho mám dost, ale Břeta jel dál, dál **ten starý citroen** hrozil, že se celý rozsype, a pak jsme píchli pneumatiku, ale Břeta jel dál (...).

El coche cruzó un pueblo a toda pastilla, después otro y otro... yo imploraba a Břeta que se detuviera, que ya estaba harta, pero Břeta nada, siguió como antes, **el viejo Citroën** no paraba de amenazar que en cualquier momento quedaría hecho pedazos, de golpe pinchamos una rueda, Břeta siguió conduciendo (...).

4.3.2 Vztah synonymum – synonymum

O tomto vztahu *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 696) uvádí, že mohou být v postcedentu užity identifikátory a je možná také jejich absence. Pokusili jsem se zjistit, zda tomu tak opravdu je a jaké faktory ovlivňují volbu holého substantiva nebo substantiva s identifikátorem.

V následujícím příkladu (29) zvolil mluvčí ve španělštině určitý člen, v češtině identifikátor chybí. Roli zde může hrát vzdálenost (viz oddíly 4.2.1 a 3.2.1), respektive to, že mezi antecedentem a postcedentem se objevují další entity z jiných lexikálních tříd, s nimiž ve španělštině člen určitý kontrastuje lépe než demonstrativum. Zároveň se v úryvku mezi oběma pojmenováními mění předmět řeči, a proto by nejspíše nebylo možné užít v češtině v postcedentu identifikátor.

- (29) Y así transcurrieron los años y siguieron aumentando las bocas que alimentar, hasta que un día *la novia*, cansada de tanto abuso, comprendió la inutilidad de seguir esperando la redención del bandido y se sacudió la bondad. Se hizo la permanente, se compró un vestido rojo y convirtió su casa en un lugar de fiesta y diversión, donde se podían tomar los más sabrosos helados y la mejor leche malteada, jugar toda clase de juegos, bailar y cantar. Los niños se divertían mucho atendiendo a la clientela, se acabaron las penurias y miserias y **la mujer** estaba tan contenta, que olvidó los desaires de antaño.

A tak běžela léta a hladových krků přibývalo, až jednoho dne *snoubenka*, znavena takovým zacházením, nahlédla, že čekat na loupežníkovu vykoupení nemá smysl a odložila svou beráncí povahu. Navlnila si vlasy, pořídila si červené šaty a proměnila dům v místo zábavy a povyražení, kde se podávala ta nejlahodnější zmrzlina a ty nejlepší mléčné koktejly. Mohlo se tu tančit, zpívat a hrát rozličné hry. Děti se při obsluhování zákazníků náramně bavily, strádání i bída byly naráz tytam a **dívka** samým štěstím dočista zapomněla na dávná protivenství.

V příkladu (30) se v češtině v postcedentu neobjevuje identifikátor, ačkoliv ve španělštině mluvčí použil demonstrativum *ese*. Zajímavé je, že výraz *žena* v postcedentu je rozvitý vedlejší větou, a přináší tedy o dotyčné novou informaci. Zdá se však, že z kontextu promluvy je patrné, že se stále mluví o jedné ženě. Adresát bez potíží identifikuje postcedenty (*stará dáma, žena*) s antecedentem (*teta Rose*).

- (30) Decidió, sin embargo, que antes debía cumplir la promesa que hiciera a su padre, el capitán John Sommers, de no abandonar a *su tía Rose* en la vejez. De Hong Kong partió a Inglaterra dispuesta a acompañar a la dama en sus últimos años; era lo mínimo que podía hacer por **esa mujer** que fue como su madre.

Usoudila však, že předtím by měla splnit slib, který dala svému otci, kapitánu Johnu Sommersovi, že se ve stáří postará o *svou tetu Rose*. Z Hongkongu Eliza odjela do Anglie, připravena dělat staré dámě v jejích posledních letech života společnost; to bylo to nejmenší, co mohla udělat pro **ženu**, jež jí byla matkou.

Příklad (31) je z těch, kdy se v češtině naopak v postcedentu objevuje identifikátor, přestože ve španělštině je pouze určitý člen. Výraz *ty knihy* zde představuje kontextově zapojené téma na konci věty a v takovém případě je nutné v češtině užít identifikátor.²¹ Bez něho by koreferenční vztah mezi slovem *díla* a tímto výrazem nebyl dostatečně signalizován.

- (31) Me he permitido traerle estos informes. Son extractos de *obras* de Freud, de Havelock Ellis, de Wilhelm Steckel, de Selecciones y del doctor Alberto Seguí, nuestro compatriota. Si prefiere consultar **los libros**, los tenemos en la biblioteca del centro logístico.

„Dovolil jsem si přinést vám tyhle zprávy. Jsou to výtahy z *děl* Havelocka Ellise, Freuda, Wilhema Steckela, z Výběru a z prací doktora Alberta Sequína, našeho krajana. Pokud byste raději viděl **ty knihy**, máme je v knihovně týlové základny.“

Někdy se stávalo, že si druhy anafor, které postupně probíráme, v češtině a ve španělštině neodpovídaly. Ve španělštině se například mohlo jednat o anaforu přímou se stejným lexikálním obsazením, zatímco v češtině bylo v postcedentu užito jiné vyjádření, jednalo se tedy o synonyma nebo vztah apellativum – proprium atd. V promluvě (32) se ve španělštině v antecedentu i v postcedentu vyskytuje slovo *anciana*, v postcedentu je doprovázeno demonstrativem *este*. V češtině se jednou objevuje výraz *stařena*, v postcedentu je pak synonymum *bába* bez identifikátoru. Výraz stojí v tematické pozici, jež sama o sobě implikuje kontextovou zapojenost a synonyma *stařena* a *bába* jsou jistě z těch výrazů, které mluvčí daného jazyka za synonyma intersubjektivně považují, koreferenční vztah mezi oběma výrazy je jasný.²²

- (32) Nuestra férrea enemiga era *una anciana* decrepita y mafiosa, que vivía en el quinto piso del edificio y que solía pasearse en abrigos de pieles desde su restorán, en las cercanías del Hotel Intercontinental, hasta su departamento. **Esta anciana** había trabajado en tiempos de los comunistas en la administración pública y según sus amenazas nos podía hacer expulsar en cualquier momento.

²¹Viz Štícha (1999, s. 129) a oddíl 2.4.3

²²Viz oddíl 3.3.2. Vychodilová (2008, s. 71-72) v této souvislosti mluví o synonymech v úzkém smyslu. Říká, že „jejich referenční identičnost je zřejmá a nemusí být podpořena užitím identifikátoru“.

Naším úhlavním nepřítelem byla zvetšelá mafiánská *stařena* z pátého patra, která ráda korzovala v kožichu mezi svou restaurací poblíž hotelu Intercontinental a domem v Kozí. **Bába** měla za komunistů nějakou funkci na národním výboru a podle jejích výhrůžek se zdálo, že nás může dát kdykoliv vykopnout.

Je-li postcedent v češtině v tematické pozici, může být anaforické substantivum holé, bez identifikátoru, avšak může ho také identifikátor doprovázet. Následující dva příklady jsou původně v češtině a v tematické pozici se v postcedentu vyskytuje lexém *ten* pro zdůraznění koreferenčního vztahu.²³ Ve španělštině je jednou užito demonstrativa *aquel*, podruhé pouze určitého členu. Oba příklady dokazují, že mnohdy může mluvčí mezi jednotlivými determinanty volit, pokud není ohroženo pochopení koreferenčního vztahu.

- (33) Pouze blížící se *hasič* zrcadlil v lesklé přilbě mou postavu. Když jsme se míjeli, viděl jsem, že **ten muž** má na rameni hasičí přístroj značky Minimax a že je podoben onomu staříku z hotelu v Bystřici u Benešova, který se na mne tak upřeně díval.

Solamente *un bombero* se me acercó y en su casco resplandeciente se reflejaba mi figura. Cuando nos cruzamos vi que **aquel hombre** llevaba en su hombro un extintor de la marca Minimax y que se parecía al viejecillo del hotel de Bystrice u Benesova que me miraba tan fijamente.

- (34) Ve dveřích stála *policistka* v uniformě, která jí očividně byla malá. **Ta žena** mohla být zhruba v mém věku poměrně hezká, na první pohled nijak nápadná.

Junto a la puerta había *una policía* de uniforme, que evidentemente le quedaba pequeño. **La mujer** debía de ser más o menos de mi edad y era relativamente guapa, a primera vista nada fuera de lo común.

Následující příklady ilustrují faktor nové informace, jež hrála při volbě determinantu ve španělštině významnou roli.²⁴ Ve španělštině i v češtině bylo v takových případech nutné užít demonstrativum.

- (35) Giovanni sentía una profunda repugnancia por *su viejo maestro*. Y muchas veces hubiese querido verlo muerto. Pero, para su propia desgracia, no podía evitar depender de su nefasta persona. O, más bien, de aquello que él le proveía Giovanni había llegado a sentir un sincero afecto por su discípulo, Pietro della Chiesa. Y no terminaba de comprender cómo aquel muchacho frágil, sensible y talentoso podía guardar un sentimiento de cariño filial hacia **ese anciano despreciable**.

Giovanni cítil ke *starému mistrovi* hluboký odpor. A mnohokrát si přával vidět jej mrtvého. Ale ke svému neštěstí se nedokázal ovládnout a byl závislý na jeho neblahé osobě, nebo spíše na tom, co mu poskytoval. Giovanni už dávno pocítoval upřímnou náklonnost ke svému spoluuční Pietru della Chiesa. A nemohl pochopit, že tak křehký, citlivý a talentovaný chlapec může chovat synovskou lásku k **tomu opovrženíhodnému starci**.

²³O tendenci zdůrazňovat téma výpovědi lexémem *ten* píše Zimová (1994, s. 168), viz oddíl 2.4.3.

²⁴Viz příklad (22) z oddílu 4.3.1

- (36) Mi suegra me brindó *los cuidados y el cariño* que nunca obtendría de Diego. **Ese amor suave e incondicional** actuó como un bálsamo y fue lentamente curándome de las ganas de morir y del rencor que sentía contra mi marido.

Má tchyně mi poskytovala takovou *péči a něhu*, jakých se mi od Diega nikdy nedostalo. **Ta mírná a bezpodmínečná láska** působila jako balzám a pomalu mě vyléčila z touhy zemřít i ze zášti, kterou jsem cítila vůči svému muži.

Konečně příklad (37) bych ráda uvedla v souvislosti s tím, co píše Štícha o distribuci lexémů *ten* a *tento* v postcedentech v češtině. Anaforikum *ten* podle něj navozuje představu, že téma je intersubjektivně sdílené, tj. sdílené mluvčím a adresátem.²⁵ Uvádí příklad, kdy autor hovoří o své knize a užívá identifikátoru *tento*: „Nevím, plno lidí mi o **této knížce** napsalo krásné dopisy. Získal jsem mnoho čtenářů, ale myslím, že obliba **této knížky** trochu škodí dalším mým knihám“ (Štícha, 2001, s. 93). Podle Štíchy mluvčí volí *tento* lexém proto, že by nebylo vhodné, aby se autor knihy vůči své knize stavěl do jedné pozice se čtenářem. V následujícím příkladu z korpusu však autor knihy o své knize mluví a lexém *ten* užívá. Podle našeho názoru přitom neodkazuje ke kolektivně sdílenému tématu. Výpověď je totiž velmi subjektivní, autor přiznává, že mu kniha zachránila život.

- (37) Así nació y se bautizó mi primera *novela*, La casa de los espíritus, y yo me inicié en el vicio irrecuperable de contar historias. **Ese libro** me salvó la vida.

Tak vznikl a byl pokřtěn můj první *román* *Dům duchů* a já propadla nepolepšitelné neřesti vyprávět příběhy. **Ta kniha** mi zachránila život.

4.3.3 Vztah obecné jméno – metaforické vyjádření

Užití metaforického vyjádření v postcedentu znamená přehodnocení antecedentu mluvčím, a tudíž vždy představuje novou informaci.²⁶ I v češtině je tak nutné v postcedentu užít identifikátor pro zajištění jeho identifikace s antecedentem. Absence identifikátoru by vedla k nemetaforické interpretaci.²⁷ Tak v příkladu (38) demonstrativum *este* (a v češtině *tendle*) zajišťuje, že výraz *peklo* odkazuje zřetelně k městu.

- (38) Necesito saber que en algún lugar de esta inmunda *ciudad*, en algún rincón de **este infierno**, estás, vos, y que vos me querés.

Potřebuju vědět, že na nějakým místě tohodle odporného *města*, v nějakým koutě **tohodle pekla**, seš ty a máš mě rád.

²⁵Viz také příklad (20)

²⁶Viz také příklady (22), (35) a (36) z předchozích oddílů

²⁷Zimová (1994, s. 156) uvádí, že užití identifikátoru v postcedentu je potřebné, když mluvčí zvolí k opětovnému uvedení předmětu řeči pojmenování, které je svým významem ve vztahu k předchozímu kontextu neočekávané.

Podobně v příkladu (39) lexém *ten* (*ese*) vyjadřuje koreferenci mezi mužem, o němž se mluví, a výrazem *div světa* (*maravilla*).²⁸

(39) Y creo que esta vez he encontrado lo que me conviene. *Buen mozo*, culto, con buena situación y con canas en las sienes. -¿Estás segura que **esa maravilla** se va a casar contigo? -le dije, sintiendo otra vez furia y celos.

„Myslím, že tentokrát jsem našla člověka, který by mi vyhovoval. *Pěkný mužský*, má prošedivělé skráně, je vzdělaný, má zajištěné postavení.“ „Jsi si jistá, že si tě **ten div světa** bude chtít vzít?“ začal se ve mně znovu vzmáhat vztek a žárlivost.

Pešek (2014, s. 161) v souvislosti s tímto typem anafory v češtině uvádí, že lexém *ten* prezentuje informaci jako sdílenou s adresátem, tudíž informačně nulovou. V této výpovědi mluvčí opravdu použitím demonstrativa *ten* říká: „Já tomu mužskému říkám div světa a ty tuto mou perspektivu sdílíš.“²⁹

4.3.4 Vztah vlastní jméno – obecné jméno charakterizační

Stejně jako ve španělštině, i v češtině se většinou v postcedentu objevuje identifikátor, pokud je antecedentem vlastní jméno.

V příkladech (40) a (41) mluvčí užil demonstrativum, neboť postcedent přináší o antecedentu novou informaci.³⁰ V příkladu (40) demonstrativum jasně signalizuje, že jemným, vzdělaným mužem je právě přítel Ildemaro. V příkladu (41) výrazy *este* a *onen* zajišťují identifikaci Catariny a *hubené, smutné a zamklé ženy*.³¹

(40) *Mi amigo Ildemaro* vino en el primer vuelo que conseguí en Caracas durante una interminable huelga de pilotos y se quedó conmigo una semana. Por más de diez años **este hombre cultivado y suave** ha sido para mí un hermano, mentor intelectual y compañero de ruta en los tiempos en que me consideraba desterrada.

Můj přítel Ildemaro přiletěl prvním letadlem, které v Caracasu, ochromeném nekonečnou stávkou letců, sehnal, a týden tu se mnou zůstal. V dobách, kdy jsem se považovala za vyhnance, mi byl **ten jemný vzdělaný muž** přes deset let bratrem, duchovním rádcem i kamarádem do deště.

(41) *Catarina* se limitó a hacer un ligero movimiento de cabeza. **Esta mujer flaca, triste y callada** resultaba un misterio para él.

Catarina na to jen lehce pokývla hlavou. **Ona hubená, smutná a zamklá žena** mu byla záhadou.

²⁸Jedná se o příklad (53) ze třetí kapitoly.

²⁹Situace je v tomto případě o něco složitější, mluvčí svou výpověď jen takto prezentuje, perspektivy účastníků ve skutečnosti sdílené nejsou, očividně se jedná o ironii. Důležité však je, že v jazykovém vyjádření lexém *ten* funguje tímto způsobem.

³⁰Viz také příklady (22), (35) a (36) z předchozích oddílů a oddíl 4.3.3

³¹Jedná se o příklady (60) a (61) ze třetí kapitoly.

Podobně je nová informace uváděna i v následujícím příkladu. V češtině je zde užito lexému *tento*, zatímco ve výše zmíněném příkladu (40) se v postcedentu objevuje lexém *ten*.

- (42) Fue *tu abuelo Tomás*, que desapareció en la bruma, y lo menciono sólo porque llevas algo de su sangre, Paula, por ninguna otra razón. **Este hombre de mente rápida y lengua despiadada**, resultaba demasiado inteligente y desprejuiciado para esa sociedad provinciana, un ave rara en el Santiago de entonces.

Byl to *tvůj dědeček Tomás*, který se pak propadl do neznáma, a já se o něm zmiňuji jen a jen proto, že ti v žilách koluje také jeho krev, Paulo. **Tento muž s pohotovým úsudkem a nelítostným jazykem** byl pro onu provinční společnost příliš inteligentní a příliš bez předsudků, jakási bílá vrána v tehdejšímu Santiagu.

Jak jsme již zmínili, Štícha tvrdí, že lexém *tento* se používá, pokud mluvčí zdůrazňuje danou entitu jako vytčené téma pro nový soud.³² Podle Uhlířové (2011, s. 982) zájmeno *tento* implikuje, že se o předmětu komunikace bude dále hovořit. V promluvě (42) je anaforické substantivum takto zdůrazněno, stojí hned na začátku výpovědi a dále se o něm hovoří.

Anaforikum *ten* zase navozuje pocit retrospektivního a intersubjektivního sdílení mluvčího a adresáta. Z toho důvodu Pešek (2014, s. 159-160) dospívá k názoru, že pouze lexém *tento* (*tenhle*) umožňuje re-evaluaci antecedentu a informaci v postcedentu prezentuje jako informační novum.³³ Užije-li mluvčí anaforikum *ten*, postcedent nepředstavuje informační novum, nýbrž informaci známou, sdílenou mluvčím a adresátem. Tak by v příkladu (40) mohl fungovat lexém *ten* jen za předpokladu, že adresáti vědí, jakým mužem byl Ildemaro. Uvedený kontext je malý, nevíme tedy, do jaké míry je tato informace adresátům známá. Avšak i v rámci daného kontextu se nám jeví užití lexému *ten* jako bezproblémové, přestože nám informace o tom, že Ildemaro je jemným a vzdělaným mužem, známa není.

Dalším příkladem, v němž postcedent přináší novou informaci o antecedentu je příklad (43). Anaforické substantivum je rozvíjeno vedlejší větou, která představuje informační novum. Ve španělštině mluvčí užil demonstrativa *ese*. V češtině však identifikátor zcela chybí. Podobně tomu bylo ve výše uvedeném příkladu (30). Zdá se tedy, že v těchto případech v češtině nehraje roli jen faktor nové informace, nýbrž i jiné faktory, zejména jazykový kontext, který může napomáhat porozumění koreferenčního vztahu. Ačkoliv stojí postcedent v pozici rematické a nikoliv v pozici tematické, jež explicitně vyjadřuje kontextovou zapojenost, předchozí kontext nedovoluje nejasnou interpretaci toho, kdo je popisovaným mužem v postcedentu. Objevuje se zde pouze jediný muž, jenž dotyčnou zachytil, a adresát tak jasně vyvodí, že

³²Viz příklady (19) a (23)

³³Viz příklad (39) pro srovnání

položila opuchlý obličej právě na jeho hrud. Nepřichází v úvahu nejasné či generické chápání postcedentu.

- (43) Al otro lado de la puerta estaba *Pedro Segundo García*, que alcanzó a sujetarla en el momento que trastabillaba. Al sentirlo a su lado, Clara se abandonó. Apoyó la cara tumefacta en el pecho de **ese hombre** que había estado a su lado durante los momentos más difíciles de su vida, y se puso a llorar.

Za dveřmi stál *Pedro Segundo García*, kterému se podařilo ještě ji zachytit, když omdlévala. Jakmile viděla, že je u ní, poddala se svému zármutku. Položila opuchlý obličej na hrud **muže**, který při ní stál v nejtěžších chvílích jejího života, a rozplakala se.

Člen určitý se ve španělštině užívá, pokud postcedent nepřináší novou informaci a koreferenční vztah mezi antecedentem a anaforickým substantivem je zřejmý. Velmi často záleží na kontextu. Ve výpovědi (44) je ve španělštině v postcedentu určitý člen, v češtině identifikátor chybí, ale adresátům je jistě známo, že *Agua Santa* (*Svatá voda*) je název vesnice.

- (44) Entré en *Agua Santa* en un coche destartalado con placas robadas, conducido por el Negro. **El lugar** no había cambiado mucho (...).

Do *Svaté Vody* jsme přijeli v rozhrkaném voze s kradenou poznávací značkou, který řídil Černoch. **Vesnice** se příliš nezměnila (...).

Možnost užití určitého členu či možnost absence identifikátoru také závisí na sémantice apelativa. V příkladu (45) je v postcedentu apelativum *žena*, které velmi jasně odkazuje k vlastním jménům v ženském rodě. Identifikátor v tomto případě není nutný.

- (45) Llamó a *Concepción García*. **La mujer**, con voz somnolienta, le informó que el cónyuge no había regresado.

Zatelefonoval *Concepción Garciové*. **Žena** mu sdělila ospalým hlasem, že manžel se zatím nevrátil.

Štícha i Pešek navíc uvádějí, že absence identifikátoru je běžná v desubjektivizovaných kontextech, poněvadž nejsou přítomny retrospekce ani intersubjektivní sdílení, které vnáší do výpovědi lexém *ten* (Štícha, 2001, s. 92; Pešek, 2014, s. 159-160). Výše uvedený příklad je takovýmto desubjektivizovaným kontextem. Podobnou skutečnost jsme pozorovali na příkladech (56) – (59) ve třetí kapitole. Zdá se, že v některých kontextech, v nichž je možné použít demonstrativa i členu určitého (holého substantiva v češtině), vnáší demonstrativum do výpovědi subjektivnější ráz.

Tuto skutečnost lze pozorovat na následujícím příkladu. Nejedná se v něm o prostý popis (kterým by byl například úryvek: *Místní domorodci věří, že ve Velikých mainiquiských peřejích se zrodil svět. Místo má posvátnou auru* (...)), nýbrž o subjektivní výpověď. Mluvcí výrazem *ten* „vtahuje“ adresáta do tématu své výpovědi.

- (46) Los nativos de la región creen que en *el Pongo de Mainique* principió el mundo. Y te juro que en **el lugar** hay un vaho sagrado, un no sé qué que te pone los pelos de punta.

„Místní domorodci věří, že ve *Velikých mainiquiských peřejích* se zrodil svět. A já tě ubezpečuju, že **to místo** má posvátnou auru, něco, z čeho se ti zježí vlasy na hlavě. Tos ještě neviděl!“

V příkladu (47) lexém *tento* zdůrazňuje identifikaci antecedentu a postcedentu: tato konkrétní žena, ne jiná. Stejně jako demonstrativa ve španělštině, odlišuje tento lexém v češtině jednotlivé entity od ostatních ze stejné lexikální třídy. V příkladu (48) je také zdůrazněno, že se jedná o konkrétní knihu mezi všemi možnými knihami.³⁴

- (47) *Nuria* advirtió a Diego que si volvía a intentar semejante artimaña de nigromante en presencia de sus niñas, ella misma le metería aquel cuchillo de turco por el gaznate. En las primeras semanas **la mujer** le había declarado una sorda guerra de nervios a Diego, porque de alguna manera averiguó que era mestizo.

Nuria Diega varovala, že pokud se v přítomnosti jejích svěřenkyň ještě jednou pokusí o podobný morbidní kousek, osobně mu ten turecký nůž vrazí do krku. V prvních týdnech vyhlásila **tato žena** Diegovi tichou válku nervů, protože se nějakým způsobem dozvěděla, že je mestic.

- (48) Miguel de Cervantes, máxima figura de la literatura española, es universalmente conocido por su *Don Quijote*; existe acuerdo en señalar **este libro** como la primera novela moderna y una de las mejores obras de la literatura universal.

Miguel de Cervantes, největší postava španělské literatury, je známý díky svému *Donu Quijotovi*; obecně se uznává, že **tato kniha** je prvním moderním románem a jedním z nejkrásnějších literárních děl na světě.

V oddílu 4.3.2 jsme na příkladu (37) polemizovali s názorem Štíchy ohledně distribuce lexémů *ten* a *tento* v češtině. Následující příklad by naopak jeho názor spíše potvrzoval. Anaforikum *tento* zde nenavozuje retrospektivní a intersubjektivní sdílení tématu, autor knihy se nestaví do jedné pozice se čtenářem (adresátem), když o své knize mluví.

- (49) Guardé esas historias conmigo por nueve años, al fondo de un cajón, anotadas en una hoja de papel, hasta que me sirvieron en *De amor y de sombra*. Algunos críticos consideraron **ese libro** sentimental y demasiado político (...).

Schovávala jsem ty příběhy naškrábané na kusu papíru devět let na dně krabice, až se mi hodily do románu *O lásce a stínu*. Někteří kritici **tuto knihu** považují za sentimentální a příliš politickou (...).

³⁴Jedná se o příklad (65) ze třetí kapitoly.

V oddílu 3.3.4 jsme si všimli volby determinantů v případech, kdy antecedent a postcedent byly ve vztahu adordinace. Konstatovali jsem, že mluvčí typicky užívají určitý člen, demonstrativa jen tehdy, kdy postcedent přináší novou informaci. V takových případech však lze také použít určitý člen.

V následujících dvou příkladech je postcedent rozvitý. Poprvé ve španělštině mluvčí užil člen určitý a v češtině identifikátor chybí – příklad (50).³⁵ Podruhé se ve španělštině objevuje demonstrativum a v češtině lexém *ten* – příklad (51). V této výpovědi lexém *ten* navozuje subjektivnější postoj mluvčího k tématu výpovědi, bez identifikátoru by vyjádření vyznělo desubjektivizovaně.

(50) Por aquellos años estaba de moda la música de *Desperado*, **la película** de Robert Rodríguez donde se encontraban Antonio Banderas, Quentin Tarantino y Buscemi.

Tenkrát byla v módě hudba z *Desperada*, **filmu** od Roberta Rodrígueza, ve kterém se setkali Antonio Banderas, Quentin Tarantino a Buscemi.

(51) Añadió que, sin embargo, el lenguaje peruano que le hubiera gustado aprender era el de *los huancas*, **esa antigua cultura** de los Andes centrales, conquistada luego por los incas.

Dodal, že z jazyků, kterými se mluví v Peru, by se nejradši naučil řeči *Huanků*, **té starobylé kultury** centrálních And, později dobyté Inky.

4.4 Difúzní anafora

Jak jsme uvedli v podkapitole 3.4, tento typ anafory se vyznačuje tím, že antecedent většinou odpovídá větším syntaktickým celkům. Postcedent tedy odkazuje k celé výpovědi, k více výpovědím, k celému odstavci atd. Důležité je, že je výsledkem interpretace, konceptuálního zpracování antecedentu.

V korpusu jsme hledali stejná slova jako v podkapitole 3.4. Jedná se o tzv. zobecňující substantiva (jako *otázka*, *problém*, *záležitost* apod.), jež uvádí Nekula v *Příruční mluvnici češtiny* jako jeden z lexikálních prostředků koherence textu. Tyto zástupné výrazy podle Nekuly často odkazují nejen ke konkrétnímu členu předchozí výpovědi, ale též k celým větám, výpovědím a textům nebo jejich částem (Karlík; Nekula; Rusínová, 2003, s. 686).

Jelínek užívá termínu krajní generalizátor. Tyto výrazy podle něj mají významnou úlohu při stavbě textu. Vyznačují se tím, že se naplňují různými obsahy v závislosti na kontextu a nabývají funkce referenčních prostředků (Karlík; Nekula; Rusínová, 2003, s. 761-762).

V češtině se ve většině případů v korpusu vyskytovaly v postcedentech identifikátory, a to i tehdy, když ve španělštině stál člen určitý. Zajímavé

³⁵ Jedná se o příklad (70) ze třetí kapitoly.

bylo, že se v tomto typu anafory objevoval mnohem více lexém *tento* (v porovnání s ostatními typy).³⁶ Uhlířová (2006, s. 281) na základě svého výzkumu v korpusu dospěla k závěru, že pro *tento* je schopnost kolokovat s krajními generalizátory nápadně charakteristická, zatímco pro *ten* typická není.

Slovo *gesto* se ve španělštině mnohdy v postcedentu objevovalo se členem určitým, zatímco v češtině se většinou dávala přednost užití identifikátoru. V následující výpovědi stojí v češtině v postcedentu posesivum, které se někdy také objevovalo v anaforách, v nichž byl ve španělštině člen určitý či demonstrativum.

- (52) Caminó unos pocos pasos, se dio vuelta y *me hizo un alegre saludo con la mano*. En el fondo, nada de eso es demasiado importante. Pero en **el gesto** había familiaridad, había sencillez.

Ušla několik kroků, otočila se a *vesele mi zamávala*. Není to vlastně nic důležitého, ale v **jejím posunku** byla nenucená důvěrnost a prostota.

Příklad (53) je původně v češtině a slovo *gesto* je opět doprovázeno identifikátorem. Ve španělském překladu bylo také zvoleno demonstrativum.

- (53) Minula plavčíka, a když byla od něho vzdálena tři, pět kroků, otočila k němu ještě hlavu, *usmála se a zamávala mu*. Sevřelo se mi srdce. **Ten úsměv i to gesto** patřily dvacetileté ženě!

Pasó junto al instructor y cuando estaba a unos tres o cuatro pasos de distancia volvío hacia él la cabeza, *sonrió, e hizo con el brazo un gesto de despedida*. ¡En ese momento se me encogió el corazón! ¡**Aquella sonrisa y aquel gesto** pertenecían a una mujer de veinte años!

Následující dva příklady jsou zajímavé, neboť v příkladu (54) mluvčí ve španělštině zvolil určitý člen a v češtině je kontextově zapojené téma ještě zdůrazněno lexémem *tento*. Naopak v příkladu (55) mluvčí ve španělštině použil demonstrativum a v češtině byla zvolena absence identifikátoru. Typ konstrukce je jinak v obou příkladech velmi podobný, takže se dá říct, že v mnohých kontextech volba identifikátoru záleží jen na mluvčím a na tom, jak moc chce koreferenční vztah zdůraznit.

- (54) *Después de recorrer cinco templos haciendo ofrendas, echó la suerte con los palitos del I Chin, donde leyó que el momento era propicio, y así escogió la novia. El método* no le falló.

Obešel pět chrámů, kam přinesl obětiny, hodil si věštebními dřívky I tingu, z nichž vyčetl, že zvolená chvíle je skutečně příhodná, a tak si vybral nevěstu. Tento způsob neselhal.

³⁶Několik poznámek k distribuci jednotlivých demonstrativ jsme uvedli na začátku podkapitoly 4.2.

- (55) Luego le enseñó a soltar las sanguijuelas *quemándolas con un cigarrillo, para evitar que los dientes quedaran prendidos en la piel, con riesgo de provocar una infección*. **Ese método** resultaba algo complicado para Alex, porque no fumaba, pero un poco del tabaco caliente de la pipa de su abuela tuvo el mismo efecto.

Pak ho naučil, jak se pijavice uvolňují tak, *že se spálí cigaretou, aby se zabránilo tomu, že jejich kusadla zůstanou v kůži a způsobí infekci*. **Metoda** byla pro Alexe poněkud složitá, protože nekouřil, ale trocha horkého tabáku z babiččiny dýmky posloužila stejně dobře.

Někdy může být možnost užití členu určitého ve španělštině nebo absence identifikátoru v češtině omezená příliš obecným vyzněním anaforického substantiva.³⁷ To se týká například slova *problém* (*problema*) v plurálu. Tak by v následujícím příkladu spojení *Omezovače rychlosti by pomohly omezit problémy* neodkazovalo tak jasně ke skutečnostem z předchozí výpovědi. Nebylo by zřejmé, ke kterým problémům se postcedent vztahuje.

- (56) He de recordar que la Directiva ya es de obligado cumplimiento desde hace más de mes y medio, como se demuestra en ciudades como Barcelona, donde justamente un ayuntamiento socialista ha limitado la velocidad a 80 km/h, y se ha notado, frente a otras ciudades, como Madrid o Valencia, con consistorios conservadores, donde *la población está en riesgo alto de sufrir alergias y enfermedades respiratorias*. Los limitadores de velocidad nos habrían ayudado precisamente a reducir **estos problemas** y también a mejorar la seguridad vial y a recortar el número de pérdidas humanas.

Musím poukázat na to, že směrnice je již více než měsíc a půl povinná, jak je vidět v takových městech, jako je Barcelona, kde socialistická radnice stanovila rychlostní limit na 80 km za hodinu, a je cítit rozdíl oproti jiným městům, například Madridu nebo Valencii, která mají konzervativní radnice a v nichž *jsou obyvatelé vystaveni vysokému riziku onemocnění alergiemi a respiračními chorobami*. Omezovače rychlosti by pomohly omezit **tyto problémy**, zlepšit bezpečnost na silnicích a snížit počet ztracených životů.

Nicméně je-li použito slovo *problém* v singuláru, tato nejednoznačnost mnohdy mizí a člen určitý či absence identifikátoru zajišťují dostatečnou identifikaci antecedentu a postcedentu, viz příklad (57).

- (57) Quedamos en que pasaría antes de comer, colgué el teléfono y consideré *lo que podría tardar en secar una camisa improvisando algún método casero. ¿Quizá metiéndola en el horno?* Deje **el problema** para después y marqué el número de mis SP's sin pensármelo mucho.

Dohodli jsme se, že se stavím před obědem. Zavěsil jsem a uvažoval, *jak dlouho může schnout košile v případě, že bych použil nějakou domácí zlepšovací metodu. Co takhle vysušit ji v troubě?* Odložil jsem **problém** na později a bez velkého rozmyšlení jsem vytočil číslo PR.

³⁷Viz také příklad (24)

Co se týče obecnější sémantiky některých slov, v podkapitole 3.4 jsme dospěli k názoru, že ve španělštině není vyloučeno ani užívání určitého členu ve spojení s takovými substantivy.³⁸

Slovo *suceso* (*událost*) má obecnější sémantiku než slovo *accidente* (*nehoda*). Příklady z korpusu, v nichž byl ve španělštině člen určitý, ukázaly, že v češtině se dává přednost spojení slova *událost* s identifikátorem. V příkladu (58) mluvčí použil ve španělštině určitý člen a v českém překladu je anaforikum *ten*.³⁹

- (58) Durante las primeras horas de la mañana se propagó la atroz noticia de que *varias niñas habían sido secuestradas*. Casi todas las tiendas permanecieron cerradas y las puertas de las casas abiertas, mientras los habitantes de la apacible capital se volcaban a las calles a comentar **el suceso**.

Hrozná zpráva, že *bylo uneseno několik dívek*, se roznesla během časných dopoledních hodin. Skoro všechny obchody zůstaly zavřené a dveře domů byly dokořán, zatímco obyvatelé jinak klidného hlavního města se vyhrnuli do ulic a přetřásali **tu událost**.

Se slovem *nehoda* se mohl v postcedentu v češtině vyskytovat identifikátor a mohl také chybět. V následujícím příkladu mluvčí použil ve španělštině určitý člen, v češtině identifikátor chybí.

- (59) Ni siquiera ha podido dar las gracias a Benigno Macías por la ayuda prestada a Victoria, porque también *él ha fallecido a causa de una infección en las piernas después de haber sido atropellado por un camión militar*. **El accidente** -estúpido, como son todos los accidentes- ha tenido lugar muy cerca de la casa de Victoria, probablemente cuando la visitó por última vez.

Ani nemohla poděkovat Benignu Macíasovi za pomoc Victorii, protože i *on zemřel na následky infekce v nohách, když mu je přejelo vojenské auto*. **Nehoda** - hloupá jako všechny nehody - se odehrála velmi blízko Victoriina bytu, pravděpodobně když ji byl naposledy navštívit.

V promluvě (60) je substantivum *nehoda* doprovázeno v obou jazycích demonstrativem, jak tomu bylo nejčastěji. V češtině se objevuje lexém *tento*, který je zde nejvhodnější právě proto, že vytýká téma pro další soud.⁴⁰ Zároveň má zájmeno *tento* schopnost shrnout, že se jedná o konkrétní entitu, o níž se mluví (v tomto příkladu o konkrétní srážku dvou lodí, která se udála na konkrétním místě a v určitém hodinu).⁴¹

³⁸Pešek (2014, s. 154) tvrdí, že ve francouzštině se v takových případech dává přednost demonstrativům, protože lépe signalizují, k čemu se odkazuje.

³⁹Jedná se o příklad (76) ze třetí kapitoly.

⁴⁰Viz příklady (19), (23) a (42)

⁴¹Pešek (2014, s. 160-161) zmiňuje, že lexém *tento* prezentuje substantivum se všemi vlastnostmi uvedenými v přechodném diskurzu.

- (60) - Señor Presidente, el pasado 12 de agosto *se produjo una colisión en el Estrecho de Gibraltar entre el carguero New Flame y el petrolero Torm Gertrud*. Es el noveno accidente que se produce en uno de los estrechos con más tráfico marítimo del mundo. Más de 100 000 buques transitan por él al año. **Este accidente** pone en evidencia la necesidad imperiosa de crear una autoridad portuaria de vigilancia y control entre el Reino de España, el Reino Unido y Gibraltar.

Vážený pane předsedo, 12. srpna se v Gibraltarském průlivu *srazila nákladní loď New Flame s ropným tankerem Torm Gertrud*. Je to již devátá nehoda na jedné z nejužších námořních tras světa, kterou ročně využije více než 100 000 lodí. **Tato nehoda** poukazuje na stále intenzivnější potřebu vytvoření přístavního orgánu pro dozor a monitorování mezi Španělským královstvím, Spojeným královstvím a Gibraltarem.

Naproti tomu v příkladu (61) lexém *ten* prezentuje téma rozhovoru (nehodu) jako sdílené všemi účastníky komunikace.⁴²

- (61) ¿Sabe usted que cuatro médicos y una comisión de peritos en balística comprobaron que *el disparo que costó la vida a ese infortunado cadete salió de su propio fusil*? ¿No se le ocurrió pensar que sus superiores, que tienen más experiencia y más responsabilidad que usted, habían hecho una minuciosa investigación sobre esa muerte? Alto, no diga nada, déjeme terminar. ¿Se le ocurre que íbamos a quedarnos muy tranquilos después de **ese accidente**, que no íbamos a indagar, a averiguar, a descubrir los errores, las faltas que lo originaron?

Víte, že čtyři lékaři a technická komise potvrdili, že *výstřel, který připravil o život toho nešťastného kadeta, vyšel z jeho vlastní pušky*? Nenapadlo vás, že vaši nadřízení, kteří mají větší zkušenosti a větší odpovědnost než vy, provedli podrobné vyšetření příčin té smrti? Dost, nic neříkejte, nechte mě dokončit. Představujete si snad, že jsme po **té nehodě** zůstali s rukama v klíně, že jsme nepátrali, neprovéřovali, neodhalovali chyby a omyly, které ji zavinily?

V následujícím příkladu se v češtině odkazuje k antecedentu univerzálním tvarem *to*. Tento tvar neutra zájmena *ten* má schopnost odkazovat k pojmenování všech rodů (*byl to muž, byla to žena, bylo to dítě*). Pokud se ve španělštině v postcedentu vyskytovala konstrukce *subjekt + sponové sloveso být + jmenná část přísudku*, v češtině překladatelé mnohdy volili pro odkazování spojení *je to + substantivum*.

- (62) Mis labores consistían en *ayudar al cuidado de dos mil ovejas, en el encierro de algunas vacas, en la enyugada de una yunta de bueyes de vez en cuando, en el fondeo del trasmallo cuando había necesidad de abastecer la cocina con pescado y en algunos otros quehaceres*. **El trabajo** era muy fácil (...).

Dostal jsem za úkol *starat se o dva tisíce ovcí, shánět krávy z pastvy a čas od času zapráhnout pár volů. Také klást sítě do vody, když bylo třeba nachytat pro kuchyni pár ryb, a další drobné povinnosti*. **Práce to** byla nenáročná (...).

⁴²Viz příklady (20) a (39)

Naproti tomu v příkladu (63) se ve španělštině vyskytuje táž konstrukce, a v češtině je přitom holé substantivum. Nejspíše zde hraje roli to, že se tentokrát mění předmět řeči. Nejprve se mluví o práci a v další výpovědi se v rématu objevuje informace o tom, s kým se dotyčná rychle spřátelila. Nelze tak navázat výrazem *Práce to byla...* V příkladu (62) se naopak navazuje přímo, tento výraz se tedy do výpovědi hodí.

- (63) *La mayoría trabajábamos cortando los racimos. Hans y Hugh trabajaban de porteadores. Monique conducía el coche que llevaba la uva a la bodega de la cooperativa de un pueblo vecino. Además del grupo de Hans, trabajaban con nosotros tres españoles y dos chicas francesas con las que no tardé en hacer amistad. El trabajo era agotador y posiblemente su única ventaja consistía en que tras la jornada a nadie le quedaban ganas de pelearse con nadie.*

Většina nás trhala hrozny, Hans a Hugh dělali nosiče. Monique řídila auto svážející víno do družstevního sklípku v sousední vesnici. Kromě Hansovy party s námi pracovali tři Španělé a dvě Francouzky, se kterými jsem se rychle spřátelila. Práce byla vysilující a její jedinou výhodou bylo asi to, že po pracovním dni už neměl nikdo chuť se s někým hádat.

4.5 Asociační anafora

V podkapitole 3.5 jsme vysvětlili, že tento typ anafory se vyznačuje tím, že mezi antecedentem a postcedentem není koreferenční vztah, jsou spojeny pouze na základě asociace. Antecedent aktivuje konceptuální pole, jehož součástí mohou být různé další entity. Ve španělštině se uplatňuje výhradně určitý člen, demonstrativa totiž musí mít explicitní antecedent, k němuž koreferenčně odkazují. V češtině v těchto případech přichází v úvahu jen holé koreferenční substantivum.

V příkladu (64) se říká, že Esteban četl. Na základě tohoto tvrzení adresát předpokládá, že četl něco, nejspíše knihu, proto je výraz *libro* doprovázen určitým členem.⁴³ Slovo *knih*a zase aktivuje další představy, člen určitý doprovází například slovo *página*. V češtině jsou všechna tato substantiva holá, identifikátor by ukazoval ke konkrétnímu antecedentu v textu, který tato slova nemají.

- (64) Después de almorzar, entré a su cuarto a ver cómo estaba. *Leía*, con la radio encendida. Cuando me vio entrar, cerró el **libro**, después de doblar el ángulo superior de la página que estaba leyendo. Apagó la radio.

Po obědě jsem zašel k Estebanovi do pokoje podívat se, jak mu je. *Četl* a měl puštěné rádio. Když jsem vešel dovnitř, zahrnul horní růžek stránky, sklapl **knihu** a vypnul rádio.

⁴³Jedná se o příklad (84) ze třetí kapitoly.

Podobná je situace v příkladu (65). Dotyční se potkali u východu z kina, což implikuje, že v kině viděli nějaký film, a proto si o něm mohli povídat. Slovo *film* se však dříve v promluvě neobjevuje, a proto ho nemohou doprovázet demonstrativa.

- (65) *Unos cuantos días después del matrimonio de Pablito Cesárea se marchó para siempre del DF. Nos vimos de casualidad una tarde a la salida del cine, lo que ya es casualidad, ¿verdad? Yo había ido solo y Cesárea también y mientras caminábamos nos fuimos comentando la película.*

Za pár dnů po Pablitově svatbě odešla Cesárea navždycky z hlavního města. Potkali jsme se náhodou jednou večer u východu z kina, to jsou náhody, co? Byl jsem v kině sám a Cesárea taky, šli jsme spolu a povídali jsme si o **filmu**.

4.6 Další prostředky odpovídající zkoumaným determinantům ve španělštině

V příkladech, jež jsme v předchozích podkapitolách analyzovali, se v češtině nejčastěji objevovala anaforika *ten, tento* (méně již *tenhle* a *onen*) nebo bylo substantivum v postcedentu holé, identifikátor chyběl.

V oddílu 4.3.2 jsme však již upozornili na to, že pokud se ve španělštině jednalo například o přímou anaforu se stejným lexikálním obsazením antecedentu a postcedentu, nemuselo se v češtině jednat o stejný typ anafory (a naopak). Někdy jsou překlady volnější. Proto se také v postcedentech občas vyskytovaly i jiné identifikátory nebo byla koreference antecedentu a postcedentu vyjádřena jinými prostředky. V této podkapitole velmi stručně shrneme, jaké další výrazy vyjadřovaly koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem v češtině.

Kromě uvedených anaforik se v češtině objevoval také identifikátor *takový* – viz příklad (24).

Dále jsme již uvedli příklad, kde v češtině stálo v postcedentu posesivum – viz příklad (52). K antecedentu se mohlo také odkazovat relativem:

- (66) *Michael no volvió a almorzar con ellos y con ese gesto dejó clara su posición.*
Michael s nimi přestal obědvat, čímž jasně naznačil, na čí straně stojí.

V několika případech se v češtině výraz neopakoval, byla využita pronominalizace – příklad (67) či elipsa – příklad (68).

- (67) *En esos días Lotte conoció a un hombre que trabajaba en una empresa de fabricación de tubos que se acababa de instalar en la ciudad y empezó a salir con este hombre.*
Lotte se v těch dnech seznámila s *jedním mužem*, jenž pracoval v pobočce továrny na trubky, která se ve městě právě usídlila, a začala s **ním** chodit.

- (68) Hoy almorcé solo, en el Centro. Cuando venía por Mercedes, me crucé con *un tipo de marrón*. Primero esbozó un saludo. Debo haberlo mirado con curiosidad, porque **el hombre** se detuvo y con alguna vacilación me tendió la mano.

Dnes jsem obědval ve městě. Když jsem šel Mercedeskou ulicí, potkal jsem *člověka v hnědém obleku*. Letmo pozdravil a já se na něho musel asi nějak zvědavě podívat, protože se (...) zastavil a trochu váhavě mi podával ruku.

Zejména v difúzní anafoře (ale nejen v ní) se uplatňovalo i univerzální užití výrazu *to*:

- (69) Apenas el camarero puso el jerez frío sobre la mesa, *ella liquidó su copa de un solo trago* mientras los dos hombres apartaban la vista, haciendo como que no veían **el gesto**.

Sotva číšník postavil studené sherry na stůl, *zpěvačka vyprázdnila svou sklenku jediným douškem*, zatímco oba muži se otočili jinam a předstírali, že **to** nevidí.

Na příkladu (62) jsme ukázali, že tvar neutra zájmena *ten* může odkazovat k výrazům libovolného rodu a čísla (v korpusu se tak někdy místo výrazů *ten muž, ta žena, to dítě* vyskytovala i spojení *je to muž, je to žena, je to dítě*). Následující příklad tuto skutečnost ilustruje u přímé anafory s jiným lexikálním obsazením postcedentu a antecedentu.

- (70) El taxi se detiene frente al portal de mi *casa*. Hasta el día de hoy nunca me había fijado en lo feo que es **este edificio** sucio, solemne, mal iluminado.

Taxi zastaví proti vchodu do našeho *domu*. Teprve dnes si všímám, jak ošklivá **barabizna to je**, špinavá, okázalá, neosvětlená.

Kapitola 5

Závěr

Na základě jednojazyčné i srovnávací analýzy španělských a českých příkladů anafor můžeme shrnout poznatky o konkurenci jednotlivých prostředků anaforického odkazování v obou jazycích.

Ve třetí kapitole, která představuje klíčovou část této práce, jsme zkoumali konkurenci členu určitého a demonstrativ v jednotlivých typech nominální anafory ve španělštině. Zjistili jsme, že faktorů ovlivňujících volbu determinantů je více a mohou se také doplňovat.

V ANAFOŘE PŘÍMÉ se ve španělštině nejdůležitějšími faktory jeví být:

1. vzdálenost - přítomnost entit z jiných (či stejných) lexikálních tříd
2. možnost generické interpretace
3. sémantika lexémů
4. faktor nové informace
5. jazykový kontext, mimojazykové znalosti

Ad 1) Spíše než vzdálenost sama o sobě ovlivňuje výběr determinantu přítomnost výrazů z jiných lexikálních tříd mezi pojmenováním v antecedentu a postcedentu. Pouze určitý člen má totiž schopnost kontrastovat s takovými entitami. Proto také mluvčí užívají výhradně člen, odkazují-li k více entitám - viz příklady (20), (21) a (64). Naopak pokud je nutné vyzdvihnout objekt mezi dalšími objekty z téže lexikální třídy, mluvčí používají demonstrativa - viz příklady (14), (19) a (23).

Ad 2) Omezení užití určitého členu představuje zejména možnost generické interpretace. Hrozí-li, že by postcedent neodkazoval jasně k antecedentu, nýbrž k celé třídě objektů a vyjádření by se stalo příliš obecným, je nutné zvolit demonstrativum - viz příklady (34), (35), (39) a (45). Generické chápání hrozí častěji v případech, kdy je v postcedentu hyperonymické pojmenování (a to zejména tehdy, kdy je toto pojmenování v plurálu).

Ad 3) Sémantika lexémů může napomáhat pochopení koreferenčního vztahu

mezi antecedentem a postcedentem. Jsou-li pojmenování ve vztahu synonymie a jedná-li se o slova, jež jsou běžně mluvčími považována za synonyma, nehrozí nepochopení koreferenčního vztahu a užití členu určitého je bezproblémové - viz příklady (49), (50), (56) a (57).

Ad 4) Jestliže mluvčí v postcedentním vyjádření přináší novou informaci o antecedentu, aktualizuje ho či o něm pronáší subjektivní honocení, volí téměř vždy demonstrativum - viz příklady (10), (60) - (62). Tato tendence se projevuje velmi zřetelně v případech, kdy mluvčí v postcedentu používá metaforické vyjádření, které vždy představuje subjektivní re-evaluaci antecedentu. Užití členu určitého by vedlo k nemetaforické interpretaci - viz příklady (53) - (55).

Ad 5) Možnost generické interpretace je závislá na sémantickém kontextu výpovědi. Ten spolu s předchozím a následujícím kontextem může ulehčovat pochopení koreferenčního vztahu mezi antecedentem a postcedentem a mnohdy umožňuje užití určitého členu - viz příklady (28), (37) a (41). Stejně tak k pochopení koreferenčního vztahu mohou přispívat i mimojazykové znalosti účastníků komunikace o uspořádání světa - viz příklad (64).

Co se týče aktuálního členění výpovědi, na základě naší analýzy se domníváme, že nemá ve španělštině na volbu determinantu významný vliv.¹ Člen určitý a demonstrativa se vyskytují v postcedentu v tematické i rematické pozici a zaujímají i různé syntaktické pozice.

V DIFÚZNÍ ANAFOŘE odkazuje postcedentní pojmenování k větším syntaktickým celkům. Typicky se v této anafóře užívá demonstrativ, avšak vyskytuje se i určitý člen. Možnost jeho užití nezávisí pouze na tom, jak obecná je sémantika slova v postcedentu, nýbrž také na typu promluvy a zejména na jazykovém kontextu. Demonstrativa v mnohých případech lépe vyjadřují koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem, a to zvláště tehdy, když je v postcedentu pojmenování v plurálu, které bývá obecnější než vyjádření v singuláru - viz příklad (80).

Konečně v případě, že mezi antecedentem a postcedentem není koreferenční vztah, tedy v ASOCIAČNÍ ANAFOŘE, volí mluvčí výhradně určitý člen. Demonstrativum na tomto místě stát nemůže, poněvadž mu musí vždy předcházet konkrétní antecedent, k němuž odkazuje (s nímž je v koreferenčním vztahu).

Co se týče konkurence jednotlivých demonstrativ (*este, ese, aquel*) v anaforách, neobjevili jsme na základě příkladů z korpusu výraznější tendence v užití jednoho či jiného výrazu.

¹Alespoň co se týče aktuálního členění na úrovni výpovědi, nezkoumali jsme tematické posloupnosti.

Ve čtvrté kapitole, která doplňuje a rozvíjí kapitolu třetí, jsme analyzovali české prostředky odpovídající španělským determinantům v uvedených typech nominální anafory. V češtině se v nominální anafore nejčastěji objevovala substantiva s demonstrativem nebo holá substantiva.

V ANAFOŘE PŘÍMÉ ovlivňují volbu jednotlivých prostředků v češtině tyto faktory:

1. vzdálenost - změna předmětu řeči
2. možnost generické interpretace
3. sémantika lexémů, jazykový kontext a mimojazykové znalosti
4. faktor nové informace

Ad 1) V češtině na rozdíl od španělštiny neovlivňuje volbu identifikátoru samotná vzdálenost mezi antecedentem a postcedentem ani to, zda se mezi oběma objevují entity z jiných lexikálních tříd. V češtině může totiž s entitami z jiných lexikálních tříd kontrastovat i demonstrativum *ten* - viz příklad (16). Tato skutečnost ho sblíží s určitým členem ve španělštině. Důležitější se v češtině jeví být to, zda se mezi oběma pojmenováními mění předmět řeči. Jestliže se předmět řeči mezi výrazem v antecedentu a postcedentu změní, není možné užít v postcedentu demonstrativum - viz příklad (29). Zdá se, že volbu holého substantiva nebo substantiva s identifikátorem tedy ovlivňují tematické posloupnosti.²

Ad 2) Užití holého koreferenčního substantiva může být nejčastěji omezeno možností generické interpretace - viz příklady (12), (13) a (21). V tomto ohledu je užití holého substantiva podobné určitému členu ve španělštině, nezaručuje v těchto případech jasnou identifikaci antecedentu a postcedentu.

Ad 3) K pochopení koreferenčního vztahu přispívá v češtině (stejně jako ve španělštině) jazykový kontext, sémantika pojmenování a mimojazykové znalosti, které mluvčí předpokládají u adresátů - viz příklady (27), (28), (32) a (45).

Ad 4) Pokud postcedent přináší o antecedentu novou informaci, nějakým způsobem ho re-evaluuje, volí mluvčí v češtině demonstrativum - viz příklady (22), (38) a (39), (40) - (42). Avšak našli jsme i příklady, kdy v takovém případě stálo v postcedentu holé substantivum - viz příklady (30) a (43). Zdá se tedy, že záleží na souhře více faktorů, zda holé substantivum zaručí jasnou identifikaci antecedentu a postcedentu.

V DIFÚZNÍ ANAFOŘE se v češtině uplatňují více demonstrativa než holé substantivum. Holé koreferenční substantivum se užívá tehdy, když nehrozí nepochopení koreferenčního vztahu mezi antecedentem a postcedentem. Z de-

²V rámci výpovědi nemá na podobu postcedentu v češtině aktuální členění velký vliv, bude se nejspíše projevovat v rámci větších celků.

monstrativ se v tomto typu anafoře na rozdíl od ostatních typů uplatňoval více lexém *tento*, nejspíše díky tomu, že má schopnost shrnout více informací - viz příklady (54) a (60).

V ANAFOŘE ASOCIAČNÍ se v češtině vyskytuje pouze holé substantivum. V tomto typu anafoře se tedy holé koreferenční substantivum blíží určitému členu ve španělštině. Demonstrativa v obou jazycích musejí odkazovat k něčemu již zmíněnému v předešlém kontextu.

Co se týče konkurence jednotlivých demonstrativ v češtině (zejména výrazů *ten* a *tento/tenhle*), z prostudovaných příkladů vyplývá, že je v jejich užívání rozdíl. Mnohé příklady potvrdily Štíchův názor, že lexém *ten* často navozuje situaci retrospektivního a intersubjektivního sdílení tématu, zatímco lexém *tento/tenhle* vyzdvihuje danou skutečnost a činí z ní téma nadcházející výpovědi (Štícha, 2001, s. 92) – viz příklady (19) a (20). Nicméně nemusí tomu tak být vždy – viz příklad (37). Nezdá se ani, že by lexém *ten* nemohl prezentovat v postcedentu novou informaci, jak se domnívá Pešek (2014, s. 159-160) – viz příklad (40). Zjistili jsem, že demonstrativum *ten* často navozuje subjektivnější charakter výpovědi – viz příklady (46) a (51), zatímco užití holého koreferenčního substantiva může vyznívat desubjektivizovaně – viz příklad (45).

Lze tedy shrnout, že demonstrativa v obou jazycích zaručují jasnější pochopení koreferenčního vztahu mezi antecedentem a postcedentem než určitý člen či holé substantivum. Používají se obligatorně tehdy, kdy by jejich neužití znamenalo generickou interpretaci pojmenování v postcedentu či jiné znejasnění koreferenčního vztahu. Otázkou zůstává, jak obecně definovat, za jakých podmínek nastává taková možnost generického chápání či znejasnění. Velkou roli zde nejspíše hraje sémantický kontext výpovědi jakožto kontext předcházející a následující, dále sémantika daných pojmenování a vztah mezi antecedentem a postcedentem.

V češtině demonstrativa *ten* na jedné straně a *tento/tenhle* na straně druhé stylizují postcedentní pojmenování jiným způsobem. Zevrubnější analýza korpusových příkladů by mohla přinést zajímavé odpovědi na danou otázku. Ve španělštině jsme zásadní rozdíl v užití jednotlivých demonstrativ v anafoře nevypozorovali, avšak i tato problematika by stála za hlubší prozkoumání.

Literatura

- [1] Alarcos Llorach, Emilio (1976). Los demostrativos en español. *Verba*, vol. 3.
- [2] Álvarez Martínez, María Ángeles (1986). *El artículo como entidad funcional en el español de hoy*. Madrid: Gredos.
- [3] Álvarez Martínez, María Ángeles (1989). *El pronombre*. Madrid: Arco/Libros.
- [4] Bühler, Karl (1950). *Teoría del lenguaje*. Madrid: Revista de Occidente.
- [5] Cifuentes Honrubia, José Luis (1989). *Lengua y espacio. Introducción al problema de la deixis en español*. Alicante: Universidad de Alicante.
- [6] Coseriu, Eugenio (1955-56). Determinación y entorno. *Romanistisches Jahrbuch*, VII.
- [7] *Český národní korpus - InterCorp*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Cit. 3.03.-10.03.2015 a 27.03.-31.03.2015, dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.
- [8] Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J. (1999). *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda.
- [9] Daneš, František (1985). *Věta a text*. Praha: Academia.
- [10] Eguren Gutiérrez, Luis Javier (1999). Pronombres y adverbios demostrativos: las relaciones deícticas. In *Gramática descriptiva de la lengua española*. Ed. Bosque, Ignacio - Demonte, Violeta. RAE. Colección Nebrija y Bello, Espasa.
- [11] Fernández Ramírez, Salvador (1987). *Gramática española 3.2. El pronombre*. Madrid: Arco/Libros.

- [12] Fernández-Jardón Vindel, José Manuel (1983). *Los determinantes identificadores en español: artículo, demostrativos, posesivos*. Madrid: Grupodis.
- [13] Karlík, P. - Nekula, M. - Rusínová, Z. (2003). *Průruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- [14] Kolářová, Ivana (2011). Základní jevy koreference. In *Kapitoly z české gramatiky*. Ed. Štícha, František. Praha: Academia.
- [15] Lapesa, Rafael (1961). Del demostrativo al artículo. *Nueva Revista de Filología Hispánica*, n. 15. Dostupné z: <http://www.vallenajerilla.com/berceo/lapesa/deldemonstrativoalarticulo.htm>
- [16] Leonetti Jungl, Manuel (1999). El artículo. In *Gramática descriptiva de la lengua española*. Ed. Bosque, Ignacio - Demonte, Violeta. RAE. Colección Nebrija y Bello, Espasa.
- [17] Leonetti Jungl, Manuel (2013). *Los determinantes*. Madrid: Arco/Libros.
- [18] Marsá, Francisco (1984). *Cuestiones de sintaxis española*. Barcelona: Ariel.
- [19] Mathesius, Vilém (1947). Přívlastkové ten, ta, to v hovorové češtině. In Mathesius, V. *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich.
- [20] *Mluvnice češtiny [2] Tvarosloví* (1986). Praha: Academia.
- [21] *Mluvnice češtiny [3] Skladba* (1987). Praha: Academia.
- [22] Mondéjar, José (1985). La función sintáctica como determinante de la estructura de dos categorías (?) gramaticales: el artículo y el pronombre. *Revista Española de Lingüística*, 15.
- [23] Pergler, Jiří (2014). Koreference a typy reference v češtině. *Studie z aplikované lingvistiky*, 1. Praha: FF UK.
- [24] RAE (2009). *Nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Libros.
- [25] Rigau i Oliver, Gemma (1999). La estructura del sintagma nominal: los modificadores del nombre. In *Gramática descriptiva de la lengua española*. Ed. Bosque, Ignacio - Demonte, Violeta. RAE. Colección Nebrija y Bello, Espasa.

- [26] Sarmiento, Ramón (1993). *Los determinantes*. Madrid: Sociedad General Española de Librería.
- [27] Schneiderová, Eva (1993). K užívání zájmena *ten* (v přívlastkové pozici) v mluvených projevech. *Naše řeč*, 76, č. 1.
- [28] Štícha, František (2013). *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- [29] Štícha, František (2001). Anaforické koreferenční substantivum. In: Hladká, Z. - Karlík, P. *Čeština. Univerzália a specifika 3*, Brno: MU.
- [30] Štícha, František (1999). K deikticko-anaforickým funkcím lexému *ten*. *Slovo a slovesnost* 60, č. 2.
- [31] Trujillo, Ramón (1987). La cuestión del artículo en español. *Verba*, 14.
- [32] Uhlířová, Ludmila (2006). Tento vs. ten: co vypovídá korpus? In *Možnosti a meze české gramatiky*. Ed. Štícha, František. Praha: Academia.
- [33] Uhlířová, Ludmila (2011). Textové koreference – empirické ohlédnutí po třech jevech (spíše) periferních. In *Kapitoly z české gramatiky*. Ed. Štícha, František. Praha: Academia.
- [34] Vychodilová, Zdeňka (2008). *Výrazové prostředky textové soudržnosti v češtině v porovnání s ruštinou*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- [35] Zavadil, B. - Čermák, P. (2010). *Mluvnice současné španělštiny*. Praha: Karolinum.
- [36] Zíková, M. - Machač, P. (2014). Variability in Phonetic Realization of the Demonstrative Ten in Terms of Its Informational Relevance in the Sentence. In *Nominal Structures: All in Complex DPs*. Ed. Veselovská, L. - Janebová, M. Olomouc: Palacký University.
- [37] Zimová, Ludmila (1994). *Způsoby vyjadřování větných členů v textu. Konkurence pojmenování, pronominalizace a elize*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.